

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΑΓΡΟΝΟΜΩΝ & ΤΟΠΟΓΡΑΦΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

"Ο ρόλος της εκπαίδευσης στην ανάπτυξη
Οικονομιών της Κοινότητας: Πιλοτική μελέτη
περίπτωσης για την επίδραση ενός σχολείου στη
δημιουργία ενός κοινωνικού συλλόγου"

"The role of education in the development of
Community Economies; Pilot case study for the effect
of a school in the creation of an association"

Όνομα: Μαρία
Επώνυμο: Μαλλιαρόζη
Α.Μ.: 222

Επιβλέπων Καθηγητής: Γεώργιος Γριτζάς, Επ. καθηγητής ΤΜΧΑ, ΑΠΘ
Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή:
Γεώργιος Γριτζάς, Επ. καθηγητής ΤΜΧΑ, ΑΠΘ
Ελισάβετ Θωίδου, Αν. καθηγήτρια ΤΜΧΑ, ΑΠΘ
Αθανάσιος Καλογερέσης, Επ. καθηγητής ΤΜΧΑ, ΑΠΘ

Ευχαριστίες

Τους γονείς μου για το κουράγιο και τη δύναμη που μου δίνουν όλα αυτά τα χρόνια.

Τον κύριο Γεώργιο Γριτζά, που με την επίβλεψη και την καθοδήγηση του, κατάφερα να φέρω εις πέρας την διπλωματική μου εργασία. Τη διευθύντρια του "Σχολείου" καθώς επίσης και τα μέλη του Κοινωνικού Συλλόγου για τη φιλοξενία και το χρόνο που μου διέθεσαν κατά τη διαδικασία των συνεντεύξεων. Τέλος, όλους τους αγαπημένους μου φίλους για την αλληλεγγύη και τη στήριξη που δέχτηκα.

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες	2
1. Εισαγωγή	4
2. Οικοδομώντας τις Οικονομίες της Κοινότητας.....	5
2.1. Ο μεταστρουκτουραλισμός, το νόημα των σημείων και οι «στρατηγικές» του.....	5
2.2. Επαναπροσδιορίζοντας την Οικονομία	10
2.3. Οι Οικονομίες της Κοινότητας	16
2.4. Εργαλεία της πολιτικής της συλλογικής δράσης.....	21
3. Εκπαίδευση και Κοινότητα	38
3.1. Εναλλακτικές Προσεγγίσεις της Παιδαγωγικής	38
3.2. Εκπαίδευση και Οικονομία.....	43
3.3. Επιτυχημένη Εφαρμογή.....	44
4. Έρευνα	46
4.1. Μεθοδολογία Έρευνας	46
4.2. Πλαίσιο των συνεντεύξεων	47
5. Ανάλυση των συνεντεύξεων.....	54
6. Συμπεράσματα	62
7. Βιβλιογραφία	64
8. Παράρτημα	Σφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.
8.1. Συνεντεύξεις.....	Σφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.

1. Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία διαπραγματεύεται τη δυνατότητα της ανάδυσης στοιχείων των οικονομικών της κοινότητας μέσα από την εφαρμογή ορισμένων παιδαγωγικών προσεγγίσεων και πρακτικών που εμπλέκουν τους γονείς των μαθητών.

Ειδικότερα, θα εξεταστεί η έννοια των «οικονομιών της κοινότητας», πως αυτή μπορεί να εφαρμοστεί σε μια τοπική κοινότητα, και πως στοιχεία αυτής μπορούν να αναδυθούν μέσω της δραστηριότητας συλλογικών εγχειρημάτων ως αποτέλεσμα συγκεκριμένων προσεγγίσεων και πρακτικών που εφαρμόζονται κυρίως στην προσχολική / πρωτοβάθμια εκπαίδευση και αφορούν στην εκπαίδευση των γονέων.

Ως πιλοτική μελέτη περίπτωσης θα εξετάσουμε ένα παράδειγμα σχολικής μονάδας που με πρωτοποριακές μεθόδους εμπλοκής των γονέων στην εκπαιδευτική δραστηριότητα οδηγεί στην εμφάνιση στοιχείων της οικονομίας της κοινότητας μέσω της γέννησης και δράσης ενός κοινωνικού συλλόγου.

Ποιο συγκεκριμένα θα διερευνήσουμε τον βαθμό στον οποίο διάφορες δραστηριότητες, που σχετίζονται άμεσα με την οικονομία της κοινότητας (όπως αυτές που υλοποιούνται από έναν κοινωνικό σύλλογο), μπορούν να αναληφθούν από γονείς οι οποίοι αφενός αλλάζουν τον τρόπο που θεωρούν την πραγματικότητά τους και παράλληλα επιθυμούν αυτή τη δραστηριοποίησή τους, με αφορμή το γεγονός ότι θέλουν με αυτόν τον τρόπο να προκαλέσουν παρόμοια αλλαγή στάσης στα παιδιά τους.

Η έρευνα αυτή έγινε μέσω συνεντεύξεων γονιών και μελών του κοινωνικού συλλόγου, στις οποίες αναζητούμε την καταγραφή αυτής της εμπειρίας αλλαγής και του ρόλου του σχολείου σ' αυτήν.

Η εργασία αναπτύσσεται σε τρεις ενότητες. Στην πρώτη θέτονται οι θεωρητικές βάσεις που αφορούν την οικονομία. Ξεκινώντας από την καθιερωμένη έννοια της οικονομίας, αναφέρονται οι λόγοι που δεν επαρκεί αυτή, και γίνεται ένας επαναπροσδιορισμός της. Τίθενται οι βάσεις για την περιγραφή αρχικά των ποικίλων οικονομιών και στη συνέχεια των οικονομιών της κοινότητας. Στην δεύτερη ενότητα περιγράφονται οι μέθοδοι της εκπαίδευσης που συνδέονται άμεσα με την λογική που διέπει τις οικονομίες της κοινότητας. Οι εκπαιδευτικές αυτές φιλοσοφίες και πρακτικές βασίζονται στις ίδιες αρχές με τις εναλλακτικές οικονομίες, και επομένως μπορούν να θεωρηθούν σαν αλληλένδετο κομμάτι τους. Τέλος, στην τρίτη ενότητα παρουσιάζεται η έρευνα που έγινε και τα αποτελέσματά της. Παρατίθενται οι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου μαζί με τον σκοπό της κάθε ερώτησης, και ακολουθεί η ανάλυση των απαντήσεων. Μέσα από την ανάλυση αυτή προβάλλει μια σύνδεση ανάμεσα στην εκπαίδευση που παρείχε το Σχολείο και στην εμφάνιση στοιχείων της οικονομίας της κοινότητας στην περιοχή όπου εδράζεται το σχολείο αυτό.

2. Οικοδομώντας τις Οικονομίες της Κοινότητας

Εμπνεόμενοι μεταξύ άλλων από τις ιδέες των Derrida, Foucault και Buttler και με βάση την επιστημολογία του μεταστρουκτουραλισμού, οι Gibson και Graham (που στη βιβλιογραφία εμφανίζονται με το ψευδώνυμο Gibson-Graham) κατασκευάζουν μια νέα οπτική της οικονομίας μέσα από τις «ποικίλες οικονομίες» και στη συνέχεια τις «οικονομίες της κοινότητας». (Gibson-Graham 2006, 2008α, 2008β). Για να γίνει κατανοητή η προσέγγιση των ποικίλων οικονομιών / οικονομιών της κοινότητας είναι απαραίτητο να παρατεθούν, κυρίως μέσα από τη δική τους ματιά, οι «στρατηγικές» της μεταστρουκτουραλιστικής προσέγγισης και ειδικότερα η αποδόμηση, η ανάλυση λόγου και η επιτελεστικότητα (Καβουλάκος και Γριτζάς 2016).

2.1.0 μεταστρουκτουραλισμός, το νόημα των σημείων και οι «στρατηγικές» του.

Ο μεταστρουκτουραλισμός είναι ένας όρος που συμπεριλαμβάνει τις θεωρίες των φιλοσόφων και επιστημόνων οι οποίες κυριάρχησαν τις δεκαετίες του '60 και '70. Αποτελεί μία συνέχεια και καθορίζεται από τον στρουκτουραλισμό ο οποίος κατανοεί την κοινωνία ως μία συγκεκριμένη δομή η οποία βρίσκεται πίσω από την αντιληπτή πραγματικότητα αλλά και από την αφηρημένη θεωρητική της αντίληψη. (Freundlieb, 1989).

Μία ιδιαίτερη πτυχή του μεταστρουκτουραλισμού αποτελεί ο τρόπος που αντιμετωπίζει το νόημα των σημείων (λέξεις σύμβολα, ήχοι κ.λπ. που χρησιμοποιούμε στην επικοινωνία), διαφοροποιούμενος από την δομιστική αντίληψη του Saussure. Συγκεκριμένα, συμφωνεί με τον Saussure ότι το νόημα ενός σημείου αποδίδεται με βάση τις διαφορές του από άλλα σημεία (τα οποία μοιάζουν με τους κόμβους ενός δικτύου), ωστόσο θεωρείται ότι η σχέση με τα άλλα σημεία δεν είναι σταθερή (όπως συμβαίνει σε ένα δίκτυο), αλλά μπορεί να αλλάξει και έτσι το σημείο να πλαισιωθεί από άλλα σημεία με αποτέλεσμα να αλλάξει και το νόημά του. Οι Jorgensen και Phillips (2002) δίνουν το παράδειγμα της λέξης «εργασία» η οποία σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο (πχ ανεργία, προσφορά εργασίας, ανάγκη εισοδημάτων) μπορεί να είναι το αντίθετο της «τεμπελιάς», ενώ σε ένα άλλο πλαίσιο (πχ δουλειές κήπου) το αντίθετο της «παθητικότητας». Συνεπώς, αν και οι δομές υπάρχουν ωστόσο δεν παραμένουν υποχρεωτικά σταθερές. Η αιτία της αλλαγής σύμφωνα με τους μεταστρουκτουραλιστές βρίσκεται στην ίδια την ομιλία, δηλαδή ο συγκεκριμένος τρόπος χρήσης της γλώσσας, με την οποία η δομή γεννιέται και αλλάζει. Συνεπώς μέσω της ομιλίας και της γραφής είναι δυνατόν να αμφισβητηθεί ο καθιερωμένος τρόπος (δομή) απόδοσης του νοήματος (Jorgensen & Phillips, 2002). Μάλιστα οι Gibson-Graham (2008β) θεωρεί ότι η συνεχής αλλαγή του πλαισίου αποτελεί ένα πεδίο πολιτικής μάχης, που δημιουργεί συνεχώς νέα εναλλακτικά νοήματα, θυμίζοντας τα όσα κατόρθωσε το φεμινιστικό κίνημα σχετικά με τον πολλαπλασιασμό της νοηματοδότησης της λέξης «γυναίκα» (πχ στο πλαίσιο «εργασία», «πολιτική»), που αποσταθεροποίησε ένα νόημα πατριαρχικού χαρακτήρα που θεωρούνταν μοναδικό (πχ στο πλαίσιο «σπίτι», «οικογένεια»).

2.1.1. Jacques Derrida: Αποδόμηση

Ο Γάλλος φιλόσοφος Jacques Derrida (1930-2004), ήταν ένας από τους θεμελιωτές τους μεταστρουκτουραλισμού. Η στρατηγική της αποδόμησης που θεμελίωσε αυτός χρησιμοποιείται από τους Gibson και Graham για να επινοηθεί, όπως θα δούμε αργότερα, η προσέγγιση των ποικίλων οικονομιών (Gibson-Graham 2008β).

Σύμφωνα με την μέθοδο της αποδόμησης του Derrida θα πρέπει να καταρρίψουμε τρεις νόμους που συστήνουν τον λεγόμενο «λογοκεντρισμό» (Gibson-Graham 2008β)(Gibson-Graham, 2006). Αυτοί είναι:

- Ο νόμος της ταυτότητας και της αυτο-παρουσίασης.
- Ο νόμος της μη-αντίθεσης.
- Ο νόμος του αποκλειόμενου ενδιάμεσου.

Ο πρώτος μας λέει ότι το σημαίνον (πχ κτίριο εργοστασίου) καθορίζει με μοναδικό τρόπο το σημαινόμενο.

Ο δεύτερος αναφέρεται στο ότι κάθε πράγμα δεν μπορεί ταυτόχρονα να είναι και το αντίθετό του και έτσι εδραιώνεται η ταυτότητα σε σχέση με το «άλλο».

Ο τρίτος είναι αυτός που αποκλείει την ύπαρξη οποιασδήποτε άλλης ενδιάμεσης κατάστασης ανάμεσα σε ένα πράγμα και σε ένα μη-πράγμα.

Η αποδόμηση προσπαθεί να αποσυνδέσει την απόλυτη σημασία που προσδίδει το σημαίνον στο σημαινόμενο. Κάνει αντιληπτό ότι μια «λέξη», μια έννοια, δεν είναι απαραίτητο να έχει μία και μοναδική σημασία αλλά μπορεί να αλλάζει. Ταυτόχρονα, λόγω της «διάχυσης» της σημασίας παύει να έχει νόημα ο καθορισμός μιας έννοιας με βάση τον δυϊσμό έννοιας – αντι-έννοιας. Θολώνει την ύπαρξη του αντιθέτου έτσι ώστε να μην υπάρχει σαφής αντίθεση και μέσω αυτής να μην καθορίζεται μια εννοιολογική σημασία. Τέλος η αποδόμηση εισάγει ενδιάμεσες έννοιες στις δύο αρχικά αντίθετες, δημιουργώντας ένα εννοιολογικό φάσμα που καλύπτει όλες τις πιθανές σημασίες ανάμεσα στην έννοια και στην αντίθετή της.

Η αποδόμηση του Derrida στοχεύει στην επαναξιολόγηση όλων των όρων έτσι ώστε να σταματήσει να υπάρχει η διάκριση κυρίαρχου και υποδεέστερου, αλλά και στην θόλωση των ορίων με την ανάδειξη του ότι στοιχεία του ενός υπάρχουν πάντα και στο άλλο και επομένως δεν έχει νόημα ο δυϊσμός (Schwab, 2007).

Οι κοινωνικές διεργασίες συντείνουν συνήθως ώστε να εμφανίζονται κυρίαρχοι και οι αντίστοιχοι υποδεέστεροι όροι. Οι κυρίαρχοι όροι ενδυναμώνουν ο ένας τον άλλον δημιουργώντας μια απόσταση, ένα χάσμα, από τους υποδεέστερους. Ο δυϊσμός που συνοδεύει την θεώρηση αυτή έχει ως αποτέλεσμα να δημιουργείται μια ιεραρχία ανάμεσα σε όρους, με τις έννοιες να είναι πάντοτε καλύτερες και ισχυρότερες από τις μη-έννοιες.

Η αποδόμηση αναδεικνύει, αυτό που προαναφέρθηκε με αφορμή την απόδοση νοήματος στον μεταστρουκτουραλισμό, δηλαδή τη συνεχή αναβολή της νοηματοδότησης μέσα από ένα σύστημα διαφορών και παράλληλα προβάλλει την ανικανότητα του οποιοδήποτε σημείου να ενσωματώσει ένα ουσιώδες και μόνιμο νόημα, γιατί το νόημα δημιουργείται ξανά και ξανά εντός συγκεκριμένων κειμένων και πλαισίων (Καβουλάκος & Γριτζάς, 2015). Συνεπώς,

«αφού δεν υπάρχει κανένας κυρίαρχος όρος για να σταθεροποιήσει τις έννοιες σε συγκεκριμένα σημαίνοντα, η νοηματοδότηση είναι πάντα σε διαδικασία εξέλιξης και ανολοκλήρωτη» (Gibson-Graham, 2006).

Συνεπώς, ο Derrida με την αποδόμηση αποκαθλώνει τον «λογοκεντρισμό». Παίρνει οποιαδήποτε ιεραρχική κατηγοριοποίηση και την «καταστρέφει», δημιουργώντας στην θέση της ένα άνοιγμα όπου μπορούν να διεισδύσουν νέες πλαισιώσεις. Ωστόσο, παρόλη τη δύναμη αυτής της μεθόδου του, ο σκοπός του δεν ήταν παρά να προκαλέσει την κοινωνία και την επιστημονική κοινότητα της εποχής και όχι να προωθήσει ή τουλάχιστον να προτείνει ένα σχέδιο αλλαγής.

Οι Gibson και Graham (2008β) αναφέρουν σαν παράδειγμα αποδόμησης το δίπολο των εννοιών «εργοστάσιο» «νοικοκυριό». Η λέξη εργοστάσιο καθορίζει άμεσα την ιδέα, τη μορφή, και τη λειτουργία του εργοστασίου σαν ένα χώρο όπου γίνεται παραγωγή προϊόντων μέσα από συγκεκριμένες διαδικασίες και δομές. Το μη-εργοστάσιο είναι οτιδήποτε αντίθετο, οπουδήποτε δεν παράγεται προϊόν όπως και στο εργοστάσιο (πχ νοικοκυριό). Το εργοστάσιο δεν μπορεί ταυτόχρονα να είναι μη-εργοστάσιο. Τέλος, σύμφωνα με τον τρίτο νόμο δεν υπάρχει τίποτα ανάμεσα στο εργοστάσιο και στο μη-εργοστάσιο. Όλες οι πιθανές μορφές καλύπτονται μόνο από τις δύο αυτές έννοιες. Εφόσον το εργοστάσιο σαν έννοια είναι συνδεδεμένο με την παραγωγή, καθετί αντίθετο, όπως το νοικοκυριό, θα πρέπει να είναι αποκομμένο από την παραγωγή και κατά συνέπεια κάτι υποδεέστερο του εργοστασίου. Χρησιμοποιώντας τις τεχνικές της αποδόμησης η Gibson-Graham (2008β) αποδεικνύει ότι ο παραπάνω διαχωρισμός εννοιών δεν είναι απόλυτος. Στο νοικοκυριό εμφανίζονται μορφές παραγωγής, όπως η εργασία της νοικοκυράς. Ταυτόχρονα στο εργοστάσιο εμφανίζονται λειτουργίες της οικογένειας (όπως στήριξη, φιλία, φροντίδα κοκ). Έτσι προκύπτει το ερώτημα «πού τελειώνει το εργοστάσιο και πού αρχίζει το νοικοκυριό;». Το συμπέρασμα είναι ότι δεν μπορούμε να οριοθετήσουμε απόλυτα καμία από τις δύο έννοιες και έτσι υπάρχει το περιθώριο να αντιληφθούμε με διαφορετικό τρόπο και να αναγνωρίσουμε τα όσα συμβαίνουν σε ένα νοικοκυριό.

Από τον «λογοκεντρισμό» οι Gibson και Graham (2008β) περνάνε στον «καπιταλοκεντρισμό». Με την αποδόμηση της έννοιας της καπιταλιστικής παραγωγής περιγράφει την αρχή των ποικίλων οικονομιών. Οποιαδήποτε έννοια που σχετίζεται με τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής συνήθως θεωρείται πως είναι η κυρίαρχη, ενώ οτιδήποτε αντίθετο είναι απομακρυσμένο και πάντοτε κατώτερο. Στην πραγματικότητα όμως αυτό δεν είναι αλήθεια. Πολύ συχνά το μη-καπιταλιστικό είναι εξίσου αποτελεσματικό στην οικονομία, ενώ στο καπιταλιστικό εμφανίζονται επιρροές μη-καπιταλιστικές. Ταυτόχρονα στο μη-καπιταλιστικό παρατηρούνται καπιταλιστικές τάσεις, όπως η κερδοσκοπία. Επομένως στην θεώρηση της οικονομίας είναι σημαντικό να κατανοήσουμε ότι δεν υπάρχουν σαφή όρια και ότι δεν έχει νόημα να μιλάμε για καπιταλιστική και μη-καπιταλιστική παραγωγή, αλλά πρέπει να οριστούν οι οικονομικές δραστηριότητες με βάση τις εκάστοτε συνθήκες και καταστάσεις, θέτοντας έτσι μια βάση για την περιγραφή της ποικίλης οικονομίας (Gibson-Graham, 2006) που θα αναλυθεί αργότερα.

2.1.2. Michel Foucault

Μια συμπληρωματική «στρατηγική» με αυτή του Derrida τη βρίσκουμε στο έργο του Foucault. Ο Derrida ενδιαφέρεται κυρίως για την ανάδειξη της αστάθειας του νοήματος. Ο Foucault αντιθέτως αναλύει τις συνθήκες που επιβάλλουν τα νοήματα.

Συγκεκριμένα, ο Foucault μελετάει ουσιαστικά το πως οι άνθρωποι καταλήγουν να θεωρούν κάποιες ιδέες ως «φυσική αλήθεια» μέσα από τις εξουσιαστικές δομές της κοινωνίας (με τρόπο όχι αναγκαστικά βίαιο), με αποτέλεσμα το άτομο να αποδέχεται σε τέτοιο βαθμό την «πραγματικότητα» έτσι όπως την αντιλαμβάνεται που να αντιστέκεται σε κάθε προσπάθεια αποδόμησής της. Έτσι το άτομο «φυλακίζεται» από την αντίληψη ότι το παρόν σύστημα είναι το καλύτερο και πρέπει να διατηρηθεί.

Υπάρχουν «απόλυτες αλήθειες» γύρω μας, παρατηρεί ο Foucault, οι οποίες είναι κοινώς αποδεκτές ιδέες. Τα νοήματα αυτά έχουν τη θέση αυτή επειδή έτσι καθορίζονται από την εκάστοτε κατάσταση και τις συνθήκες. Όπως και ο Derrida, ο Foucault αντιλαμβάνεται ότι η κάθε έννοια δεν είναι απόλυτη αλλά εξελίσσεται συνεχώς. Κάποιες απ' αυτές τις έννοιες υιοθετούνται και γίνονται αποδεκτές από τον πληθυσμό, και έτσι αποκτάνε την βαρύτητα μια απόλυτης αλήθειας.

Καταλήγει λοιπόν στο συμπέρασμα ότι η απόδοση νοήματος είναι μια πράξη εξουσίας. Οποιοσδήποτε και οποιαδήποτε κατάσταση μπορεί να καθοδηγήσει στον ορισμό κάποιου νοήματος ασκεί εξουσία πάνω σ' αυτούς που υιοθετούν το νόημα αυτό στην ζωή τους.

Ο Foucault προτείνει την «ανάλυση του λόγου» ως μέθοδο αποκάλυψης αυτής της άσκησης βίας. Θα πρέπει να ασκείται κριτική πάνω στο σύστημα της γνώσης και σε οποιαδήποτε θεωρία, γιατί μέσω των ορισμών του, των νοημάτων του, των απαγορεύσεών του, και των αρνήσεών του ασκείται πρακτικά «βία» απέναντι στο άτομο. Θα πρέπει επίσης να αναλύονται οι διαδικασίες, οι συνέχειες και οι ασυνέχειες μέσα από τις οποίες διαμορφώνεται ο λόγος έτσι ώστε να γίνεται αντιληπτός ο τρόπος που η κάθε ιδέα γίνεται κυρίαρχη ή χάνεται.

Ταυτόχρονα με την «ανάλυση λόγου», στη θεωρία του Foucault παίζει σημαντικό ρόλο και η «γενεαλογία». Κάθε ιδέα έρχεται από το παρελθόν και η συνέχιση της αποδοχής της οδηγεί στην εδραίωσή της. Στην κατάσταση αυτή μια οποιαδήποτε «αλήθεια» είναι ακόμα πιο δύσκολο να αποδομηθεί λόγω του παρελθόντος που τη βαραίνει και παράγει αδράνεια.

Τα παραπάνω αναφέρονται τόσο σε ατομικές όσο και σε συλλογικές μορφές «βίας». Παραδείγματα είναι οι τεχνικές επιτήρησης και σωματικής πειθαρχίας σε σχολεία αλλά και σε φυλακές. Επίσης είναι και τα προϊόντα και οι τεχνικές οργάνωσης και οριοθέτησης της καθημερινότητας του ατόμου, όπως οι δίαιτες και οι ανάγκες που προβάλλονται μέσω των διαφημίσεων (Gibson-Graham 2008β).

Ένα παράδειγμα της προαναφερόμενης προσέγγισης αποτελούν τα όσα συνέβησαν στην κοιλάδα Λατρόμπ στην Αυστραλία. Στην περιοχή αυτή παρουσιάστηκε ραγδαία οικονομική ανάπτυξη το '20 λόγω των κοιτασμάτων λιγνίτη που εκμεταλλεύτηκε η εταιρία ηλεκτρισμού. Το αποτέλεσμα ήταν το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού να εργάζεται στον τομέα αυτό και η

ανεργία στην περιοχή να είναι σχεδόν μηδενική. Το '80 η εταιρία ηλεκτρισμού συρρικνώθηκε και κατά συνέπεια πολλοί εργάτες στην περιοχή έμειναν άνεργοι με αποτέλεσμα σημαντικό τμήμα του πληθυσμού να φύγει από την κοιλάδα αναζητώντας εργασία αλλού. Για την αντιμετώπιση του προβλήματος οι αναπτυξιακοί φορείς προσπάθησαν να προσελκύσουν βιομηχανίες μεγάλης κλίμακας στην περιοχή – εγχείρημα που απέτυχε. Την κατάσταση αυτή συνάντησαν οι ερευνήτριες Gibson και Cameron και προσπάθησαν καταρχήν να διευρύνουν την αντίληψη της έννοιας της οικονομίας που είχαν οι ντόπιοι. Ανακάλυψαν μέσα από μία γενεαλογική ανάλυση πως οι κάτοικοι είχαν σχηματίσει, μετά από δεκαετίες συμβίωσης με το καθεστώς εκμετάλλευσης του λιγνίτη, την αντίληψη ότι η ανάπτυξη είναι συνδεδεμένη μόνο με την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας, ενώ κάθε άλλη τοπική προσπάθεια είναι απαραίτητα υποδεέστερη. Συνεπώς, επιβεβαιώθηκε η προσέγγιση του Foucault ότι το άτομο μέσα από την «ιστορία» και τις «δομές» τείνει να υιοθετήσει μια ιδέα ως «καθολική» και «φυσική», με αποτέλεσμα να παγιδευτεί και να μην μπορεί να αντιληφθεί ότι τα πράγματα μπορούν να γίνουν διαφορετικά. Η κατάσταση αυτή δεν επιβλήθηκε βίαια ποτέ στους κατοίκους της περιοχής, αντιθέτως, μέσα από το πέρασμα του χρόνου καλλιεργήθηκε η παραπάνω αντίληψη ανάπτυξης που είχε σαν συνέπεια την αδυναμία προσαρμογής των κατοίκων αυτών στις νέες διαφορετικές συνθήκες Cameron & Gibson (2005α, 2005β) (Καβουλάκος & Γριτζάς, 2015).

Αυτή είναι η «βία» που πρέπει να αναγνωριστεί και να σταματήσει να υπάρχει έτσι ώστε να υπάρξει περιθώριο ανάπτυξης των οικονομιών της κοινότητας που θα αναλυθούν αργότερα.

2.1.3. Επιτελεστικότητα (Performativity)

Η επιτελεστικότητα έρχεται να ενώσει και να διευρύνει την φιλοσοφία του Derrida και την φιλοσοφία του Foucault. Ο Derrida χρησιμοποιεί την αποδόμηση μόνο για να για να αποσυνθέσει τις ιεραρχικές κατηγοριοποιήσεις. Ο Foucault αποδεικνύει ότι το άτομο είναι παγιδευμένο και δεν μπορεί να κατανοήσει την αποδόμηση, επομένως δεν υπάρχει τρόπος αλλαγής και εξέλιξης. Η επιτελεστικότητα με τη σειρά της διατείνεται ότι η θεώρηση του «φυλακισμένου ατόμου» κατά τον Foucault δεν είναι απόλυτη.

Ειδικότερα είναι χρήσιμο να παρατεθούν δύο ορισμοί της επιτελεστικότητας, με τον δεύτερο όμως να συνοδεύεται από μία πολύ σημαντική αναφορά:

Ο πρώτος ορισμός ισχυρίζεται πως είναι μια θεωρία σύμφωνα με την οποία «ο λόγος συμμετέχει στην κατασκευή της πραγματικότητας την οποία ισχυρίζεται ότι αναπαριστά» (Healy, 2009: 338). Ο δεύτερος ορισμός θεωρεί ότι επιτελεστικότητα είναι «η επαναλαμβανόμενη και αναφορική πρακτική μέσω της οποίας ο λόγος παράγει τα αποτελέσματα που ονομάζει» (Butler 1993:2, όπως αναφέρεται στο Καβουλάκος & Γριτζάς 2015: 72). Ωστόσο η Butler, αναφέρει επίσης και «τις αναπόφευκτες διαφορές μεταξύ των επιτελέσεων, τις αποκλίσεις [/διολισθήσεις] μεταξύ των επαναλήψεων, γεγονός που υποδηλώνει ότι οι ταυτότητες είναι πάντα ημιτελείς και ανοιχτές σε ανατροπή» (Gibson-Graham, 2008β: 101 όπως αναφέρεται στο Καβουλάκος & Γριτζάς 2015: 72).

Συνεπώς μπορεί να υπάρξει η ακόλουθη «διπλή ανάγνωση» των παραπάνω. Αφενός η διαδικασία υποκειμενοποίησης του Foucault δεν μπορεί να θεωρηθεί απόλυτη, εφόσον αναγνωρίζονται διολισθήσεις και κενά μεταξύ των διαφορετικών επαναληπτικών επιτελέσεων. Αφετέρου η ίδια διαδικασία της επιτελεστικότητας επιτρέπει στην περίπτωση δημιουργίας άλλων λόγων να υπάρξει η δυνατότητα άλλων πρακτικών διαφορετικών από αυτές που επιβάλλου οι σχέσεις εξουσίας που αναγνωρίζει ο Foucault. Η αποδόμηση του καπιταλοκεντρισμού που χρησιμοποιούν οι Gibson και Graham, εκτελεί αυτή τη διπλή λειτουργία γιατί από τη μια αναδεικνύει τα κενά και τις διολισθήσεις των επιτελέσεων (τους άλλους τρόπους που λειτουργεί η οικονομία) και από τη άλλη αυτή η ανάδειξη είναι ένα διαφορετικό πλαίσιο που νοηματοδοτεί με διαφορετικό τρόπο την οικονομία, συνεπώς παράγει ένα άλλο λόγο ο οποίος συμβάλλει στην επιτέλεση άλλων εναλλακτικών οικονομικών πρακτικών (Καβουλάκος & Γριτζάς 2015).

2.2.Επαναπροσδιορίζοντας την Οικονομία

Ο επαναπροσδιορισμός της οικονομίας, δηλαδή η καινούργια πλαισίωση των δραστηριοτήτων παραγωγής, διανομής και κατανάλωσης αγαθών και υπηρεσιών, προκύπτει από την αποδόμηση του συνήθη τρόπου νοηματοδότησής τους. Η οικονομία σήμερα φαίνεται να συμβαίνει κυρίως στο χρηματιστήριο και στις τράπεζες και λιγότερο στην καθημερινή μας ζωή. Ο μέσος άνθρωπος δεν αντιλαμβάνεται την οικονομία παρά μόνο σαν κάτι αφηρημένο, κάτι που συμβαίνει συνεχώς, αλλά δεν έχει άμεση επαφή μ' αυτό. Τη βλέπει δηλαδή σαν μια διαδικασία που συμβαίνει στο υπόβαθρο και μπορεί να επηρεάζει τα πάντα στην καθημερινότητά του, αλλά ο ίδιος δεν έχει κανένα έλεγχο πάνω της (Gibson-Graham, Cameron, & Healy, 2013).

2.2.1. Η στρουκτουραλιστική θεώρηση της οικονομίας

Ο Fisher στα τέλη του 21^{ου} αιώνα θεωρεί πως η οικονομία δεν είναι τίποτα άλλο από μια «μηχανή» που τροφοδοτείται και παράγει συνεχώς πλούτο και που δομείται από τους καταναλωτές-«γρανάζια». Ειδικότερα, το 1891 Irving Fisher οραματίστηκε την οικονομία σαν μια φυσική μηχανή φτιαγμένη από δεξαμενές, σωλήνες, και βαλβίδες στην οποία η κίνηση του νερού περιγράφει την κίνηση της οικονομίας. Με τη χρήση αυτής της μηχανής κατάφερε να μελετήσει και να προβλέπει τη σχέση ανάμεσα σε «εξωτερικές μεταβολές», όπως αλλαγές στην φορολογία, στα επιτόκια των τραπεζών, ή και στην εισροή κεφαλαίου και την ικανότητα παραγωγής πλούτου, μελετώντας απλά την κίνηση του νερού καθώς άλλαζε τις συνθήκες λειτουργίας της μηχανής πειράζοντας τις βαλβίδες ή ακόμα και εισάγοντας/εξάγοντας νερό, (Breslau, 2003, Gibson-Graham, 2013). Σχεδόν 60 χρόνια αργότερα, το 1949, ο Bill Phillips κατασκεύασε την MONIAC (monetary national income analogue computer). Ήταν και πάλι μια υδραυλική μηχανή φτιαγμένη από σωλήνες, δεξαμενές, και βαλβίδες, που χρησιμοποιούσε χρωματισμένο νερό για να προσομοιώσει ένα μοντέλο για το κεφάλαιο καθώς μεταβάλλονται μία σειρά χρηματικών και δημοσιονομικών μεταβλητών.

Η «μηχανή» αυτή αναπαράγοντας το μοντέλο της ελεύθερης οικονομίας, λειτουργεί καλύτερα όσο λιγότερες είναι οι εξωτερικές παρεμβάσεις,

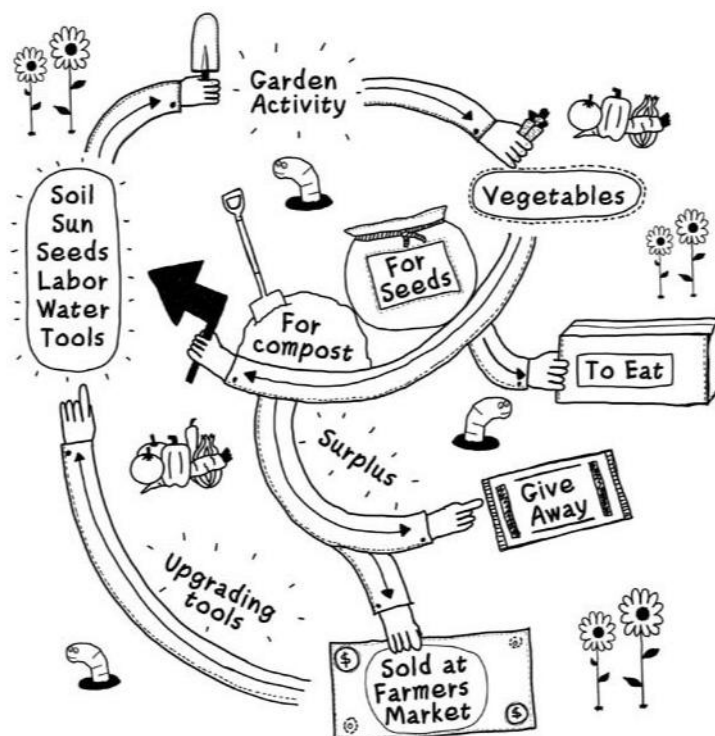
δημιουργεί δηλαδή τόσο μεγαλύτερο κέρδος όσο περισσότερο αφήνεται να λειτουργεί μόνη της. Οι επιδράσεις από πολίτες, σωματεία, ΜΚΟ, ή ακόμα και από κυβερνήσεις έχουν την τάση να διακόπτουν την ομαλή της λειτουργία, ή ακόμα και να την καταστρέφουν (Gisbson-Graham, Cameron, & Healy, 2013).

Η θεώρηση αυτή της οικονομίας σαν μηχανής παρουσιάζει σημαντικά προβλήματα. Η μηχανή αδιαφορεί για τις επιπτώσεις της λειτουργίας της στο άτομο, την κοινωνία, και το περιβάλλον. Μοναδικός της στόχος είναι η παραγωγή όλο και περισσότερου κέρδους. Οτιδήποτε συμβαίνει έξω από τη μηχανή δεν έχει σημασία, παρά μόνο όσο εξυπηρετεί την λειτουργία της. Η μηχανή αυτή οδηγείται μόνο από την ανάπτυξη, όπως αυτή ορίζεται ως μόνιμη μεγέθυνση. Το άτομο μέσα στη μηχανή αυτή δεν είναι παρά μόνο ένα γρανάζι, απαραίτητο για τη λειτουργία, αλλά ούτε αναντικατάστατο ούτε μοναδικό. Το άτομο-καταναλωτής επιβιώνει μέσα στη μηχανή όσο κινείται σύμφωνα με τους σκοπούς της μηχανής – κινείται δηλαδή μέσα σ' ένα κύκλο παραγωγής και κατανάλωσης και δεν απομακρύνεται από αυτόν (Gisbson-Graham, Cameron, & Healy, 2013).

2.2.2. Μια οπτική της οικονομίας που υλοποιείται από τα υποκείμενα, ενθικευμένα στα κοινωνικά δίκτυα

Η οικονομία όμως δεν είναι κάτι τόσο αποκομμένο από την υπόλοιπη ζωή – θα μπορούσε να παραλληλιστεί περισσότερο με την εικόνα ενός κοινόχρηστου κήπου παρά με την εικόνα μιας μηχανής.

Σε έναν τέτοιο κήπο έχουμε αρχικά τους πόρους όπως τη γη, τον ήλιο, τη βροχή, τους σπόρους, το λίπασμα, κοκ. Επίσης έχουμε την ενέργεια / εργασία που προσφέρεται μέσα από τις δραστηριότητες και τον χρόνο των κηπουρών. Από τον συνδυασμό πόρων και εργασίας δημιουργείται ένας κλειστός κύκλος που καθορίζει την παραγωγή και την απόδοση του κήπου.

Ο κοινόχρηστος κήπος (Gisbson-Graham, Cameron, & Healy, 2013, σ. 10).

Η παραγωγή του κήπου καταναλώνεται πρωτίστως από τους ίδιους τους κηπουρούς και τις οικογένειές τους – σκοπός της δηλαδή αρχικά είναι η επιβίωση. Ένα άλλο μέρος της παραγωγής ανακυκλώνεται, κομποστοποιείται για να χρησιμοποιηθεί ως λίπασμα αργότερα. Επίσης ένα μέρος της παραγωγής αφήνεται για να χρησιμοποιηθεί ως σπόρος την επόμενη χρονιά. Τέλος, όση παραγωγή περισσεύει, δηλαδή το πλεόνασμα, διατίθεται είτε στις ευρύτερες οικογένειες των κηπουρών, είτε ως δωρεά σε τράπεζες τροφίμων, είτε πωλείται και με τα έσοδα συντηρείται και ανανεώνεται ο εξοπλισμός των κηπουρών (Gisbson-Graham, Cameron, & Healy, 2013).

Αυτή η κατάσταση που περιγράφεται στον κήπο δεν είναι διαφορετική από αυτήν που παρουσιάζεται σε κάθε χωρική δομή οικονομικής δραστηριότητας, όπως μια πόλη ή γενικότερα μια κοινότητα. Και σ' αυτές υπάρχουν οι πόροι και η εργασία και η αλληλεπίδραση μεταξύ τους καθορίζει την παραγωγικότητα και τη δυναμική της εκάστοτε δομής. Οι δραστηριότητες που συμβαίνουν στην οικονομία λοιπόν δεν μπορούν να θεωρούνται αποστασιοποιημένες και απομακρυσμένες από την καθημερινή δραστηριότητα των ατόμων (Gisbson-Graham, Cameron, & Healy, 2013).

Στο παράδειγμα του κήπου έχουμε τους κηπουρούς που καθορίζουν την κίνηση της οικονομίας. Αυτοί είναι που αποφασίζουν για τη μορφή της οικονομίας τους αρχικά. Μοιράζονται την παραγωγή και την χρησιμοποιούν όπως αυτοί θεωρούν ότι χρειάζεται, αναλόγως των περιστάσεων. Όλοι μαζί παράγουν ό,τι χρειάζεται για την επιβίωση τόσο των ίδιων όσο και του συνόλου μέσα στο οποίο ζούνε. Καθώς προσπαθούν να καλύψουν τις ανάγκες όλων, συναναστρέφονται με άλλους, επικοινωνούν, και παίρνουν αποφάσεις που τους περικλείουν όλους. Διανέμουν το πλεόνασμα όπως θεωρούν αυτοί σωστά, είτε σε συγγενικά πρόσωπα, είτε σε αυτούς που έχουν ανάγκη, είτε το συναλλάσσουν στην αγορά για να μπορέσουν συντηρήσουν / ανανεώσουν τα

πάγια στοιχεία. Επενδύουν στον κήπο μέσω της ανακύκλωσης αλλά και με εξοπλισμό μέσω των συναλλαγών τους με την αγορά.

Αυξάνοντας την κλίμακα από τον κήπο σε μεγαλύτερες χωρικές δομές, βλέπουμε ότι η κατάσταση που επικρατεί είναι παρόμοια, σε όποιο επίπεδο και αν κοιτάξουμε. Η οικονομία λοιπόν φαίνεται άμεσα εξαρτώμενη από τις δράσεις και τις επιρροές του κάθε ατόμου και όχι ανεξάρτητη από αυτό όπως την περιγράφει η θεώρηση της μηχανής. Σε μία τέτοια προσέγγιση, η δράση του ατόμου όχι μόνο δεν εμποδίζει την λειτουργία της οικονομίας, αντιθέτως είναι ο κινητήριος μοχλός της (Gibson-Graham, Cameron, & Healy, 2013).

Στην παραπάνω θεώρηση των Gibson και Graham είναι ξεκάθαρο ότι το άτομο παίζει εξαιρετικά σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση της οικονομίας γύρω του, ξεκινώντας από το τοπικό επίπεδο και προχωρώντας σε μεγαλύτερες κλίμακες. Η περιγραφή της έρχεται σε αντίθεση με μία στρουκτουραλιστική νεοκλασική οικονομική προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία το άτομο είναι ασήμαντο, σχεδόν ανύπαρκτο και αδύναμο να ελέγξει τόσο την ίδια του τη ζωή όσο και την κατάσταση που το περιβάλλει.

Αντίθετα σε μία προσέγγιση που ακολουθεί τη πολιτιστική στροφή το κάθε άτομο είναι ενταγμένο σε κοινωνικά δίκτυα με τα οποία αλληλοεπιδρά, με αποτέλεσμα να επηρεάζεται, αλλά και να μπορεί να τα επηρεάσει (Λεοντίδου, 2011). Συνεπώς, ξεκινώντας από τις ιδέες και τις ικανότητες του ατόμου μέσω αυτών των κοινωνικών δικτύων και της συσχέτισής τους με άλλα σε πολλά χωρικά επίπεδα, ουσιαστικά «ανερχόμαστε» στην κοινότητα, κι από την κοινότητα στην πόλη, και μετά στο κράτος και τον κόσμο. Παράλληλα, η οικονομία παράγεται από όλες τις δραστηριότητες, όχι μόνο από αυτές που θεωρούνται κατεξοχήν ως οικονομικές. Κάθε άτομο είναι μοναδικό και διαφορετικό από τα άτομα γύρω του και «παράγει οικονομία» συνεχώς. Μέσα από αυτή την παραγωγή εισέρχεται στο οικοδόμημα των αλληλοσχετιζόμενων δικτύων η διαφορετικότητα και η καινοτομία του ατόμου, αλλάζοντας και προσαρμόζοντας με τον τρόπο αυτό την οικονομία γύρω του συνεχώς. Μέσα απ' τις επιρροές του συνόλου των διαφορετικών ατόμων που συμμετέχουν σε διαφορετικά δίκτυα καθορίζεται και η οικονομία στα ανώτερα χωρικά επίπεδα. Η διαφορετικότητα αυτή είναι που οδηγεί στην ευελιξία του συστήματος δίνοντάς του την δυνατότητα να προσαρμόζεται και να ανταπεξέρχεται σε οποιοσδήποτε αλλαγές συμβαίνουν. Επίσης η ποικιλομορφία αυτή, που παρατηρείται στα άτομα μιας κοινότητας, εισάγει στην οικονομία τη δημιουργική σκέψη και ποικίλες ιδέες από διάφορους τομείς, οι οποίες συνδυάζονται και φτιάχνουν κάτι νέο. Οι ιδέες αυτές συνήθως προέρχονται από εντελώς διαφορετικά μεταξύ τους υπόβαθρα, πολλές φορές άσχετες με τα κατεξοχήν θεωρούμενα ως οικονομικά συστήματα και πρακτικές. Παρόλα αυτά συνδυάζοντάς τες έχουμε εξέλιξη των ιδεών στην οικονομία, μια εξέλιξη εμπλουτισμένη από τις εμπειρίες των ατόμων σε ποικίλους τομείς.

Εναλλακτικά εγχειρήματα και πρακτικές

Ειδικότερα, η οικονομία εμπεριέχει πλήθος εναλλακτικών οικονομικών εγχειρημάτων. Παραδείγματα αυτών είναι τα τοπικά συμπληρωματικά νομίσματα, οι τράπεζες χρόνου, τα κοινωνικά ιατρεία, τα κοινωνικά φαρμακεία, τα κοινωνικά παντοπωλεία, τα κοινωνικά κέντρα, οι αγορές χωρίς μεσάζοντες, οι συλλογικές κουζίνες, οι συλλογικοί/κοινόχρηστοι κήποι, οι οικο-κοινότητες, η κοινωνικά υποστηριζόμενη γεωργία, οι μη-κερδοσκοπικοί

συνεταιρισμοί, οι συνεργατικές επιχειρήσεις, οι κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις (ΚοινΣΕπ), τα κοινωνικά/συνεταιριστικά φροντιστήρια, τα αυτοδιαχειριζόμενα ωδεία, οι αυτοδιαχειριζόμενοι πολιτιστικοί χώροι, οι αυτοδιαχειριζόμενοι αστικοί αγροί, και πολλά άλλα.

Ο χώρος αυτών των εναλλακτικών εγχειρημάτων είναι ποικίλος όχι μόνο ως προς τις μορφές και τους τομείς των δραστηριοτήτων τους αλλά και ως προς τα πολιτικά και αξιακά τους χαρακτηριστικά και τις πρακτικές (Καβουλάκος & Γριτζάς, 2015).

Τα εναλλακτικά εγχειρήματα συνήθως τα χαρακτηρίζει η αυτονομία από το κράτος, ως προς την λειτουργία τους, την οργάνωσή τους, και τις αρχές και αξίες τους. Σε μερικές περιπτώσεις το κράτος φαίνεται να παίζει «κατασταλτικό» ρόλο, όταν αυτά τα εγχειρήματα έρχονται σε αντίθεση με συνήθεις πρακτικές άσκησης της οικονομικής δραστηριότητας, όπως για παράδειγμα συμβαίνει με τις αγορές χωρίς μεσάζοντες που συγκρούονται με το συνήθη τρόπο διεξαγωγής του εμπορίου.

Επίσης τα εγχειρήματα αυτά είναι απομακρυσμένα από τους κανόνες της αγοράς γιατί οργανώνονται και λειτουργούν με βάση άλλες αξίες πέρα από την μεγιστοποίηση του κέρδους, όπως η δυνατότητα όλων για επιβίωση και η απάλειψη των ανισοτήτων ως προς το επίπεδο διαβίωσης.

Τέλος τα εναλλακτικά εγχειρήματα, επειδή δημιουργούνται από άτομα, κοινωνικές ομάδες, ή/και εθελοντικές οργανώσεις συνήθως δεν έχουν άμεση σχέση με πολιτικούς χώρους και επομένως δεν ελέγχονται ούτε επηρεάζονται άμεσα από ανάλογους φορείς (Καβουλάκος & Γριτζάς 2015).

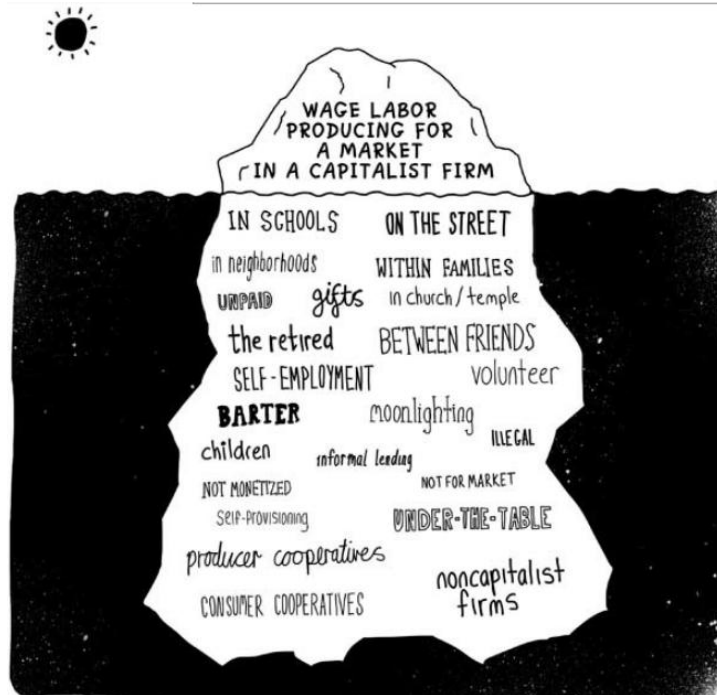
Ωστόσο, οι οικονομικές αυτές δομές συχνά αγνοούνται ως δευτερευούσης σημασίας και ασήμαντες, ενώ στην καλύτερη περίπτωση θεωρούνται συμπληρωματικές.

Οι Gibson και Graham (2006α) αναλύουν πέντε βασικούς τομείς οικονομικών δραστηριοτήτων, τις επιχειρήσεις, την εργασία, την ιδιοκτησία, τις συναλλαγές, και τις χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες. Σ' αυτούς εντοπίζουν τη δυνατότητα λειτουργίας είτε σύμφωνα με τα θεωρούμενα ως κυρίαρχα πρότυπα, είτε με πολλούς άλλους τρόπους και ακολουθώντας μία διαδικασία αποδόμησης καταργούν τις σχέσεις μίας ιεραρχικής κατηγοριοποίησης μεταξύ τους.

Επιχείρηση	Εργασία	Ιδιοκτησία	Συναλλαγές	Χρηματοπιστωτικά
Καπιταλιστική	Μισθωτή	Ατομική	Αγορά	Χρηματοπιστωτικά ιδρύματα
Εναλλακτικός καπιταλισμός <ul style="list-style-type: none"> ○ Κρατική ιδιοκτησία ○ Περιβαλλοντικά υπεύθυνη ○ Κοινωνικά υπεύθυνη ○ Μη-κερδοσκοπική 	Εναλλακτικά μισθωμένη <ul style="list-style-type: none"> ○ Αυτοαπασχόληση ○ Ανταποδοτική εργασία ○ Σε είδος ○ Εργασία για την ευημερία 	Εναλλακτικά προσωπική <ul style="list-style-type: none"> ○ Κρατική ○ Εθιμική (φυλής) ○ Κοινοτικά καταπιστεύματα ○ Γνώση των ιθαγενών φυλών 	Εναλλακτική αγορά <ul style="list-style-type: none"> ○ Δίκαιο εμπόριο ○ Εναλλακτικά νομίσματα ○ Αντιπραγματισμός 	Εναλλακτική αγορά <ul style="list-style-type: none"> ○ Συνεργατικές τράπεζες ○ Πιστωτικές ενώσεις ○ Κοινοτικές τράπεζες ○ Μικροοικονομία
Μη-καπιταλισμός <ul style="list-style-type: none"> ○ Εργατικοί συνεταιρισμοί ○ Ανεξάρτητη ιδιοκτησία ○ Κοινοτικές επιχειρήσεις ○ Φεουδαρχισμός ○ Δουλεία 	Άμισθη <ul style="list-style-type: none"> ○ Στο νοικοκυριό ○ Εθελοντισμός ○ Αυτοτροφοδότηση ○ Δουλεία 	Κοινή <ul style="list-style-type: none"> ○ Ατμόσφαιρα ○ Διεθνή ύδατα ○ Ανοικτός κώδικας ○ Διάστημα 	Μη-αγορά <ul style="list-style-type: none"> ○ Επιμερισμός μεταξύ νοικοκυριών ○ Δώρα ○ Κυνήγι, ψάρεμα, συλλογή ○ Κλοπή 	Μη-αγορά <ul style="list-style-type: none"> ○ Ενδοοικογενειακός δανεισμός ○ Δωρεές ○ Άτοκα δάνεια

Οικονομικές δραστηριότητες (Gibson-Graham 2010, 25-26)

Οι οικονομικές δραστηριότητες όπως συνήθως ορίζονται περιλαμβάνουν τα στοιχεία μόνο της πρώτης γραμμής του πίνακα. Στην πραγματικότητα όμως, όπως φαίνεται, οι οικονομικές δραστηριότητες δεν περιορίζονται σ' αυτές μόνο αλλά συμπεριλαμβάνουν δραστηριότητες που δεν θεωρούνται κατεξοχήν οικονομικές ή και που δεν αναγνωρίζονται ως τέτοιες κάτω από τη συνήθη νοηματοδότηση της οικονομίας το καπιταλιστικό σύστημα. Οι Gibson και Graham (2013) περιγράφουν την εικόνα αυτή σαν ένα παγόβουνο, όπου ενώ βλέπουμε την κορυφή του, δηλαδή τις καθιερωμένες καπιταλιστικές οικονομικές δραστηριότητες, κάτω από την επιφάνεια κρύβεται πληθώρα οικονομικών δραστηριοτήτων που κάτω από το φως της σύγχρονης οικονομίας θεωρούνται ασήμαντες.

Η οικονομία σαν παγόβουνο (Gibson-Graham, Cameron, & Healy, 2013, σ. 23).

Οι ποικίλες οικονομίες δεν είναι απλά ένα περιθώριο του καπιταλισμού, ούτε και αποτελούν άλλες απαρχαιωμένες μορφές που βοηθούν στη συντήρησή του. (Καβουλάκος & Γριτζάς, 2015). Οι εκδοχές των ποικίλων οικονομιών, όπως οι συνεταιρισμοί, τα ανταλλακτικά δίκτυα, και οι συνεταιριστικές τράπεζες, διεκδικούν ένα μεγάλο μερίδιο της οικονομικής δραστηριότητας σε κάθε κράτος (Coop, 2017). Για παράδειγμα, στην Ευρώπη σήμερα απαντώνται περίπου 4000 συνεταιριστικές τράπεζες (EACB, 2017).

2.3. Οι Οικονομίες της Κοινότητας

Η χρήση της αποδόμησης του Derrida στην έννοια της οικονομίας άνοιξε τον δρόμο για τον ορισμό της ποικίλης οικονομίας. Οι Gibson και Graham όμως δεν μένουν στις ποικίλες οικονομίες, αλλά προχωράνε παρακάτω για να περιγράψουν τις οικονομίες της κοινότητας οι οποίες δεν αφορούν κάποια συγκεκριμένη τελική οντότητα, αλλά μία διαδικασία η οποία συνίσταται από τρία βήματα-πολιτικές για την οικοδόμησή της:

1. Την πολιτική της γλώσσας.
2. Την καλλιέργεια του υποκειμένου.
3. Την συλλογική δράση.

Η γλώσσα αρχικά αφορά το νόημα που φέρουν οι «λέξεις». Η κάθε «λέξη» έχει μια σημασία, κουβαλάει ένα νόημα. Το νόημα αυτό όμως εμφανίζεται κάτω από κάποιες συνθήκες και δεν είναι κάτι που μένει αμετάβλητο με το χρόνο. Οι λέξεις αποκτούν νόημα κάθε φορά αναλόγως των συνθηκών. Μια λέξη/ιδέα μπορεί να αλλάζει συνεχώς κάτω από το πρίσμα της αντίληψης και της γνώσης αυτού που την κοιτάει. Επομένως το νόημα που

κουβαλάει η γλώσσα δεν είναι σταθερό, αλλά μεταβάλλεται συνεχώς μέσα σε μια κοινωνία ανθρώπων που κι αυτή δεν μένει αμετάβλητη. Τόσο το άτομο, όσο και η κοινωνία επηρεάζουν αυτή τη νοηματοδότηση. Για να κατανοηθεί ο κόσμος πρέπει πρώτα να κατανοηθεί η γλώσσα, αφού πρώτα οριοθετηθούν οι συνθήκες κάτω από τις οποίες αυτή παίρνει το νόημα της. Καθώς προσπαθούν οι Gibson και Graham να θέσουν τις βάσεις για την οικονομία της κοινότητας, απαραίτητη είναι η κατανόηση της δυνατότητας να οριστεί ξανά η έννοια της «οικονομίας» κάτω από διαφορετικό πλαίσιο. Το πλαίσιο αυτό, σύμφωνα με τον Derrida, είναι ασταθές και η έννοια της οικονομίας αλλάζει όταν αλλάζει αυτό το πλαίσιο. Ο Foucault με τη σειρά του μας λέει ότι κάποιο από τα πλαίσια θεωρείται «αληθές» και επιβάλλεται στην κοινωνία, με τρόπο που γίνεται αποδεκτό από το άτομο ως σταθερό. Τέλος έρχεται η επιτελεστικότητα η οποία μας επιτρέπει μέσα από τις διολισθήσεις που εμφανίζονται να αλλάξει το πλαίσιο αυτό. Επομένως αν οι διολισθήσεις αυτές αναγνωρισθούν ως ένα διαφορετικό πλαίσιο, αυτό των ποικίλων οικονομιών, τότε θα αποτελούν το πρώτο βήμα και θα συμβάλλουν στην οικοδόμηση των οικονομιών της κοινότητας. Οι οικονομίες αυτές, οφείλουν να είναι κενές περιεχομένου, με μόνη προϋπόθεση για την οικοδόμησή τους την επιθυμία για συλλογικές δράσεις, έξω από το επιβαλλόμενο πλαίσιο. Συνεπώς οι Gibson και Graham αμφισβητούν και αναπλασιάζουν την μορφή της συμβατικής κατανόησης της οικονομίας (Gibson-Graham 2006a)

Στη συνέχεια υπάρχει η πολιτική του υποκειμένου. Για να εδραιωθεί μια εναλλακτική οικονομία πρέπει το κάθε άτομο να «καλλιεργηθεί» ως υποκείμενο το οποίο αντιλαμβάνεται την οικονομία στο νέο πλαίσιο στο οποίο έχει αυτή οριστεί και παράλληλα αναγνωρίζει στον εαυτό του ότι μπορεί και επιθυμεί να παίξει ρόλο στην οικονομία αυτή. Αλλάζοντας, το ίδιο το άτομο, συμβάλλει στην αλλαγή του συνόλου. Με την χρήση της επιτελεστικότητας δημιουργείται ένας κύκλος μεταξύ επαναπλασίωσης της οικονομίας και πράξης με βάση τη νέα αυτή αντίληψη. Έτσι μπορεί να επιτευχθεί αλλαγή ξεκινώντας από το ίδιο το άτομο. Κι από το κάθε άτομο η αλλαγή αρχίζει και συμβαίνει και στον χώρο στον οποίο το άτομο αυτό κινείται, και κατά συνέπεια και στην κοινότητα. Η αλλαγή λοιπόν είναι καθημερινή υπόθεση του καθενός (Gibson-Graham 2006a)

Τέλος είναι η πολιτική της συλλογικής δράσης που αφορά την ανάπτυξη εναλλακτικών εγχειρημάτων. Η συλλογική δράση περιέχει πολλές πτυχές, αλλά κυρίως θα πρέπει να απαντηθούν ερωτήματα που αφορούν τις ανάγκες, τη δημιουργία τους και την κάλυψή τους, τους πόρους και την κατανάλωση τους, την παραγωγή και το πλεόνασμα, καθώς και τα κοινά αγαθά. Ο κυριότερος σκοπός της συλλογικής δράσης είναι η ικανοποίηση της ευημερίας του συνόλου ταυτόχρονα με την ατομική ευημερία (Gibson-Graham, Cameron, & Healy, 2013).

Κοινωνιολογία των απουσιών και των αναδύσεων

Μια παραπλήσια προσέγγιση για την οικοδόμηση της κοινότητας με την οποία συμφωνούν οι Gibson και Graham υποστηρίζεται από τον Santos (2006) και αφορά την μετα-ανάπτυξη. Η περιγραφή του Santos αφορά την κοινωνιολογία των απουσιών και των αναδύσεων. Η «απουσία» αφορά αυτό που δεν φαίνεται, αυτό που απορρίπτεται, και αυτό που παραμερίζεται γιατί δεν του δίνεται σημασία. Είναι δηλαδή οτιδήποτε, από ιδέες, δράσεις, και/ή

πρακτικές που θεωρούνται εναλλακτικές του κυρίαρχου, οπότε και απαξιώνεται ως «αόρατο» με βάση τα «αντικειμενικά κριτήρια» της περιόδου. Συνέπεια των μονοκαλλιιεργειών είναι ο περιορισμός της ποικιλομορφίας.

Ο Santosκαθορίζει πέντε τρόπους με τους οποίους παράγεται το ανύπαρκτο(Καβουλάκος & Γριτζάς, 2015).

- *Η μονοκαλλιέργεια της γνώσης.*

Στη σύγχρονη εποχή οι κυρίαρχες έννοιες είναι η επιστήμη και η τέχνη. Οποιαδήποτε δραστηριότητα δεν θεωρείται ότι πηγάζει από αυτές περιθωριοποιείται και γίνεται ανύπαρκτη και απρόσιτη. Η αξία της αμέσως μειώνεται τόσο, ώστε το άτομο να μην την υπολογίζει σαν κάτι το χρήσιμο ή αξιόλογο.

- *Η μονοκαλλιέργεια του γραμμικού χρόνου.*

Η κυρίαρχη άποψη για την εξέλιξη των κοινωνιών μας και της οικονομίας είναι αυτή της γραμμικής πορείας μέσα στον χρόνο. Θεωρείται ότι υπάρχει ένα και μόνο μονοπάτι ανάπτυξης και εξέλιξης, και όλες οι χώρες κινούνται πάνω σ' αυτό. Αυτομάτως υπονοείται ότι οι χώρες που προηγούνται πάνω στο μονοπάτι αυτό είναι και οι σημαντικότερες γιατί δείχνουν τον δρόμο, ενώ όσες ακολουθούν θεωρούνται αδύναμες, ή ακόμα και υποανάπτυκτες. Όλες οι εναλλακτικές πρακτικές θεωρούνται ανύπαρκτες μέσα στην οπτική αυτή.

- *Η μονοκαλλιέργεια της ταξινόμησης.*

Αφορά στην κατηγοριοποίηση που θεωρείται ότι προκύπτει ως αποτέλεσμα διαδικασιών που βρίσκονται πέρα από τις επιθυμίες και επιλογές των ατόμων. Μια τέτοια αντίληψη δημιουργεί ιεραρχίες μεταξύ των ατόμων ενός πληθυσμού, με κάποιους σε καλύτερη θέση από άλλους, με μόνα κριτήρια την ταξινόμηση αυτή. Η αντίληψη αυτή θέτει όσους βρίσκονται χαμηλότερα στην ιεραρχία σε υποδεέστερη θέση, καθιστώντας τους ανύπαρκτους.

- *Η μονοκαλλιέργεια του καθολικού και του παγκόσμιου.*

Η επινόηση μιας καθολικής, απόλυτης κλίμακας . Η τοπική ιδιαιτερότητα δεν θεωρείται ότι μπορεί να στηρίξει αξιόπιστες εναλλακτικές λύσεις και κατά συνέπεια είναι άχρηστη και δεν έχει λόγο ύπαρξης.

- *Η μονοκαλλιέργεια των κριτηρίων της καπιταλιστικής παραγωγικότητας και ανάπτυξης.*

Τέλος, αυτό που επηρεάζει όλες τις οικονομικές δραστηριότητες διαχωρίζοντάς τες σε σωστές και λανθασμένες είναι η εφαρμογή των κριτηρίων που θέτει ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής για την παραγωγικότητα και την ανάπτυξη.

Ο Santosσυνεχίζει αντιπαραθέτοντας σε κάθε μονοκαλλιέργεια μία οικολογία έτσι ώστε το ανύπαρκτο να γίνει και πάλι υπαρκτό, το εναλλακτικό δηλαδή να αποκτήσει την αξία που έχει. Η ποικιλία που είχε χαθεί βρίσκεται στην οικολογία όσων αποκλείστηκαν.

- *Η οικολογία των γνώσεων.*

Γίνεται προσπάθεια αναγνώρισης και άλλων κριτηρίων «επιστημονικής αυστηρότητας» και να υιοθετηθεί η οπτική ότι τόσο η γνώση όσο και η άγνοια δεν είναι απόλυτη, , αλλά κάθε φορά συγκεκριμένη.

- *Η οικολογία του γραμμικού χρόνου.*

Η αναγνώριση και άλλων αντιλήψεων για το χρόνο με τρόπο που να μην θεωρούνται υποδεέστερες αποτελεί το βασικό περιεχόμενο της υπό συζήτηση οικολογίας. Μία τέτοια αντίληψη οδηγεί στην αναγνώριση του ότι η εξέλιξη του πολιτισμού και της οικονομίας δεν συμβαίνει παντού με τον ίδιο τρόπο, αντιθέτως εξαρτάται από τους διαφορετικούς τόπους και αυτό δεν συνεπάγεται την ύπαρξη ανεπτυγμένων και υποανάπτυκτων χωρών. Έτσι η κάθε χώρα ακολουθεί το δικό της μονοπάτι στον χρόνο, και τα μονοπάτια όλων των χωρών διασταυρώνονται, περιπλέκονται, και αλληλοεπηρεάζονται συνεχώς καθώς ο χρόνος περνάει.

- *Η οικολογία της αναγνώρισης.*

Τα προβλήματα που εισάγει η ταξινόμηση μπορούν να ξεπεραστούν με την αναγνώριση και την εύρεση ισορροπίας μεταξύ ισότητας και διαφορετικότητας. Επομένως πρέπει να υιοθετηθεί η αντίληψη ότι η διαφορετικότητα και η ισότητα μπορούν να συνυπάρχουν και δεν είναι αλληλοαποκλειόμενες.

- *Η οικολογία της δια-κλιμάκωσης*

Οφείλει να απορριφθεί μία κίνηση από το παγκόσμιο σημαντικό στο τοπικό δημιουργώντας τοπικές καπιταλιστικές/ηγεμονικές δομές και να υιοθετηθεί αυτήν που λέει ότι πρέπει να δοθεί ίση σημασία και να διερευνηθούν οι διαρθρώσεις μεταξύ τοπικού και παγκόσμιου, εφόσον αποδοθεί στην τοπική κλίμακα, που «θέλει» να λειτουργεί με αντι-ηγεμονικό τρόπο, η σημαντικότητα της διαφορετικότητας.

- *Η οικολογία της παραγωγικότητας*

Αφορά στην ανάδειξη της ικανότητας των μη-καπιταλιστικών δραστηριοτήτων και εγχειρημάτων να είναι παραγωγικές και να συνεισφέρουν στην ανάπτυξη η οποία δεν ταυτίζεται με τη μεγέθυνση.

Οι ιδέες το Santos συμπληρώνουν όψεις των όσων συζητήσαμε παραπάνω σχετικά με την αποδόμηση και την υποκειμενοποίηση, ενώ η συμβολική ενίσχυση των εναλλακτικών παραδειγμάτων μπορεί να θεωρηθεί ως ένα από τα θεμελιώδη στοιχεία για την επιτέλεση των οικονομιών της κοινότητας (Καβουλάκος & Γριτζάς, 2015).

2.3.1. Δημιουργία των οικονομιών της κοινότητας

Σαν κοινότητα ορίζουμε έναν ηθικό και πολιτικό χώρο αποφάσεων, όχι απαραίτητα γεωγραφικά περιορισμένο. Η κοινότητα δηλαδή περιλαμβάνει πληθυσμούς που συνδέονται μεταξύ τους με κάποιο ή κάποια κριτήρια που τους δίνουν μια συνοχή, γιατί λειτουργούν ή ζούνε όλοι μαζί (Gibson-Graham, Cameron, & Healy, 2013).

Οι οικονομίες της κοινότητας ορίζονται από δύο λέξεις. Από αυτές η πρώτη παραπέμπει σε μία οικονομία που θεωρείται ως αποτέλεσμα κοινωνικών και πολιτικών διεργασιών και διαδικασιών, και όχι το αίτιο αυτών. Ο πληθυντικός «οικονομίες» παραπέμπει στις ποικίλες οικονομίες που έχουν αναλυθεί σε προηγούμενες ενότητες.

Η οικονομία της κοινότητας, τονίζουν οι Gibson και Graham, σαν θεωρία, δεν θα πρέπει να προϋποθέτει και να προκαθορίζει τις ιδιότητές της. Δεν θα πρέπει δηλαδή να ορισθεί ένα μοντέλο το οποίο και θα ακολουθείται απόλυτα ως εικόνα μιας ιδεατής κοινωνίας και θα ανοίγει το δρόμο για να την

προσεγγίσουμε. Η διαδικασία οικοδόμησής της θα πρέπει να είναι δημοκρατική και πειραματική. Η θεώρηση της οικονομίας της κοινότητας θα πρέπει να προσαρμόζεται στις εκάστοτε συνθήκες και να αλλάζει, να βασίζεται στα άτομα που την συνθέτουν και την δημιουργούν. Να εξελίσσεται συνεχώς μέσα από την διαφορετικότητα των ατόμων αυτών, και να είναι ευέλικτη ώστε να προσαρμόζεται σε αλλαγές του περιβάλλοντος, είτε οικονομικού, είτε πολιτικού, είτε φυσικού. Επομένως, όταν περιγράφουμε την οικονομία της κοινότητας ουσιαστικά χρειάζεται να ορίσουμε πρώτα μια θεωρητική βάση και έπειτα εργαλεία και προτάσεις μέσα απ' τα οποία μπορούμε να φτάσουμε στην οικονομία της κοινότητας.

Η λέξη κοινότητα σημαίνει «ύπαρξη από κοινού». Η οικονομία της κοινότητας πρέπει να είναι μια συνειδητή πράξη που πηγάζει από την επιθυμία του πολίτη και όχι κάτι που επιβάλλεται. Οι διαδικασίες της κοινότητας αποτελούν μια διαδικασία ηθικών αποφάσεων που λειτουργούν σε έναν προκαθορισμένο χώρο (Καβουλάκος & Γριτζάς, 2015). Οι δραστηριότητες της οικονομίας της κοινότητας θα παίρνουν τέτοια μορφή ώστε να εξυπηρετούν τις αρχές των προσεγγίσεων που περιγράψαμε.

Ξεκινώντας από τις τρεις πολιτικές, της γλώσσας, του *υποκειμένου*, και της *συλλογικής δράσης*, οι Gibson και Graham προτείνουν έξι βήματα τα οποία ουσιαστικά συστήνουν την έρευνα δράσης για την οικοδόμηση αυτών των οικονομιών (Gibson-Graham, 2006).

1. Καταγραφή των πρακτικών που ακολουθούνται και της γνώσης που υπάρχει για την τοπική οικονομική και κοινοτική ανάπτυξη.

Θα πρέπει λοιπόν να ξεκινήσουμε κατανοώντας πως και γιατί λειτουργεί στην περιοχή που είμαστε η οικονομία, ποιες οι οικονομικές σχέσεις που υπάρχουν, και πως λειτουργεί η ανάπτυξη τη στιγμή αυτή. Ουσιαστικά αφορά στην ανίχνευση όσων αναγνωρίζονται «επίσημα» ως πόροι και διαδικασίες οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης.

2. Αναγνώριση θετικών και αρνητικών χαρακτηριστικών της τοπικής κοινωνίας.

Το βήμα αυτό περιλαμβάνει την αναγνώριση των χαρακτηριστικών της τοπικής κοινωνίας, τόσο θετικών όσο και αρνητικών, με σκοπό την «εκμετάλλευση» των θετικών τα οποία θα χρησιμοποιηθούν ως βάση για την οικοδόμηση της οικονομίας της κοινότητας, αλλά και την δυνατότητα να βρεθούν τρόποι να μειωθεί ο αντίκτυπος των αρνητικών, ή ακόμα και να ξεπεραστούν. Σημειώνεται ότι η έρευνα αυτή στηρίζεται στις ήδη υπάρχουσες αναπαραστάσεις και έχει σαν σκοπό να αναδείξει ότι ήδη υπάρχουν οι βάσεις για την ανάπτυξη

3. Παραγωγή νέων αναπαραστάσεων.

Το τρίτο βήμα είναι η ανάδειξη όλων εκείνων των αναπαραστάσεων της οικονομίας που θεωρούνται υποδεέστερες.. Εξαιρετικά σημαντικό ρόλο στο βήμα αυτό παίζει η συμμετοχή στην έρευνα κατοίκων της κοινότητας, που αποτελούν ήδη μέλη εναλλακτικών εγχειρημάτων, οικονομικά και μη, αλλά και όσοι ανήκουν σε κοινωνικές ομάδες που θεωρούνται ευάλωτες και γενικότερα υποτιμούνται σχετικά με τη δυνατότητά τους να συμβάλλουν θετικά στην οικονομία όπως οι άνεργοι, οι νοικοκυρές, οι μετανάστες, οι συνταξιούχοι, αλλά και οι νέοι. Έτσι πλάι στις αναγνωρισμένες δυνάμεις προστίθενται οι αφανείς πόροι ενισχύοντας την ελπίδα για μία θετική διεξοδο

4. Προβολή επιτυχημένων παραδειγμάτων επιχειρήσεων και δράσεων της κοινότητας.

Στη συνέχεια πρέπει να προβληθούν πετυχημένα παραδείγματα που να αποτελέσουν πηγή έμπνευσης.

5. Δημιουργία «χώρων» για την έμπνευση των μελών της κοινότητας και ανάπτυξης της επιθυμίας τους να γίνουν τα υποκείμενα συλλογικών δράσεων οποιασδήποτε μορφής.

Στους χώρους αυτούς, όπως κοινωνικές εκδηλώσεις, ταξίδια στο πεδίο, εργαστήρια καταγισμού ιδεών, δημόσιες παρουσιάσεις, κοινοτικά συνέδρια κλπ. με βάση τις δράσεις που θα συμβαίνουν, θα δημιουργηθούν δυναμικές δομές από τους κατοίκους, όπως οργανωτικές επιτροπές, και θα γεννηθούν νέες ιδέες και πειραματισμοί. Σε αυτούς του χώρους δημιουργούνται οι νέοι ρόλοι που τα μέλη συνειδητά επιλέγουν και επιθυμούν να παίξουν για να δημιουργηθούν νέα εγχειρήματα

6. Δημιουργία εγχειρημάτων με βάση τους ρόλους που αναδείχθηκαν στο προηγούμενο βήμα.

Τέλος, με βάση τις επιτυχημένες προσπάθειες του προηγούμενου βήματος, και με τους ρόλους και τις δομές που δημιουργήθηκαν, θα προχωρήσουμε στην δημιουργία οικονομικών εναλλακτικών εγχειρημάτων,

Ακολουθώντας τα βήματα αυτά μια κοινότητα μπορεί να δημιουργήσει μια οικονομία κοινότητας αλλάζοντας σταδιακά την λειτουργία της μέσα από τις δράσεις που θα συμβαίνουν. Δεν ακολουθείται ένα συγκεκριμένο μοντέλο μιας τέλει κοινότητας αλλά δημιουργείται μια τοπική οικονομία προσαρμοσμένη στις ανάγκες, τις δυνατότητες, και της αδυναμίες της περιοχής.

2.4.Εργαλεία της πολιτικής της συλλογικής δράσης

Παρακάτω θα μελετηθούν οι πέντε βασικές οικονομικές δραστηριότητες, εργασία, επιχειρήσεις, ιδιοκτησία, αγορά, και επενδύσεις, και θα παρατεθούν μέθοδοι και εργαλεία της πολιτικής της συλλογικής δράσης που αποτελούν το τρίτο τμήμα των οικονομιών της κοινότητας¹.

2.4.1. Εργασία

Η εργασία είναι ένα απ' τα πρωταρχικά ανθρώπινα δικαιώματα. Το δικαίωμα στην εργασία συνεπάγεται το δικαίωμα στην επιβίωση. Η εργασία είναι το μέσο με το οποίο το άτομο κερδίζει τα αναγκαία για την επιβίωσή του.

Σήμερα εργασία θεωρείται οποιαδήποτε δραστηριότητα, είτε πνευματική είτε σωματική, προσφέρεται έναντι αμοιβής. Ωστόσο, Αν και είναι ουσιαστικά ένα εργαλείο επιβίωσης του σύγχρονου ανθρώπου, η εργασία είναι πολλά περισσότερα. Μέσα από την εργασία ο καθένας βρίσκει την δυνατότητα για δημιουργικότητα και ευχαρίστηση, αλλά πολλές φορές η εργασία είναι μια άενη επανάληψη μιας διαδικασίας με αποτέλεσμα να αποτελεί μια στάσιμη κατάσταση για τον εργαζόμενο.

---

¹ Σημειώνουμε ότι η ενότητα αυτή βασίζεται κυρίως στις ιδέες και στις προτάσεις των (Gibson-Graham, Cameron, & Healy, 2013).

Η ικανότητα εύρεσης εργασίας και το είδος αυτής εξαρτάται σημαντικά τόσο από τον τόπο όσο και από το επίπεδο διαβίωσης και την κοινωνική κατάσταση του εργαζομένου. Ο εργαζόμενος αυτός, ως μέρος του συνόλου που αλληλοεπιδρά με την κοινότητα θα καθορίσει την πορεία της οικονομίας. Από τις απολαβές τις εργασίας ενός ατόμου εξαρτάται άμεσα το επίπεδο διαβίωσής του και η ευημερία του. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μία τάση ο χρόνος εργασίας να αυξάνεται και οι απολαβές να μειώνονται, γεγονός τα οποία έχουν αντίκτυπο στον προσωπικό χρόνο του καθενός. Ο μειωμένος προσωπικός χρόνος και οι μειωμένες απολαβές μαζί συμβάλλουν στην πτώση του βιοτικού επιπέδου παρόλη την εργασία.

Τέλος η εργασία όπως γίνεται συνήθως αντιληπτή έχει μοναδικό σκοπό το κέρδος και μέσου αυτού την κατανάλωση.

Ευημερία

Αναζητώντας τρόπους για να «ανακτήσουμε» την εργασία και να την οριοθετήσουμε στα πλαίσια της οικονομίας της κοινότητας οι Gibson και Grahammas ζητάνε να σκεφτούμε τα έξι χαρακτηριστικά που συμβάλλουν στην ευημερία του ατόμου.

- *Υλική ευημερία*

Είναι προφανές ότι χωρίς την κάλυψη των βασικών αναγκών από την εργασία δεν μπορούμε να μιλάμε για ευημερία. Οι απολαβές της εργασίας πρέπει να είναι αρκετές ώστε όχι μόνο να καλύπτονται οι ανάγκες του ατόμου αλλά να μπορεί το άτομο να έχει και τη δυνατότητα για κάτι παραπάνω, έτσι ώστε να καλύπτονται και οι δευτερεύουσες ανάγκες του, χωρίς όμως αυτό να γίνεται εις βάρος του συνόλου.

- *Εργασιακή ευημερία*

Η εργασία πρέπει να είναι ευχάριστη. Ο εργαζόμενος θα πρέπει να νιώθει ψυχολογική ανάταση καθώς προσφέρει, να μπορεί να είναι δημιουργικός και να νιώθει ευχάριστα κατά την άσκηση του επαγγέλματός του. Επίσης η συμβατότητα του εργαζομένου προς το εργασιακό του περιβάλλον βελτιώνει την ευημερία του. Στην οικονομία της κοινότητας προσπαθούμε να υιοθετήσουμε μια ηθική οπτική, που σημαίνει ότι η εργασιακή ευημερία πρέπει να είναι προτεραιότητα.

- *Κοινωνική ευημερία*

Ο καθένας δημιουργεί και διατηρεί προσωπικές σχέσεις. Αυτή η συμβίωση με άλλους κάνει το άτομο μέρος ενός κοινωνικού συνόλου.

- *Κοινοτική ευημερία*

Η κοινοτική ευημερία προκύπτει από τη συμμετοχή του ατόμου σε συλλογικές δραστηριότητες, ως μέλος της κοινότητας.

- *Σωματική ευεξία*

Αφορά την καλή υγεία και την ανάγκη για διαβίωση σε ένα ασφαλές περιβάλλον.

- *Πνευματική ευημερία*

Η πνευματική ευημερία, είτε μέσω μια θρησκείας είτε μιας ιδεολογίας, προκύπτει σαν επιστέγασμα των προηγούμενων πέντε.

Στην οικονομία της κοινότητας θέλουμε να καταλάβουμε πως η εργασία επηρεάζει τους παραπάνω τομείς της ευημερίας του ατόμου και αναλόγως να πράξουμε, προσπαθώντας να πετύχουμε μια ισορροπία ανάμεσα στους τομείς αυτούς. Βασικό ερώτημα είναι: Ποιες είναι οι ανάγκες μας και σε πιο βαθμό ικανοποιούνται από τον τρόπο που δρούμε καθημερινά;

Σημαντικό για την οικονομία της κοινότητας επίσης είναι να θέσουμε την ευημερία του ατόμου σαν συλλογικό θέμα, διότι η σχέση μεταξύ ατομικής και συλλογικής ευημερίας είναι αμφίδρομη. Το κάθε άτομο είναι μέρος μιας κοινότητας, και επομένως όλοι γύρω του είναι υπεύθυνοι για την ευημερία του. Η ευημερία παύει να είναι ατομική υπόθεση και γίνεται συλλογική.

Άμισθη εργασία: Από τη μεριά των γυναικών

Μια λεπτομέρεια της εργασίας που δεν πρέπει να ξεχάσουμε είναι η άμισθη εργασία στο νοικοκυριό. Οι δραστηριότητες αυτές μέχρι και τα τελευταία χρόνια αναλαμβάνονται από τις γυναίκες. Στον σύγχρονο κόσμο κάτω από τα κριτήρια του καπιταλισμού η εργασία στο σπίτι εφόσον δεν έχει υλικές απολαβές δεν μπορεί να θεωρηθεί πραγματική εργασία. Αποτέλεσμα αυτού είναι οι γυναίκες που θέλουν να δραστηριοποιηθούν επαγγελματικά να είναι υποχρεωμένες να εκτελούν μια «διπλή εργάσιμη μέρα» - χωρίζεται ο χρόνος της μεταξύ της «εργασίας» και των δραστηριοτήτων στο σπίτι, με αποτέλεσμα να μειώνεται εξαιρετικά ο προσωπικός χρόνος μιας γυναίκας.

Η μείωση στον χρόνο πληρωμένης εργασίας που προκαλείται από την άμισθη εργασία στο σπίτι έχει μερικές όχι τόσο προφανείς συνέπειες. Επειδή μια γυναίκα εργάζεται λιγότερο έχει και μικρότερο εισόδημα. Συγκρίνοντάς το με το εισόδημα ενός άντρα, κάτω από την οπτική του καπιταλισμού, η γυναικεία εργασία είναι μικρότερης σημασίας. Εξαιτίας αυτής της διάκρισης είναι λιγότερο πιθανό να επενδύουν οικογένειες και φορείς στην εκπαίδευση των γυναικών, με συνέπεια οι γυναίκες να μένουν παγιδευμένες σ' έναν φαύλο κύκλο που τις παρουσιάζει σαν κατώτερες από τον άντρα όσον αφορά το εισόδημα, αλλά και γενικότερα. Μια συνέπεια ακόμα που δεν είναι καθόλου προφανής εξαρχής είναι το αποτέλεσμα που έχει η άμισθη εργασία στο κράτος. Το αποτέλεσμα αυτό είναι θετικό, γιατί το κοινωνικό κράτος δεν χρειάζεται να διαθέτει πόρους για τις δραστηριότητες στο σπίτι, όπως η φροντίδα των παιδιών και των υπερήλικων, και κατά συνέπεια μειώνει τα έξοδα για την πρόνοια αυτού του τύπου.

Με βάση την φιλοσοφία που αναπτύξαμε στις προηγούμενες ενότητες, θα πρέπει στην οικονομία της κοινότητας να δώσουμε μια άλλη διάσταση στην άμισθη εργασία στο σπίτι, γιατί κι αυτή προσφέρει παραγωγικότητα, χωρίς να φέρνει όμως τις άμεσες απολαβές που έχει η έμμισθη εργασία. Πρέπει η άμισθη εργασία να πλαισιωθεί εννοιολογικά εκ νέου στην οικονομία της κοινότητας ώστε να ενσωματωθεί σ' αυτήν όπως και οι υπόλοιπες παραγωγικές δραστηριότητες.

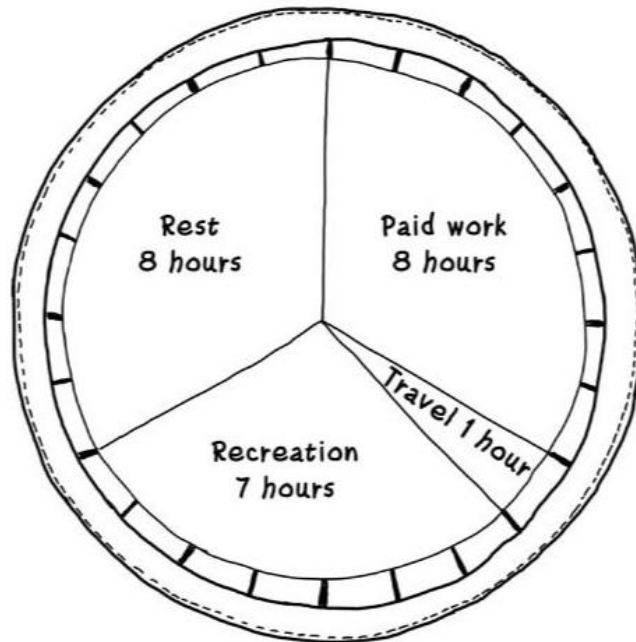
Εργαλεία

Για τη διερεύνηση του βαθμού ικανοποίησης των συνολικών και των ατομικών αναγκών στην οικονομία της κοινότητας οι Gibson και Graham προτείνουν τη χρήση τριών εργαλείων. Ένα ρολόι που καταγράφεται τα διαστήματα των δραστηριοτήτων μιας τυπικής μέρας ενός ατόμου, έναν

πίνακα ευημερίας που αξιολογεί το βαθμό ικανοποίησης των αναγκών όπως αυτές προαναφέρθηκαν μέσα από τις δραστηριότητες του ατόμου, και έναν ζυγό για την εκτίμηση της ισορροπίας μεταξύ χρόνου εργασίας και του «χρόνου για ζωή».

Ρολόι κατανομής χρόνου

Το πρώτο εργαλείο, το «ρολόι», μπορεί να μας βοηθήσει να κατανοήσουμε πως ένα άτομο κατανέμει τον χρόνο του. Η μορφή που θα παίρνει για κάθε άνθρωπο η κατανομή θα αλλάζει σημαντικά, αλλά θα περιέχει συνήθως τις ίδιες κατηγορίες δραστηριοτήτων: ανάπαυση, εργασία, χρόνος κίνησης, και προσωπικός χρόνος. Αυτό που αλλάζει από άτομο σε άτομο είναι το «πλάτος» του κάθε τομέα του ρολογιού

Το ρολόι κατανομής χρόνου (Gibson-Graham, Cameron, & Healy, 2013, σ. 31).

Αν χρησιμοποιήσουμε το ρολόι για να περιγράψουμε την ημέρα μιας εργαζόμενης γυναίκας, θα παρατηρήσουμε ότι εκτός από τις δραστηριότητες που αναφέραμε παραπάνω θα πρέπει να εισαχθεί και η εργασία στο σπίτι. Ο χρόνος που καλύπτει αυτή θα μειώσει αναγκαστικά τον προσωπικό χρόνο, ελαχιστοποιώντας τον, ή ακόμα και εξαφανίζοντάς τον εντελώς.

Πίνακας ευημερίας

Η κατανομή του χρόνου που κάνουμε με το ρολόι δεν είναι αρκετή όμως για να κατανοήσουμε και να αξιολογήσουμε τις παρατηρήσεις μας. Σαν βοηθητικό εργαλείο μπορούμε να κατασκευάσουμε έναν «πίνακα ευημερίας». Ο πίνακας αυτός θα παρουσιάζει την βαθμολογία σε κάθε μία από τις κατηγορίες ευημερίας, και θα έχει την παρακάτω μορφή.

	1	2	3
υλικά αγαθά			
εργασιακή ευημερία			

κοινωνική ευημερία			
κοινοτική ευημερία			
σωματική ευεξία			
πλανητική ευημερία			

Ο πίνακας ευημερίας(Gibson-Graham, Cameron, & Healy, 2013).

Ο πίνακας αυτός μας βοηθάει στην αξιολόγηση του τρόπου που έγινε η κατανομή του χρόνου.

Στις οικονομίες της κοινότητας η αναγνώριση της ποικιλίας των αναγκών βοηθάει στην ουσιαστική βελτίωση της συνολική ευημερίας του ατόμου.

Ζυγός «ισορροπίας χρόνου»

Ένα συμπληρωματικό των δύο παραπάνω εργαλείων είναι ο ζυγός ισορροπίας χρόνου εργασίας και «χρόνου για ζωή». Συγκρίνοντας τους δύο αυτούς χρόνους, και συνδυάζοντας με τα αποτελέσματα από τα δύο προηγούμενα εργαλεία μπορούμε να συμπεράνουμε κατά πόσο ο εργαζόμενος ευημερεί η όχι. Για να απολαμβάνει ο εργαζόμενος μια ηθικά και κοινωνικά ικανοποιητική ημέρα οι δραστηριότητές του θα πρέπει να είναι ομοιόμορφα κατανομημένες κατά την διάρκεια του 24ώρου.

Οικολογικός αντίκτυπος

Τέλος, ένα χρήσιμο εργαλείο, ανεξάρτητο από τα παραπάνω, είναι η εκτίμηση του οικολογικού αντίκτυπου (ecological footprint). Ανάλογα με το είδος της εργασίας ο κάθε εργαζόμενος έχει και διαφορετικό οικολογικό αντίκτυπο. Έτσι το ρολόι μπορεί να μεγεθύνεται ή να σμικρύνει ανάλογα με το μέγεθος του οικολογικού αποτυπώματος. Μια πρόταση είναι ο χρόνος εργασίας να κανονικοποιηθεί με βάση τον οικολογικό αντίκτυπο, έτσι ώστε επαγγέλματα που επιβαρύνουν το περιβάλλον να εκτελούνται για λιγότερο χρόνο, χωρίς όμως αρνητικό αντίκτυπο στις απολαβές των εργαζομένων.

Συλλογικές δράσεις

Στην συνέχεια θα δούμε μερικές από τις προτάσεις για συλλογικές δράσεις που μπορούν να οδηγήσουν στην ανάκτηση της εργασίας και στην οικονομία της κοινότητας. Οι δράσεις αυτές εμπεριέχουν τις ιδέες που αναλύσαμε παραπάνω για μια πιο δίκαιη και ηθική οικονομία, την οικονομία της κοινότητας, και είναι αυτές που αφορούν την εργασία. Οι προτάσεις αυτές έχουν ως κύριο στοιχείο την ικανοποίηση της συνολικής ευημερίας ταυτόχρονα με της προσωπικής. Επομένως, με βάση αυτόν τον στόχο μερικές ηθικές δράσεις μπορούν να είναι οι παρακάτω.

Δίκαιη κατανομή μισθών

Στην οικονομία της κοινότητας θα πρέπει οι μισθοί να διανέμονται δίκαια. Όλα τα μέλη της κοινότητας εργάζονται με κάποιο τρόπο, ανεξαρτήτως του τρόπου που προσφέρουν, οπότε και θα πρέπει να έχουν την δυνατότητα επιβίωσης.

Διανομή των αναγκών

Στην καθημερινή μας ζωή πολλά πράγματα τα θεωρούμε αναγκαία ενώ δεν είναι. Μια κίνηση προς την οικονομία της κοινότητας είναι ο περιορισμός αυτών των δήθεν αναγκών και η κατανομή του πλεονάσματος που δημιουργείται προς αυτούς που έχουν ανάγκη. Συνολικά έτσι η κοινότητα θα έχει καλύτερο βιοτικό επίπεδο, χάρη στην πιο δίκαιη κατανομή των απαραίτητων αγαθών.

Παροχές της κυβέρνησης

Το κράτος που βρίσκεται πάνω από τις κοινότητες είναι υπεύθυνο για την παροχή μερικών κοινών αγαθών στους πολίτες του. Τέτοια κοινά αγαθά είναι η παιδεία, η υγεία, οι υποδομές της κοινότητας, τα μέσα μεταφοράς, κοκ.

Εφόσον το κράτος παρέχει αυτά τα αγαθά, ο εργαζόμενος δεν χρειάζεται να αφιερώνει ένα μέρος των εσόδων του σ' αυτά, κερδίζοντας έτσι ένα καλύτερο επίπεδο ζωής.

Συνεισφορά στην ευημερία των άλλων

Μέσα στην κοινότητα, όσο καλά κι αν καταφέρουμε να την κατασκευάσουμε, θα υπάρχουν πάντα ασυμμετρίες και αδικίες, ειδικά ως προς την κατανομή των μισθών. Αυτό είναι πολύ εύκολο να ξεπεραστεί αν ο καθένας συνεισφέρει άμεσα στην ευημερία των άλλων.

Μια τέτοια συνεισφορά μπορεί να γίνεται μέσω του εθελοντισμού, όπου κάποιος συμμετέχει σε δράσεις και δραστηριότητες ποικίλου περιεχομένου που αποσκοπούν στην βοήθεια άλλων είτε μέσω προσφοράς χρηματικής ή γενικά υλικής βοήθειας σε όσους την έχουν ανάγκη, ώστε όχι μόνο να καλύπτονται οι βασικές τους ανάγκες αλλά να επιτυγχάνουν ένα επίπεδο ευημερίας ανάλογο της υπόλοιπης κοινότητας.

2.4.2. Επιχειρήσεις

Μια επιχείρηση ορίζεται ως μια οργάνωση η οποία εμπλέκεται στην παροχή υπηρεσιών ή αγαθών στους καταναλωτές.

Στον καπιταλισμό η επιχείρηση έχει έναν και μοναδικό στόχο: την μεγιστοποίηση των κερδών της. Σύμφωνα με τη σύγχρονη αντίληψη τα κέρδη μιας επιχείρησης είναι προσωπικά, γιατί γενικά όλο το οικονομικό μοντέλο περιστρέφεται γύρω από την ιδιωτική ιδιοκτησία. Αυτή η λογική δημιουργεί μερικά σημαντικά προβλήματα. Ένα είναι η κατασπατάληση των πόρων, είτε φυσικών είτε όχι, από τις επιχειρήσεις για την μεγιστοποίηση του κέρδους τους. Μια καπιταλιστική επιχείρηση λειτουργεί με τέτοιο τρόπο που παραβλέπει τις επιπτώσεις της λειτουργίας της στους πόρους που αυτή χρησιμοποιεί για την παραγωγή προϊόντων ή υπηρεσιών. Ταυτόχρονα, η ίδια συμπεριφορά προκαλεί πολλές φορές προβλήματα στο περιβάλλον μέσα από την λειτουργία της επιχείρησης, όταν μιλάμε για επιχειρήσεις που ασχολούνται με την παραγωγή/διακίνηση προϊόντων. Ένα άλλο σημαντικό πρόβλημα, οικονομικής φύσης τώρα, είναι η άδικη κατανομή των κερδών της επιχειρηματικής δραστηριότητας. Συνήθως σε μια τυπική επιχείρηση τα περισσότερα κέρδη τα καρπώνεται ο ιδιοκτήτης της ή οι μέτοχοι της, ενώ παράλληλα οι εργαζόμενοι σ' αυτήν πληρώνονται σταθερά ποσά ανεξαρτήτως της δραστηριότητας και των κερδών της επιχείρησης.

Αυτή η σημερινή θεώρηση της επιχείρησης είναι απαραίτητο να αλλάξει όπως κινούμαστε προς την οικονομία της κοινότητας. Επιχειρήσεις πρέπει να θεωρηθούν όλα τα μέρη και όλες οι δραστηριότητες όπου παράγεται προϊόν ή υπηρεσία, ανεξαρτήτως αν αυτή η παραγωγή συνοδεύεται από άμεσο χρηματικό κέρδος. Μέρη όπως τα νοικοκυριά, οι κοινοτικές επιχειρήσεις, και οι συνεταιρισμοί βρίσκονται εκτός της εικόνας της σύγχρονης επιχείρησης, αλλά είναι ξεκάθαρο ότι οι δραστηριότητες σ' αυτά είναι παρόμοιες μ' αυτές μιας τυπικής επιχείρησης.

Πλεόνασμα

Όταν μιλάμε για πλεόνασμα σε μια επιχείρηση εννοούμε των κερδών της επιχείρησης που μένει αν αφαιρέσουμε όλα της τα έξοδα. Το πλεόνασμα αυτό γενικά δεν κατανέμεται, αλλά αποδίδεται εξολοκλήρου ως κέρδος στον ιδιοκτήτη/μέτοχο της επιχείρησης. Συσσωρεύεται δηλαδή σε συγκεκριμένα πρόσωπα.

Οι Gibson και Graham προτείνουν τη χρήση του κοινωνικού λογαριασμού (people's account) για την διερεύνηση της επιχείρησης και του πλεονάσματος αυτής. Με τη λογική αυτή χωρίζουμε την αξία της επιχείρησης σε τέσσερις βασικές κατηγορίες:

- Μη εργατική αξία (κεφάλαιο)
- Μισθοί
- Πληρωμές της επιχείρησης
- Αξία που προστίθεται μέσω της εργασίας

Οι δύο τελευταίες κατηγορίες είναι αυτές που μπορούν να θεωρηθούν ως πλεόνασμα μια επιχείρησης. Όπως συμβαίνει τώρα, αφού αφαιρεθούν οι πληρωμές από το ποσό αυτό, το υπόλοιπο μένει στα χέρια του ιδιοκτήτη. Είναι προφανές ότι αυτό ενώ εξυπηρετεί τη λογική του καπιταλισμού, το κέρδος του ιδιοκτήτη μεγιστοποιείται μέσα από την εργασία των εργαζομένων, δεν έχουμε δίκαιη και ηθική κατανομή αυτού σε όλους όσους συμβάλλουν στην δημιουργία του.

Στα πλαίσια της οικονομίας της κοινότητας το πλεόνασμα των επιχειρήσεων αντί να συσσωρεύεται σε πρόσωπα θα μπορούσε να κατανέμεται αρχικά στους εργαζόμενους της επιχείρησης και έπειτα στην ίδια την κοινότητα. Έτσι θα επιτευχθεί η ευημερία πολύ περισσότερων ατόμων. Η διοχέτευση του πλεονάσματος με τον τρόπο αυτό δημιουργεί ευκαιρίες οικονομικής και μη δραστηριότητας. Επίσης, το πλεόνασμα μπορεί να διατίθεται και στην προσφορά κοινωνικού έργου. Στην οικονομία της κοινότητας προσπαθούμε να πετύχουμε μια πιο δίκαιη κατανομή του πλεονάσματος των επιχειρήσεων, μια κατανομή που θα συμβάλλει στην ευημερία της κοινότητας σαν όλο.

Συλλογικές Δράσεις

Σύμφωνα με τους Gibson και Graham υπάρχουν κάποιες δράσεις που μπορούν να μας βοηθήσουν να προσεγγίσουμε την οικονομία της κοινότητας όσον αφορά τις επιχειρήσεις.

Συμμετοχικές - δημοκρατικές επιχειρήσεις

Σημαντικό βήμα προς την οικονομία της κοινότητας είναι η δημιουργία επιχειρήσεων που δεν είναι καθαρά καπιταλιστικές. Τέτοιες επιχειρήσεις θα είναι συμμετοχικές και δημοκρατικές. Τόσο οι αποφάσεις όσο και τα κέρδη τους θα αφορούν περισσότερους ή ακόμα και όλους τους εργαζομένους σ' αυτές.

Συνεταιρισμοί

Επεκτείνοντας την παραπάνω ιδέα, η ακραία, και ίσως ιδανική, μορφή μιας επιχείρησης στην οικονομία της κοινότητας είναι η μορφή του συνεταιρισμού. Στον συνεταιρισμό ιδιοκτήτες είναι όλοι οι εργαζόμενοι. Μέσα σε έναν συνεταιρισμό παραμερίζεται το προσωπικό όφελος και έρχεται στο προσκήνιο το συλλογικό κέρδος, μέσα από τον δίκαιο καταμερισμό των κερδών.

Κοινωνικές επιχειρήσεις

Σε περιπτώσεις όπου οι συνεταιρισμοί δεν αποτελούν μια εφικτή λύση, συνήθως λόγω νομοθεσίας, οι επιχειρήσεις μπορούν να πάρουν την μορφή μια κοινωνικής επιχείρησης.

Εισαγωγή κοινωνικής και περιβαλλοντικής ηθικής

Σε μια οικονομία κοινότητας η εξάλειψη των καπιταλιστικών επιχειρήσεων ίσως δεν είναι εφικτή αλλά δεν είναι και απαραίτητη. Τέτοιες επιχειρήσεις μπορούν να συνεχίσουν πάνω στο πρότυπο επιχείρησης που υπάρχει τώρα. Πρέπει όμως πρώτα αυτές να υιοθετήσουν τακτικές δίκαιης κατανομής του πλεονάσματος. Επίσης είναι αναγκαία η απομάκρυνση από την αναζήτηση του μέγιστου κέρδους. Αντιθέτως, αν και το κέρδος θα συνεχίσει να είναι ο σκοπός της επιχείρησης, δεν πρέπει να μένει ως αυτοσκοπός, αλλά να προσαρμόζεται στις κοινωνικές και περιβαλλοντικές συνθήκες.

Υποστήριξη αυτοαπασχόλησης

Μέσα σε μια κοινότητα υπάρχουν πολλοί αυτοαπασχολούμενοι εργαζόμενοι. Αν και δεν θεωρούνται ως επιχειρήσεις οι ίδιοι, οι δραστηριότητές τους είναι καθαρά επιχειρηματικές στα πλαίσια που περιγράφουμε εδώ. Η οικονομία της κοινότητας επομένως θα πρέπει να προβλέπει την υποστήριξη των αυτοαπασχολούμενων.

2.4.3. Αγορά

Ως αγορά ορίζουμε τον χώρο στον οποίο γίνονται πολύπλοκες συναλλαγές για την εξασφάλιση οποιουδήποτε αγαθού ή υπηρεσίας. Ο χώρος αυτός διέπεται από το νόμο της αγοράς, ο οποίος περιγράφεται σαν μια φυσική διεργασία που καθορίζει τις τιμές μέσω της προσφοράς και της ζήτησης. Η αγορά είναι εκεί όπου ερχόμαστε σε άμεση επαφή με ξένους για να καλύψουμε τις ανάγκες μας, είτε αυτές είναι πρωταρχικής σημασίας είτε όχι.

Όταν μιλάμε για την αγορά αυτό που ξεχωρίζει σαν έννοια είναι η τιμή. Όλη μας η δραστηριότητα στην αγορά περιστρέφεται γύρω από τις τιμές – οι τιμές είναι που καθορίζουν τα πάντα σε μια αγορά. Μένοντας όμως στην τιμή παραβλέπουμε όλα όσα κρύβονται πίσω από την τιμή αυτή, όπως για

παράδειγμα οι συνθήκες εργασίας κατά την παραγωγή ή η προέλευση. Το εμπόριο στην οικονομία της κοινότητας πρέπει να είναι ξεκάθαρο. Η σχέση που αποκτάμε με απομακρυσμένους πληθυσμούς μέσω του εμπορίου δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως ασήμαντη.

Ελεύθερη αγορά και εμπόριο

Σήμερα κανόνας είναι η παγκόσμια ελεύθερη αγορά. Σαν ιδέα είναι εξαιρετική – δίνει πρόσβαση οποιουδήποτε στον κόσμο σε οτιδήποτε χρειάζεται. Με την ανισότητα όμως που υπάρχει αυτή τη στιγμή στην παγκόσμια εικόνα η ελεύθερη αγορά έχει μερικές ανεπιθύμητες ενέργειες, και επομένως πρέπει να υπάρχει κάποιος έλεγχος στο εμπόριο ώστε να περιορίζονται αυτές.

Οι βιομηχανίες μετακινούνται σε περιοχές όπου υπάρχουν φτηνά εργατικά χέρια, και μεταφέρουν τα εμπορεύματά τους στην περιοχή που δραστηριοποιούνται και πριν χωρίς πρόβλημα. Χάνονται έτσι θέσεις εργασίας στην αρχική περιοχή, ενώ παρουσιάζεται εκμετάλλευση των πληθυσμών στον προορισμό της μονάδας. Η παραγωγή γενικά μετακινείται από χώρα σε χώρα, ακολουθώντας την αξία της εργατικής δραστηριότητας και τις φορολογικές διακυμάνσεις, εξασφαλίζοντας έτσι μέγιστο κέρδος για ιδιοκτήτες και μετόχους, αλλά επηρεάζοντας εξαιρετικά άσχημα τους ίδιους τους εργαζόμενους. Τέλος οι διεθνείς επιχειρήσεις στήνουν την έδρα τους σε χώρες με μικρή ή και ανύπαρκτη φορολογία, σε μια προσπάθεια να μεγιστοποιήσουν το κέρδος του, με αποτέλεσμα η φορολογία που χάνεται από τις χώρες στις οποίες δραστηριοποιούνται αυτές, που είναι συνήθως διαφορετικές από την χώρα της έδρας τους, να μειώνει την ικανότητα για κοινωνική προσφορά του κράτους.

Εργαλεία

Οι Gibson και Grahammas προτείνουν μια σειρά εργαλείων για την εκτίμηση του εμπορίου. Σημαντική στην συζήτησή μας είναι η ερώτηση «από πού». Από πού προέρχεται το κάθε αντικείμενο που προμηθευόμαστε; Πού κατασκευάστηκε/συλλέχθηκε και πώς από πού έφτασε στα χέρια μας;

Δίκτυο προέλευσης

Με βάση την ερώτηση αυτή είναι χρήσιμη για τον καταναλωτή η κατασκευή ενός δικτύου (δεντροδιαγράμματος) που θα περιέχει τη σχέση του ίδιου με την προέλευση όλων των αγαθών που αυτός προμηθεύεται. Αυτό το δίκτυο μπορεί να είναι τόσο αναλυτικό όσο πιστεύει ο καθένας ότι χρειάζεται, αλλά καλό είναι να περιέχει ξεχωριστά κάποιες βασικές κατηγορίες προϊόντων, όπως τα τρόφιμα, τα ηλεκτρονικά, και την ένδυση. Με τη μελέτη αυτής της κατασκευής μπορεί εύκολα κάποιος να έχει μια εποπτική αντίληψη της προέλευσης όλων όσων χρησιμοποιεί.

Οδηγός καταναλωτή

Εφόσον γίνει το παραπάνω, καλό είναι ο καταναλωτής να μπορεί να αξιολογήσει το προϊόν με βάση όχι μόνο την τιμή αλλά και τους υπόλοιπους παράγοντες που μπορεί να μην τον επηρεάζουν άμεσα, αλλά σε μια οικονομία που θέτει τις βάσεις της σε ηθικές αξίες πρέπει να γίνεται. Έτσι μπορεί να

φτιάχνει μια λίστα αξιολόγησης, έναν ηθικό οδηγό αγοράς. Η λίστα αυτή περιέχει τέσσερις κατηγορίες αλληλεπίδρασης του ατόμου με άλλους μέσω του προϊόντος.

➤ Κόστος

Το κόστος επηρεάζει άμεσα τη δυνατότητα αγοράς κάθε προϊόντος, επομένως πάντοτε πρέπει να λαμβάνεται υπόψη.

➤ Χρησιμότητα

Η χρησιμότητα αφορά αξιολόγηση του προϊόντος με βάση ερωτήσεις όπως «είναι λειτουργικό;», «θα αντέξει η χρήση του στον χρόνο;», «είναι η χρήση του ασφαλής;», κοκ. Όλες οι ερωτήσεις αυτές είναι σημαντικές για την επιλογή ενός προϊόντος, ανεξαρτήτως της οικονομίας στην οποία βρισκόμαστε.

➤ Συναίσθημα

Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται ερωτήσεις που αφορούν το πως αισθάνεται ο καταναλωτής όταν αλληλοεπιδρά με το προϊόν. Εδώ οι απαντήσεις είναι πιο προσωπικές πάντοτε, και το κατά πόσο θεωρούνται σημαντικές στη λήψη απόφασης εξαρτάται πάρα πολύ από το άτομο και τη χρήση του προϊόντος.

➤ Συνδέσεις με ανθρώπους και περιβάλλον

Η τελευταία κατηγορία είναι αυτή που εισάγεται από τις ιδέες της οικονομίας της κοινότητας, και είναι αυτή που συνήθως παραβλέπεται στον σύγχρονο κόσμο. Αφορά όλες τις πιθανές συνδέσεις με άτομα, ζώα, χώρες, και περιβάλλον που προκύπτουν μέσα από την κατασκευή/παραγωγή/συλλογή και του εμπορίου του προϊόντος. Ερωτήσεις που πρέπει να θέτει κανείς σ' αυτήν την κατηγορία είναι της μορφής «ποιες είναι οι συνθήκες διαβίωσης του ζώου;», «είναι η βιομηχανία παραγωγής ευαίσθητοποιημένη περιβαλλοντικά;», «πληρώνονται οι εργάτες ικανοποιητικά για την εργασία τους;», κοκ.

Αλυσίδα παραγωγής

Ο οδηγός του καταναλωτή, και συγκεκριμένα η τελευταία κατηγορία σ' αυτόν, είναι ένα πρώτο βήμα και δίνει μια εποπτική εικόνα των πολύπλοκων σχέσεων του προϊόντος με την κοινωνία και το περιβάλλον. Για την περαιτέρω διερεύνηση αυτών ένα χρήσιμο εργαλείο είναι η κατασκευή της αλυσίδας παραγωγής του προϊόντος.

Η αλυσίδα παραγωγής είναι ένα δεντροδιάγραμμα το οποίο έχει ως ρίζες τις πρώτες ύλες, ανεβαίνει προς την παραγωγή του προϊόντος, και τελικά δείχνει τον δρόμο που ακολουθεί αυτό μέσω του εμπορίου ώσπου να φτάσει στα χέρια του καταναλωτή.

Μια αλυσίδα παραγωγής μπορεί να αναδείξει άμεσα πιθανές προβληματικές σχέσεις που εμφανίζονται στην πορεία του προϊόντος. Τέτοιες σχέσεις, στην οικονομία της κοινότητας, πρέπει να θεωρούνται σημαντικές κατά τη λήψη αποφάσεων.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα φαίνεται στην αγορά των ηλεκτρονικών συσκευών. Αν σχεδιάσουμε την αλυσίδα παραγωγής μιας ηλεκτρονικής συσκευής, θα δούμε ότι στην βάση της πολλές απ' τις πρώτες ύλες προέρχονται από χώρες της Αφρικής στις οποίες τα καθεστώτα

εκμεταλλεύονται τους εργάτες σε τέτοιο επίπεδο που μπορεί να θεωρηθεί, εκεί που δεν είναι, ως δουλεία.

Είναι προφανές ότι η αλυσίδα παραγωγής είναι απαραίτητη για να βγούνε στην επιφάνεια όλες αυτές οι σχέσεις που μένουν κρυμμένες πάνω στην πορεία των προϊόντων από τις πρώτες ύλες στην αγορά.

Ηθική στην εμπορική αλληλεπίδραση

Το εμπόριο όπως φαίνεται από την παραπάνω συζήτηση εισάγει σχέσεις αλληλεπίδρασης οι οποίες μένουν κάτω από την επιφάνεια πολύ εύκολα έτσι όπως είναι δομημένη η αγορά. Οι εμπορικές επαφές μας με μακρινούς πληθυσμούς μπορεί είτε να τους ενδυναμώσει, βελτιώνοντας την ευημερία τους, είτε να επιδεινώσει την κατάστασή τους.

Δεδομένου ότι η οικονομία της κοινότητας είναι βασισμένη στην ηθική, οι εμπορικές συναλλαγές μέσα στα πλαίσια αυτής θα πρέπει να υπολογίζουν την επίδραση των συναλλαγών αυτών στην ευημερία όλων όσων επηρεάζονται.

Η συναλλαγές με τοπικούς πληθυσμούς από την άλλη είναι πιο εύκολο να αξιολογηθούν, γιατί έχουμε μια πιο άμεση γνώση των τοπικών συνθηκών. Ακόμα περισσότερο, οι συναλλαγές μέσα στην ίδια την κοινότητα θα πρέπει να ακολουθούν αυτές τις γραμμές γιατί η ευημερία της κοινότητας πρέπει να είναι υπόθεση όλων.

Συλλογικές δράσεις

Τα προβλήματα που εισάγει η σύγχρονη αγορά μπορούν να ξεπεραστούν σχετικά εύκολα, μέσω αλλαγών τόσο στην λειτουργία της αγοράς όσο και των συνηθειών μας. Οι Gibson και Graham προτείνουν μία σειρά δράσεων προς την κατεύθυνση αυτή.

Δίκαιο εμπόριο (fair-trade)

Το δίκαιο εμπόριο είναι μια κίνηση που προσπαθεί να εξασφαλίσει, κυρίως στις αναπτυσσόμενες και υποανάπτυκτες χώρες, δίκαιες εμπορικές συναλλαγές και να προωθήσει την αειφορία. Η δημιουργία δικτύων δίκαιου εμπορίου είναι απαραίτητη για την εξασφάλιση της ευημερίας όλων όσων συμμετέχουν στην αλυσίδα παραγωγής.

Καταναλωτικός συνεταιρισμός (consumer cooperative)

Οι καταναλωτικοί συνεταιρισμοί είναι παρόμοιοι με τους παραγωγικούς συνεταιρισμούς. Ο κύριος σκοπός τους είναι το να καλύπτουν τις καταναλωτικές ανάγκες των μελών τους όσο καλύτερα γίνεται.

Τοπικότητα στις αγορές

Σημαντικό πρόβλημα παρουσιάζει, όπως εξηγήσαμε, η αδυναμία μας να γνωρίζουμε την ακριβή πορεία του κάθε προϊόντος που φτάνει στα χέρια μας. Αυτό το πρόβλημα παραμερίζεται ως ένα σημείο αν προσπαθήσουμε οι αγορές να είναι πιο τοπικές, τουλάχιστον όσο αφορά τα προϊόντα που καλύπτουν τις καθημερινές ανάγκες. Η τοπικότητα επίσης συμβάλλει θετικά στην δικαιοσύνη του εμπορίου, επειδή όλη η αλυσίδα παραγωγής βρίσκεται

στην ίδια περιοχή, οπότε και όλοι όσοι επηρεάζονται ζούνε κάτω από τις ίδιες περίπου συνθήκες. Επομένως η διαμόρφωση των τιμών καλύπτει όλους δίκαια.

Πρώθηση της ηθικής λίστας αξιολόγησης

Η ηθική λίστα αξιολόγησης είναι χρήσιμη και εύκολη να φτιαχτεί. Αν η χρήση της λογικής της υιοθετηθεί, τότε ξεκινώντας από τον ίδιο τον καταναλωτή θα φτάσουμε στην διαμόρφωση ενός συστήματος πιο δίκαιου εμπορίου.

Εμπάργκο

Πολλές από τις χώρες που διοικούνται από απολυταρχικά καθεστώτα και πολλές στρατιωτικές και παραστρατιωτικές οργανώσεις χρηματοδοτούνται μέσα από εξαγωγές πρώτων υλών κυρίως. Συνήθως, οι πρώτες ύλες αυτές εξασφαλίζονται μέσα από την εκμετάλλευση των τοπικών πληθυσμών. Ένας καλός τρόπος να σταματήσει η κατάσταση αυτή είναι η εφαρμογή εμπάργκο στα προϊόντα των οποίων η αλυσίδα παραγωγής ξεκινάει από τέτοιες περιοχές.

Κοινοτικά υποστηριζόμενες επιχειρήσεις

Στον δρόμο για την οικονομία της κοινότητας και μέσω αυτής την εξυγίανση του εμπορίου μπορούν να βοηθήσουν οι κοινοτικά υποστηριζόμενες επιχειρήσεις. Τα προϊόντα και οι υπηρεσίες που προσφέρουν αυτές είναι ήδη βασισμένα στις αρχές του δίκαιου εμπορίου, και επομένως οι συναλλαγές διέπονται από τις αρχές της οικονομίας της κοινότητας.

Εναλλακτικά νομίσματα

Τα εναλλακτικά νομίσματα χρησιμοποιούνται για να συμπληρώσουν ή ακόμα και να αντικαταστήσουν τα συμβατικά. Παίρνουν διάφορες μορφές, όπως είναι οι τράπεζες χρόνου και τα ανταποδοτικά δίκτυα. Έχουν συνήθως τοπική εμβέλεια, χρησιμοποιούνται στα πλαίσια μια κοινότητας, μιας πόλης, ή το περισσότερο μιας χώρας. Η χρήση τους βοηθάει τους πιο αδύναμους οικονομικά πολίτες, οι οποίοι δεν έχουν πρόσβαση σε ρευστό. Η έλλειψη χρήματος περιορίζει την ευημερία και τις δυνατότητες τέτοιων ομάδων πληθυσμού. Με τη χρήση αυτών των εναλλακτικών τους δίνεται και πάλι η δυνατότητα συμμετοχής στην οικονομική δραστηριότητα της κοινότητας.

Ανταλλαγές μεταξύ αναγκαίων αγαθών

Η επίδραση της δράσης αυτή είναι προφανής. Με την ανταλλαγή, ή καλύτερα, αναδιανομή των αναγκαίων αγαθών δημιουργείται στην κοινότητα ένα υπόβαθρο, ένα ελάχιστο επίπεδο ζωής, το οποίο αφορά όλα τα μέλη της κοινότητας.

Δώρα

Αν και όχι κατεξοχήν εμπορική δραστηριότητα, γιατί το δώρο δεν ανταλλάσσεται άμεσα με κάποια αμοιβή, στην οικονομία της κοινότητας μπορεί να συμπεριληφθεί η προσφορά δώρων στους άλλους σαν οικονομική δραστηριότητα.

Ξεσκαρτάρισμα

Ομοίως με τα δώρα, στην κοινότητα μπορεί να βοηθήσει το ξεσκαρτάρισμα των υλικών αγαθών από κάποιον κάτοικο. Όταν συντρέχουν λόγοι για να συμβεί αυτό (αγορά καινούριων ρούχων για παράδειγμα) τα αγαθά που μένουν πίσω μπορούν να δωρισθούν στην κοινότητα έτσι ώστε να καλύψουν βασικές ανάγκες όσων τα χρειάζονται.

Συλλογή υλικών (*gleaning*)

Εξαιτίας της υπερκατανάλωσης και της προσωπικής ιδιοκτησίας μεγάλο μέρος του πληθυσμού συσσωρεύει υλικά αγαθά ή επιχειρήσεις παράγουν παραπάνω απ' ότι διαθέτουν στην αγορά. Η συλλογή αυτών των υλικών δημιουργεί τράπεζες, όπως φαγητού (στα εστιατόρια ή στα σούπερ μάρκετ) ή ρουχισμού (στα νοικοκυριά), οι οποίες διαθέτουν τα αγαθά αυτά για αναδιανομή στην κοινότητα, βελτιώνοντας το βιοτικό επίπεδο αυτών που έχουν ανάγκη.

2.4.4. Ιδιοκτησία

Η ιδιοκτησία είναι μια έννοια που δεν έχει αλλάξει πολύ από την αρχή του πολιτισμού μέχρι σήμερα. Όπως και παλιότερα, η ιδιοκτησία στην σύγχρονη εποχή όπου κυριαρχεί ο καπιταλισμός, αναφέρεται σε οτιδήποτε υλικό ανήκει σε στο άτομο. Η ιδιοκτησία είναι αποκλειστική και έχει την ιδιότητα να περιορίζει τους άλλους. Η ιδιοκτησία αποτελεί πυλώνα της σύγχρονης δημοκρατίας και του οικονομικού συστήματος, καθώς τα πάντα σ' αυτές περιφέρονται γύρω από την έννοια της ιδιοκτησίας.

Στο καπιταλιστικό σύστημα η ιδιωτική ιδιοκτησία είναι τόσο σημαντική που επικαλύπτει όλες τις άλλες μορφές ιδιοκτησίας. Άλλες μορφές όπως η κρατική ιδιοκτησία, που είναι απαραίτητες για την ευημερία του συνόλου. Στην οικονομία της κοινότητας αποζητούμε αυτό να αλλάξει. Ναι μεν να υπάρχει ιδιωτική ιδιοκτησία, αλλά να μην παίζει τόσο σημαντικό ρόλο στην οικονομία όπως τώρα.

Κοινά αγαθά

Τα κοινά αγαθά και η διαχείρισή τους αποτελούν ένα από τα σημαντικότερα σημεία που χρειάζεται να ξεκαθαρίσει η οικονομία της κοινότητας.

Τα κοινά αγαθά μπορούν να χωριστούν σε τέσσερις κατηγορίες:

- Φυσικά: Τα αγαθά τα οποία μας παρέχει το περιβάλλον, όπως η γη, το νερό, ο αέρας, τα φυτά, και τα ζώα.
- Πολιτιστικά: Τα αγαθά που προκύπτουν από τις πολιτιστικές δραστηριότητες του ανθρώπου, όπως η γλώσσα, η μουσική, η θρησκεία, και οι καλές τέχνες.
- Κοινωνικά: Τα αγαθά που δομούν την κοινωνία μας σήμερα, όπως η μόρφωση, η υγεία, και η πολιτική.
- Γνωστικά: Τα αγαθά που αφορούν τη συσσωρευμένη γνώση του ανθρώπου, όπως οι επιστήμες, η τεχνολογία, αλλά και η γνώση της φύσης των αυτοχθόνων πληθυσμών.

Μέσα στην οικονομία της κοινότητας τα κοινά αγαθά θα πρέπει να πληρούν κάποιες προϋποθέσεις. Η πρόσβαση σ' αυτά θα πρέπει να είναι

ελεύθερη και ανεξάρτητη της οικονομικής κατάστασης του καθενός. Η χρήση τους θα καθορίζεται από την κοινότητα σαν σύνολο, και θα αποσκοπεί στην ευημερία της ίδιας της κοινότητας αλλά και του περιβάλλοντός της. Τα οφέλη από τη χρήση τους επίσης θα πρέπει να διανέμονται αρχικά στην κοινότητα, και έπειτα σε άλλες κοινότητες ή ανώτερες δομές. Η φροντίδα και η φύλαξη τους θα πρέπει να είναι ευθύνη της κοινότητας, στην οποία θα συμμετέχουν όλοι συλλογικά.

Στην οικονομία της κοινότητας τα κοινά αγαθά παίρνουν μια συλλογική μορφή.

Δημοσιοποίηση (Commoning)

Η δημοσιοποίηση αναφέρεται στην χρήση των κοινών αγαθών για επιβίωση. Εμφανίστηκε σαν όρος το μεσαίωνα, όπου και ένα μέρος του πληθυσμού (commoners) χρησιμοποιούσε τα κοινά για να καλύψει ένα σημαντικό μέρος των αναγκών του. Η πρακτική αυτή εξαλείφθηκε καθώς η ιδιωτική ιδιοκτησία άρχισε να γίνεται σημαντικότερη και η πρόσβαση στα κοινά να περιορίζεται.

Σαν πρακτική σήμερα μπορεί να φανεί χρήσιμη στην οικονομία της κοινότητας, όχι μόνο γιατί αποπλέκει την ιδιωτική ιδιοκτησία από την επιβίωση αλλά και γιατί μέσα από την πρακτική αυτή θα έχουμε μια παραγωγή και αναπαραγωγή των κοινών.

Συλλογικές δράσεις

Όσον αφορά την προσαρμογή της ιδιοκτησίας στα πλαίσια της οικονομίας της κοινότητας, οι Gibson και Graham έχουν να προτείνουν μια σειρά δράσεων.

Διατήρηση των κοινών που υπάρχουν ήδη

Η προστασία και διατήρηση των κοινών αγαθών όλων των τύπων που υπάρχουν τώρα είναι αναγκαία για την ευημερία και την εξέλιξη της κοινότητας. Βασισμένη σ' αυτά μπορεί να αναπτυχθεί περισσότερο και να εξελιχθεί προς το μέλλον.

Προστασία κοινόχρηστων ανοικτών χώρων στο αστικό περιβάλλον

Οι κοινόχρηστοι χώροι στο αστικό περιβάλλον, όπως οι πλατείες, τα πάρκα, οι κοινόχρηστοι κήποι πρέπει να προστατευτούν ώστε να μείνουν κοινόχρηστοι και χρήσιμοι για την κοινότητα.

Προστασία των νέων οριζόντων

Με την ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας έχουμε αρχίσει να έχουμε βλέψεις για εκμετάλλευση του κοντινού μας διαστημικού περιβάλλοντος. Είναι σημαντικό οι περιοχές αυτές να προστατευτούν από την ιδιωτική ιδιοκτησία, και να αποτελέσουν κοινό αγαθό για όλους τους ανθρώπους.

Κοινοκτημοσύνη της ιδιωτικής ιδιοκτησίας

Στα πλαίσια της οικονομίας της κοινότητας, ένα μέρος της ιδιωτικής ιδιοκτησίας θα μπορούσε να χρησιμοποιείται από κοινού. Φυσικά αυτό δεν σημαίνει να επαλειφθεί η ιδιοκτησία, απλά εκεί που είναι είτε απαραίτητο είτε χρήσιμο να διατίθεται για κοινή χρήση και όχι να αποκλείονται οι άλλοι.

Τέτοιες περιπτώσεις αφορούν για παράδειγμα εκτάσεις εγκαταλειμμένης γης, εκτάσεις ιδιωτικών βοσκότοπων, κατοικίες που μένουν άδειες, και γενικά όλες τις περιπτώσεις ιδιωτικής περιουσίας που μένει ανεκμετάλλευτη.

Δημιουργία τοποθεσιών διατήρησης της φύσης από ιδιωτικές εκτάσεις

Στα πλαίσια της διατήρησης του περιβάλλοντος, σε κάποιες ακραίες περιπτώσεις είναι πιθανό να χρειαστεί να δημιουργηθούν προστατευόμενες εκτάσεις στη φύση οι οποίες τυγχάνει να είναι ιδιωτικές.

Διαχωρισμός της γης από την κατοικία

Ένα σημαντικό μέρος της ιδιωτικής ιδιοκτησίας αφορά την κατοικία. Η πλειοψηφία των ανθρώπων δεν έχει την δυνατότητα να διαμένει σε ιδιόκτητη κατοικία. Αυτό, στις πόλεις τουλάχιστον, είναι αποτέλεσμα της υπεραξίας που αποκτάνε οι εκτάσεις γης. Στην οικονομία της κοινότητας θα μπορούσαμε να διαχωρίσουμε την κατοικία από το οικόπεδο στο οποίο βρίσκεται. Έτσι θα οι τιμές των κατοικιών θα μένουν σταθερές, με αποτέλεσμα περισσότεροι να έχουν την δυνατότητα να αποκτήσουν την δικιά τους κατοικία.

Συλλογικός έλεγχος της κατοικίας

Συνεχίζοντας πάνω στην κατοικία, ένα πιο δραστικό μέτρο θα ήταν η συλλογική διαχείριση των κατοικιών στην κοινότητα. Να μην υπάρχει δηλαδή στον τομέα της κατοικίας ιδιοκτησία, αλλά ο τόπος κατοικίας να καθορίζεται από την κοινότητα.

Κοινή χρήση αστικών πόρων

Στο αστικό περιβάλλον εμφανίζονται κοινά αγαθά τα οποία μένουν ανεκμετάλλευτα. Τέτοια αγαθά είναι για παράδειγμα τα δέντρα που παράγουν καρπό και βρίσκονται σε κοινόχρηστους χώρους, όπως πάρκα και δρόμοι, ή οι κήποι που δημιουργούνται μέσα στα οικοδομικά τετράγωνα. Τα κοινά αυτά αγαθά μπορούν να χρησιμοποιηθούν από την κοινότητα για την ευημερία όλων των κατοίκων της.

Κοινή χρήση φυσικών και πνευματικών πόρων

Οι φυσικοί και οι πνευματικοί πόροι πρέπει να ανήκουν σε όλους και να χρησιμοποιούνται από όλους. Οι πνευματικοί πόροι, και ειδικά η γνώση και η τεχνολογία, είναι απαραίτητες για την ευημερία του συνόλου και θα πρέπει να θεωρούνται κοινά αγαθά, ώστε όλοι να έχουν πρόσβαση σε αυτά.

2.4.5. Χρηματοπιστωτικά Ιδρύματα

Ο όρος χρηματοπιστωτικά αναφέρεται σε όλες τις δραστηριότητες που έχουν σχέση με χρήματα, αποταμιεύσεις, επενδύσεις, φορολογία, προϋπολογισμούς, και χρέος. Όπως ορίζονται σήμερα, όλες οι

χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες συμβαίνουν στις τράπεζες, στο χρηματιστήριο, και στις ασφαλιστικές εταιρίες.

Τα χρηματοοικονομικά ιδρύματα έχασαν την αρχική τους ιδιότητα. Αρχικά είχαν δημιουργηθεί για να βοηθάνε στη διακίνηση των χρημάτων κατά τις οικονομικές δραστηριότητες. Σήμερα είναι αυτά που όχι μόνο διακινούν το κεφάλαιο αλλά στην πραγματικότητα το διαθέτουν για την ανάπτυξη όπως περιγράφεται στον καπιταλισμό.

Επίσης στην παρούσα κατάσταση ο πλούτος συσσωρεύεται στα χέρια λίγων, οι οποίοι δεν τον χρησιμοποιούν για το συλλογικό καλό.

Ανακατανομή

Το πρώτο βήμα προς την οικονομία της κοινότητας είναι η ανακατανομή των αποταμιεύσεων. Όταν μιλάμε για ανακατανομή φυσικά δεν μιλάμε για δήμευση και διανομή τους, αλλά για την επένδυση σε δραστηριότητες χωρίς οικονομικά ρίσκα που θα έχουν σκοπό την ανάπτυξη και την ευημερία της κοινότητας. Σε μια εποχή που οι επενδύσεις χρησιμοποιούνται σε οικονομικά παιχνίδια, με αποτέλεσμα πολλές φορές χάνονται καταστρέφονται χωρίς απόδοση, η σωστή χρήση των αποταμιεύσεων είναι απαραίτητη.

Επενδύσεις για το μέλλον

Πέρα από τις επενδύσεις σε δραστηριότητες προς όφελος της κοινότητας στην οικονομία της κοινότητας είναι απαραίτητη η επένδυση κεφαλαίου για το μέλλον, όπου με τη λέξη κεφάλαιο εννοούμε όχι μόνο τα χρήματα αλλά και το ανθρώπινο δυναμικό. Οι επενδύσεις έχουν σκοπό την δόμηση μιας οικονομίας τέτοια ώστε να υποστηρίξει την ανάπτυξη και την ευημερία των επόμενων γενιών. Η ανανεωσιμότητα και η ισορροπία με την φύση και το περιβάλλον είναι απαραίτητες στον σχεδιασμό της οικονομίας αυτής, γιατί το φυσικό περιβάλλον είναι εξίσου σημαντικό για τις επόμενες γενιές όσο και το τεχνολογικό και οικονομικό περιβάλλον που κατασκευάζουμε εμείς.

Η ανάπτυξη αυτή που ζητάμε στην δόμηση της οικονομία της κοινότητας είναι ξεκάθαρα διαφορετική από την ανάπτυξη που αναφέρει ο καπιταλισμός. Οι επενδύσεις που χρειάζονται δεν είναι μόνο οικονομικές. Πρέπει να επενδύσουμε στην μόρφωση, στις κοινωνικές υπηρεσίες, σε τεχνολογία που θα βοηθήσει στην μείωση της υπερκατανάλωσης και του οικολογικού μας αντίκτυπου. Επίσης η ανάπτυξη αυτή πρέπει να περιλαμβάνει δημοκρατικές επιχειρήσεις που δημιουργούν απασχόληση και διανέμουν το πλεόνασμά τους, αλλά και δίκτυα ηθικού και δίκαιου εμπορίου.

Συλλογικές δράσεις

Για την ανάκτηση των χρηματοπιστωτικών οι Gibson και Graham έχουν να προτείνει μερικές συλλογικές δράσεις.

Ομότιμες επενδύσεις (peer-to-peer finance)

Σε πολλές περιοχές εμφανίστηκε μια νέα μορφή επενδύσεων, άμεσες ή έμμεσες.

Παράδειγμα της άμεσης μορφής είναι ομάδες προσώπων που προσφέρουν χρήματα σε μια περιοδική βάση. Τα χρήματα αυτά τα παίρνει κάποιος διαφορετικός, ώσπου να κλείσει ο κύκλος και να έχουν πάρει όλοι.

Τότε ο κύκλος είτε διαλύεται είτε ξανά ξεκινάει. Τα χρήματα που συλλέγονται κάθε φορά τα επενδύει ελεύθερα αλλά πάνω σε κάποιες γραμμές που έχουν συμφωνηθεί από την ομάδα. Παρόμοια λογική, αλλά μεταξύ αγνώστων είναι οι πλατφόρμες χρηματοδότησης από αγνώστους, όπως το Kick starter.

Η κατηγορία έμμεσων επενδύσεων έχει τη μορφή εναλλακτικών τρόπων δανεισμού. Για παράδειγμα, μια διαδικτυακή πλατφόρμα φέρνει σε επαφή άτομα που διαθέτουν κεφάλαιο και άτομα που θέλουν να δανειστούν. Ο καθένας θέτει τους όρους του και η πλατφόρμα συνδυάζει τα άτομα με τέτοιο τρόπο ώστε να ελαχιστοποιείται η πιθανότητα απώλειας χρημάτων αλλά και της πιθανότητας εκμετάλλευσης.

Κοινοτικά χρηματοοικονομικά ιδρύματα

Μια άλλη λύση στα προβλήματα που εισάγουν τα χρηματοοικονομικά ιδρύματα είναι να αλλάξει η μορφή τους. Η ίδρυση κοινοτικών χρηματοοικονομικών ιδρυμάτων που η λειτουργία τους ακολουθεί τις αρχές και τις αξίες της οικονομίας της κοινότητας.

Διαχείριση των εθνικών εσόδων

Ένα σύγχρονο κράτος στην εποχή μας χρησιμοποιεί τμήμα των εσόδων του σε επενδύσεις οι οποίες εμπεριέχουν οικονομικό ρίσκο. Αντί για τέτοιες επενδύσεις το κράτος θα έπρεπε να κατευθύνει τα έσοδα αυτά προς δραστηριότητες που ωφελούν το κοινό καλό.

3. Εκπαίδευση και Κοινότητα

Στην ενότητα αυτή αναλύεται ο ρόλος του σχολείου και της εκπαίδευσης στη διαμόρφωση του ατόμου και του εργαζομένου.

Η εκπαίδευση ξεκινάει από το σπίτι, από πολύ μικρή ηλικία, και εμπλουτίζεται αργότερα από το σχολείο. Μέσα από την εκπαίδευση αυτή στις μικρές ηλικίες το άτομο αποκτά τις βάσεις για τις γνώσεις, την ηθική, και τις ιδεολογίες που θα εκφράσει αργότερα. Σύμφωνα με τις σύγχρονες απόψεις για την ανάπτυξη του παιδιού, το μεγαλύτερο μέρος της προσωπικότητας του ατόμου αναπτύσσεται στις μικρές ηλικίες, επομένως οι γονείς είναι που καθορίζουν την ανάπτυξη αυτή. Συνεπώς, για να πετύχουμε τα αποτελέσματα που θέλουμε με την εκπαίδευση, είναι απαραίτητο να εκπαιδεύσουμε πρώτα τους γονείς.

Σκοπός δεν είναι η ανάλυση των παιδαγωγικών μεθόδων αλλά η μελέτη των επιδράσεων τους στην προσπάθεια να δομηθεί η οικονομία της κοινότητας.

3.1.Εναλλακτικές Προσεγγίσεις της Παιδαγωγικής

Για την μελέτη αυτή έχουν επιλεγεί οι εκπαιδευτικές μέθοδοι των Freire και Freinet. Και οι δύο μέθοδοι ταιριάζουν με την φιλοσοφία που αναπτύχθηκε στις προηγούμενες ενότητες, και κατά συνέπεια είναι μέθοδοι που μπορούν να οδηγήσουν στην εκπαίδευση ατόμων που θα δημιουργήσουν μια οικονομία κοινότητας, ακόμα κι αν αυτός δεν είναι ο σκοπός των μεθόδων αυτών.

3.1.1. Paulo Freire²

Ο Freire (September 19, 1921 – May 2, 1997) ήταν ένας Βραζιλιάνος παιδαγωγός που με την εργασία του στο βιβλίο *Pedagogy of the Oppressed* καθιερώθηκε ως ένας απ' τους θεμελιωτές της κριτικής παιδαγωγικής (*critical pedagogy*).

Παιδαγωγική θεωρία

Η παιδαγωγική του θεωρία αναπτύσσεται σε οκτώ βήματα, ή οκτώ θεωρίες όπως τις αναφέρει ο ίδιος (Freire, *Teachers as Cultural Workers: Letters to Those Who Dare Teach*, 1998).

- Θεωρία της αξίας

Η εκπαίδευση διδάσκει στους μαθητές να σκέφτονται δημοκρατικά και κριτικά, να αμφισβητούν συνεχώς το νόημα σε οτιδήποτε μαθαίνουν. Έτσι αναπτύσσεται η αντίληψή τους και γίνονται υποκείμενα και όχι αντικείμενα που απλά επιβιώνουν στο σύστημα.

- Θεωρία της γνώσης

Ο Freire μιλάει για δύο τύπους γνώσης, τον υποσυνείδητο και τον συνειδητό. Ο πρώτος αφορά κυρίως την πρακτική γνώση. Ο δεύτερος αφορά

---

²Η ενότητα αυτή βασίζεται στα βιβλία *Pedagogy of the Oppressed* (Freire, 2000) και *Teachers as Cultural Workers – letters to those who dare teach* (Freinet, 1993).

την κριτική θεώρηση της γνώσης, αυτή που σχηματίζει απόψεις μέσω του διαλόγου και του στοχασμού. Θεωρεί ότι η γνώση δεν πρέπει να περιορίζεται στο περιεχόμενο και στη λογική, ή από το συναίσθημα και τις προλήψεις, αλλά πρέπει να μας οδηγεί στο γεφύρωμα των συναισθημάτων και της αντίληψης.

- Θεωρία της ανθρωπίνης φύσης

Ο μαθητής πρέπει να κατανοήσει ότι όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι μεταξύ τους, ότι δεν υπάρχουν ανώτεροι και κατώτεροι από τη φύση, αλλά ότι οι διαφορές αυτές είναι κοινωνικά κατασκευάσματα.

- Θεωρία της μάθησης

Η διαδικασία της μάθησης, τονίζει ο Freire, δεν είναι ίδια για όλους. Ο μαθητής δεν είναι κάποιος που πηγαίνει στο σχολείο και απλά παίρνει τις γνώσεις που θα του χρειαστούν στη ζωή του. Ο μαθητής πρέπει να δομήσει τις γνώσεις αυτές πάνω στις εμπειρίες που έχει, και ο δάσκαλος πρέπει να καταλάβει τον μαθητή και το πώς αυτός μαθαίνει ώστε να τον καθοδηγήσει στην διαδικασία αυτή.

- Θεωρία της μετάδοσης

Η μετάδοση της γνώσης είναι μια πολιτική διαδικασία. Πρέπει να είναι δημοκρατική για να μην εκπαιδεύσει τον μαθητή στην εξάρτησή του από την εξουσία. Ο δάσκαλος πρέπει να έχει την απαραίτητη ταπεινότητα, αγάπη, και σεβασμό για τον μαθητή, ώστε να τον αντιμετωπίζει σαν ίσο.

- Θεωρία της κοινωνίας

Επειδή η διαδικασία της διδασκαλίας είναι πολιτική. Μέσα στα σχολεία ο μαθητής αποκτάει τις απόψεις και τις αξίες του σχολείου, των γονιών του, και της κοινότητας. Αν και η διαδικασία αυτή δεν έχει αρνητικό σκοπό, επειδή ακόμα και μια δημοκρατική κοινωνία δεν δίνει ίσες ευκαιρίες σε όλους, μέσα από την εκπαίδευση δημιουργούνται διαφορές με συνέπεια οι λιγότερο προνομιούχοι να βρίσκονται σε δυσμενή θέση.

- Θεωρία της ευκαιρίας

Ο Freire θεωρεί ότι η εκπαίδευση είναι αυτή που δημιουργεί ευκαιρίες για τον μαθητή. Η εκπαίδευση ανοίγει τους ορίζοντές του, και αυτός είναι έτοιμος μετά να αντιμετωπίσει την ζωή σαν ίσος με τους άλλους.

- Θεωρία της ομοφωνίας

Σε μια δημοκρατική κοινωνία οι διαφωνίες είναι αναμενόμενες και χρήσιμες. Μέσα από τη διαφωνία και τον διάλογο που κινείται από αυτήν προκύπτουν εξέλιξη της σκέψης και της γνώσης και τελικά ανάπτυξη. Η εκπαίδευση λοιπόν πρέπει πρώτων να δίνει τη δυνατότητα στον μαθητή να μπορεί να συμμετέχει στην διαφωνία, και έπειτα να έχει την ικανότητα να αντιληφθεί τότε θα πρέπει να φτάσει σε συμφωνία με την αντίπαλη άποψη.

Ο λόγος

Το κύριο εργαλείο στην εκπαιδευτική μέθοδο και στην αναδιάρθρωση της κοινωνίας σύμφωνα με τον Freire είναι ο λόγος, και μέσω αυτού ο διάλογος (Freire, *Pedagogy of the Oppressed*, 2000).

Ο λόγος περιέχει δύο μέρη πάντοτε, την εικόνα και την πράξη. Αυτά τα δύο μέρη είναι τόσο στενά συνδεδεμένα που δεν είναι δυνατόν στον λόγο να υπάρχει μόνο το ένα χωρίς το άλλο.

Το να πεις μια λέξη είναι το να αλλάξεις τον κόσμο (Freire, Pedagogy of the Oppressed, 2000).

Ο λόγος αποτελεί αναφαίρετο δικαίωμα όλων, γιατί μέσω του λόγου μπορεί ο καθένας να αλλάξει τον κόσμο.

Ο λόγος οδηγεί στον διάλογο. Ο διάλογος είναι με την σειρά του το εργαλείο με το οποίο εξελισσόμαστε σαν άνθρωποι ξεχωριστά και σαν κοινωνία συλλογικά. Ο πραγματικός διάλογος δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς ταπεινότητα, χωρίς αγάπη για τον κόσμο και τον άνθρωπο, χωρίς πίστη, και χωρίς ελπίδα. Ο διάλογος μας βοηθάει να φτιάξουμε και να διαμορφώσουμε τον κόσμο γύρω μας. Είναι αυτός που μας εκπαιδεύει στην κριτική σκέψη, και αντίστοιχα η κριτική σκέψη δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς τον διάλογο.

Η χρήση του λόγου είναι εξαιρετικά σημαντική στην οικοδόμηση της κοινωνίας και της κοινότητας. Η κάθε γλώσσα είναι διαφορετική, και αυτό συνεπάγεται έναν διαφορετικό πολιτισμό. Για παράδειγμα, πολλές από τις γλώσσες των ιθαγενών της Αμερικής τείνουν να χρησιμοποιούν κυρίως ρήματα αντί για ουσιαστικά όπως οι ινδοευρωπαϊκές γλώσσες. Αυτό συμβαίνει γιατί ο δυτικός πολιτισμός είναι αντικειμενοστραφής, επικεντρώνεται στην κτήση και στην χρήση αντικειμένων. Σε αντίθεση με αυτή τη λογική, ο πολιτισμός των ιθαγενών στρέφεται προς την πράξη, γιατί υπάρχει στενή σχέση μεταξύ αυτών και του περιβάλλοντός τους. «Αν θέλουμε πραγματικά να μάθουμε, να σκεφτόμαστε, και να δημιουργούμε πρέπει ο λόγος μας να αρχίσει να χρησιμοποιεί ρήματα, για να εισάγουμε στην καθημερινότητά μας την πράξη».

3.1.2. Celestin Freinet³

Ο Celestin Freinet (15 Οκτωβρίου 1886, Gars, Γαλλία) ήταν το πέμπτο από οκτώ παιδιά στην οικογένειά του. Τα σχολικά του χρόνια ήταν άσχημα, κατάσταση που επηρέασε σημαντικά την παιδαγωγική μέθοδο που αυτός δημιούργησε. Το 1915 κατατάχθηκε στον Γαλλικό στρατό, απ' τον οποίο αποστρατεύτηκε λόγω σοβαρού τραυματισμού, οπότε και έγινε ειρηνιστής. Το 1920 έγινε δάσκαλος σε ένα ορεινό χωριό στην Γαλλία, όπου και ξεκίνησε η δημιουργία της παιδαγωγικής του μεθόδου.

Βασικές αρχές

Η παιδαγωγική μέθοδος του Freinet βασίζεται στις παρακάτω αρχές.

Πρώτα έρχεται η σωματική και η πνευματική ανάγκη του μαθητή να εξέλθει από την τάξη και να ανακαλύψει την ζωή στην περιοχή. Βγαίνοντας από το σχολείο ο μαθητής έχει την δυνατότητα να ανακαλύψει την φύση και τις ανθρώπινες δραστηριότητες σ' αυτήν. Η εκπαίδευση του μαθητή ξεκινάει από την παρατήρηση του κόσμου.

Η παρατήρηση αυτή εντείνεται με την δημιουργία σχέσεων και επαφών με εξωτερικά του σχολείου άτομα και μέσα από εργαλεία και δράσεις όπως πρότζεκτ για την περιγραφή ή αναπαράσταση της παρατήρησης και τη σχολική εφημερίδα.

---

³Η ενότητα αυτή βασίζεται στο βιβλίο Education Through Work: A model for child-centered learning του ίδιου (Freinet, 1993).

Μετά την παρατήρηση ακολουθεί η κατανόηση και η δημιουργία της προσωπικής αντίληψης για τον κόσμο. Μέσα από τη συζήτηση για τις εμπειρίες τους οι μαθητές πλησιάζουν στην κατανόηση. Οι δομημένες ιδέες της θεωρίας, οι κανόνες και οι νόμοι που περιγράφουν τον κόσμο, εισάγονται από τον δάσκαλο σ' αυτήν την φάση, και δεν δίνονται σαν μια στεγνή ακολουθία όπως την απαιτεί η τυπική εκπαίδευση, αλλά όταν έρχεται η ανάγκη να συζητηθούν βασισμένοι πάνω στην παρατήρηση του μαθητή.

Αντίστοιχα η αριθμητική διδάσκεται όχι ως μια αφηρημένη επιστήμη αλλά ως κάτι πρακτικό. Μέσα από την παρατήρηση και πάλι του περιβάλλοντος και των ανθρώπινων δραστηριοτήτων, όπως οι μετρήσεις σε χωράφια και προϊόντα της αγροτικής ζωής και της κτηνοτροφίας.

Μεταμόρφωση της διδασκαλίας

Ξεκινώντας από τις αρχές που περιγράφηκαν παραπάνω, ο Freinet περιγράφει πως μπορεί να μεταμορφώσει την διδασκαλία σε μια πρακτική που θα δημιουργήσει ενήλικα άτομα έτοιμα να αντιμετωπίσουν την ζωή. Εκπαιδεύει μαθητές που δεν είναι αποκομμένοι από την πραγματικότητα και δεν μεγαλώνουν μέσα σε ένα στεγνό σχολικό περιβάλλον. Αντιθέτως, έρχονται σε άμεση επαφή με τον κόσμο γύρω τους, είτε το περιβάλλον, είτε την κοινωνία, και μέσα από αυτή την επαφή επιτυγχάνεται η διαπαιδαγώγησή του.

Ανάγνωση

Ο Freinet παρατηρεί ότι υπάρχει ένα μεγάλο κενό ανάμεσα στον τρόπο διδασκαλίας και στην πραγματική κατανόηση ενός κειμένου. Η τυπική πρακτική λέει ότι ο μαθητής διδάσκεται πρώτα τα γράμματα, περνάει στις συλλαβές, στις λέξεις, στις φράσεις, και τέλος στο κείμενο. Μαθαίνει δηλαδή απλά να διαβάζει ήχους στην σειρά, χωρίς να έχει προχωρήσει καθόλου στην κατανόηση του κειμένου. Γιατί στην πραγματικότητα η ανάγνωση είναι η αναζήτηση νοήματος, μια παρόμοια περιγραφή δηλαδή με τον μεταστρουκτουραλισμό. Η γραφή ενός κειμένου πηγάζει από την ανάγκη του συγγραφέα για επικοινωνία και βασίζεται στις προσωπικές εμπειρίες του συγγραφέα. Επομένως το κάθε κείμενο μπορεί να χρησιμοποιεί τις ίδιες λέξεις αλλά να προβάλλει ένα άλλο νόημα. Την δυνατότητα να κατανοεί ένας μαθητής τα διάφορα νοήματα δεν την παίρνει από το εκπαιδευτικό σύστημα όπως είναι τώρα.

Ο Freinet χρησιμοποιεί μια νέα προσέγγιση για την διδασκαλία της γραφής, έτσι ώστε να ξεπεράσει το κενό που περιγράφει. Ξεκινάει, όπως και όλη η μέθοδός του με την παρατήρηση. Το κάθε παιδί φέρνει μια ιστορία στην τάξη. Την ιστορία αυτή, καθώς την μεταφέρει στους υπόλοιπους, ο δάσκαλος την γράφει στον πίνακα με απλές λέξεις και συντακτικό. Μέσα από τη διαδικασία αυτή ο μαθητής συνδέει τις λέξεις που βλέπει απευθείας με το νόημα χωρίς να παρεμβάλλεται η στεγνή διδασκαλία των λέξεων. Τα παιδιά έπειτα μαθαίνουν να γράφουν το κείμενο αυτό. Μέσα από τις ιστορίες των μαθητών σιγά-σιγά συλλέγονται λέξεις που τις χρησιμοποιούν αργότερα για να συνθέσουν νέα κείμενα.

Η ανάγνωση έτσι κινείται προς την κατεύθυνση που ο μαθητής θέλει, ενώ ο δάσκαλος απλά βοηθάει στην κατανόηση και καθοδηγεί, χωρίς όμως να

επιβάλλει. Τα αποτελέσματα της μεθόδου αυτής είναι η καλύτερη ενσωμάτωση με το περιβάλλον.

Γραφή

Η γραφή ξεκινάει με την εκμάθηση λέξεων από το βήμα της ανάγνωσης. Μένει όμως η διδασκαλία των κανόνων του συντακτικού, της γραμματικής, και της ορθογραφίας. Ο Freinet, με σκοπό αυτή τη διδασκαλία, εισάγει την τέχνη της εκτύπωσης, την οποία θεωρεί ως τέχνη που απαιτεί πειθαρχία. Η εκτύπωση απαιτεί σωστή δομή του λόγου που εκτυπώνεται, δεν επιτρέπονται λάθη.

Έτσι οι μαθητές, που εκτυπώνουν οτιδήποτε έχουν γράψει οι ίδιοι, είτε προσωπικές ιστορίες είτε άρθρα για την σχολική τους εφημερίδα, μαθαίνουν μέσα από την εμπειρία όλες τις δομές της γλώσσας προσπερνώντας την τυπικά γραμμική διδασκαλία θεωρίας χωρίς σύνδεση με περιεχόμενο.

Αριθμητική

Η λογική στην διδασκαλία της αριθμητικής ακολουθεί αυτήν της ανάγνωσης και της γραφής. Οι μαθητές συμμετέχουν σε δραστηριότητες που αφορούν στην γεωργία, στην κτηνοτροφία, και στο εμπόριο. Όλες αυτές οι δραστηριότητες απαιτούν την χρήση αριθμητικής, όπως για τον υπολογισμό εκτάσεων, τον υπολογισμό της τροφής των ζώων ή/και των πράξεων που χρειάζονται κατά τη διάρκεια των αγοροπωλησιών.

Όπως και στις προηγούμενες περιπτώσεις η διδασκαλία των κανόνων των μαθηματικών έρχεται μετά την παρατήρηση. Ο δάσκαλος εξηγεί περειαίρω τα απαραίτητα για την κατανόηση των νόμων και των κανόνων που διέπουν την αριθμητική.

Θετικές επιστήμες, Ιστορία, Γεωγραφία

Στις μικρές τάξεις όλες οι επιστήμες αυτές συνθέτουν την μελέτη του φυσικού και του ανθρώπινου περιβάλλοντος. Και εδώ ο Freinet δεν χρησιμοποιεί την γραμμική διδασκαλία τους, αλλά εμπνευσμένος από την παρατήρηση της φύσης και των ανθρώπινων δραστηριοτήτων περιγράφει την θεωρία που χρειάζεται για την κατανόηση της παρατήρησης.

Τέχνες

Όμοια με την γραφή, η τέχνη εκφράζει τον εσωτερικό κόσμο του καλλιτέχνη. Η εκπαίδευση στην τέχνη γίνεται μέσω παραδειγμάτων. Μέσα από τους πειραματισμούς των μαθητών διδάσκονται οι τεχνικές των καλών τεχνών, καθώς και η ιστορία τους και η επίδρασή τους στον άνθρωπο.

3.1.3. Ο ρόλος των γονιών

Ξεκινώντας από τις εναλλακτικές μεθόδους των Freire και Freinet και τις σύγχρονες αντιλήψεις για την ανάπτυξη της κοινωνικής ευφυΐας στα παιδιά καταλήγουμε σε ένα σημαντικό συμπέρασμα: για να πετύχουμε την οικοδόμηση μιας οικονομίας κοινότητας η οποία βασίζεται σε συγκεκριμένες αξίες και πρακτικές θα πρέπει να εκπαιδευτούν οι νέες γενιές με τρόπο διαφορετικό απ' τον σημερινό. Για να επιτευχθεί όμως αυτό θα πρέπει πρώτα

να εκπαιδευτούν οι γονείς της γενιάς αυτής. Έτσι προκύπτει το ρητό «για να αλλάξεις το παιδί σου πρέπει πρώτα να αλλάξεις εσύ». Οποιαδήποτε προσπάθεια γίνεται στην εκπαίδευση, πρέπει να περιλαμβάνει και τους γονείς για να μπορέσει να είναι επιτυχημένη.

3.2. Εκπαίδευση και Οικονομία

Τα τρία βασικά βήματα του μεταστρουκτουραλισμού για την οικοδόμηση της οικονομίας της κοινότητας είναι η γλώσσα, το υποκείμενο, και η συλλογική δράση.

Η γλώσσα παρουσιάζεται σε όλες τις εκπαιδευτικές μεθόδους και σε όλες τις φιλοσοφίες ως το σημαντικότερο κομμάτι, αυτό που θα επιφέρει την αλλαγή. Η γλώσσα φαίνεται πάντοτε σαν κάτι μεταβλητό, που έχει τη δύναμη να δημιουργεί και να μεταλλάσσει την πραγματικότητα και τον κόσμο. Με την έμφαση που δίνουν οι παιδαγωγικές αυτές μέθοδοι στην γλώσσα και στην ικανότητά της να δίνει νόημα και να καθορίζει, δημιουργούν άτομα έτοιμα ελεύθερα που αντιλαμβάνονται τον κόσμο και τον κατευθύνουν εκεί όπου αυτά θέλουν.

Το υποκείμενο επίσης είναι το κέντρο των αλλαγών. Στις εναλλακτικές οικονομίες γίνεται μετάβαση από την έννοια της μαζικότητας στην έννοια της συλλογικότητας, όπου η κάθε μονάδα είναι σημαντική και ξεχωριστή. Οι εναλλακτικές οικονομίες ξεκινάνε πάντα από το άτομο, δεχόμενες την διαφορετικότητά του και σεβόμενες την αντίληψή του για τον κόσμο. Οι εναλλακτικές παιδαγωγικές μέθοδοι σ' αυτήν την κατεύθυνση: προσπαθούν να ενδυναμώσουν την ουσία του ατόμου, να κάνουν κάθε μαθητή έναν ξεχωριστό άνθρωπο, και κατά συνέπεια θέτουν τις βάσεις για τις εναλλακτικές οικονομίες.

Τέλος η συλλογική δράση φαίνεται καθοριστική για την επιτυχία ή όχι των εναλλακτικών οικονομιών. Οι παραπάνω παιδαγωγικές μέθοδοι εκπαιδεύουν τους μαθητές στην συλλογική δράση μέσα από πληθώρα δραστηριοτήτων. Οι ενήλικες που προκύπτουν από την διαδικασία αυτή έχουν την δυνατότητα να συνεργαστούν και να κατανοήσουν τους άλλους γύρω τους μέσω του διαλόγου και της ανοικτής αντίληψης που αποκτούνε.

Παρατηρούμε ότι οι εναλλακτικές οικονομίες πηγαίνουν χέρι-χέρι με τις εναλλακτικές μεθόδους εκπαίδευσης, γιατί και οι δύο βασίζονται στις ίδιες γενικές αρχές. Όσο παραμένουμε στον δυτικό τρόπο εκπαίδευσης, ο οποίος έχει γίνει ο κυρίαρχος παγκοσμίως, θα είναι δύσκολη η μετάβαση σε εναλλακτικές οικονομίες. Η μετάβαση αυτή προς την οικονομία της κοινότητας πρέπει να γίνει φυσικά, σαν επακόλουθο διεργασιών μέσα στην ίδια την κοινότητα, και όχι απότομα με τη βία. Αυτή η σταδιακή αλλαγή μπορεί να στηριχθεί πάνω στην εκπαίδευση των νέων γενιών, που μαζί τους θα συμπαρασύρουν και τις προηγούμενες.

3.3.Επιτυχημένη Εφαρμογή

Οι παραπάνω παιδαγωγικές μέθοδοι έχουν χρησιμοποιηθεί επιτυχημένα ανά τον κόσμο από συγκεκριμένα εκπαιδευτικά ιδρύματα, όπως το Colegio Integral, το Summer Hill, και το Σχολείο της Φύσης.

Colegio Integral

Το Colegio Integral είναι ένα σχολείο στην πόλη Curitiba της Βραζιλίας. Η εκπαίδευση σ' αυτό βασίζεται στην θεωρία του Freinet (Integral, n.d.). Οι κύριες κατευθυντήριες γραμμές του εκπαιδευτικού συστήματος που ακολουθείται είναι τάξεις με λίγους μαθητές και δάσκαλοι από πανεπιστήμια οι οποίοι αλληλοεπιδρούν σε συνεχή βάση με τους μαθητές.

Το σχολείο προσφέρει μια πλήρη εκπαίδευση που διευκολύνει την πρόοδο του μαθητή μέσω της προσωπικής αλληλεπίδρασης με τον δάσκαλο, μια σχέση ανάπτυξης και των δύο. Οι μαθητές έτσι μαθαίνουν να αντιμετωπίζουν νέα προβλήματα μέσα από τη συνεργασία οικοδομώντας την γνώση τους μέσα από τις ίδιες τις εμπειρίες τους και μέσα από την ανταλλαγή εμπειριών με τους άλλους μαθητές (Integral, n.d.).

Summer Hill

Το σχολείο Summer Hill ιδρύθηκε το 1921 στην πόλη του Suffolk στην Μεγάλη Βρετανία. Αποτελεί ένα μέρος όπου εκφράζεται η δημοκρατία με τη συμμετοχή των παιδιών. Αποτελεί ένα εναλλακτικό, ελεύθερο, σχολείο. Το εκπαιδευτικό σύστημα που χρησιμοποιείται δεν περιλαμβάνει μόνο τη προσφορά γνώσης αλλά και την εκπαίδευση των γονέων, μια μέθοδος που εξαλείφει τα περισσότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι σύγχρονες οικογένειες όσων αφορά την παιδεία και τη μόρφωση των παιδιών τους (Hill, n.d.).

Το σχολείο αυτό λειτουργεί σαν μια κοινότητα περίπου εκατό ατόμων. Η εκπαίδευση γίνεται κυρίως μέσα από δραστηριότητες που συμβαίνουν στην κοινότητα αυτή.

«Σχολείο»

Το «Σχολείο» που αποτελεί τη μελέτη περίπτωσης της έρευνας ιδρύθηκε την προηγούμενη δεκαετία στην Ελλάδα και αφορά μαθητές προσχολικής ηλικίας μόνο. Είναι ένα σχολείο που ακολουθεί το τρίπτυχο «φύση, μάθηση, και άσκηση» του Αριστοτέλη για την εκπαίδευση. Η οποία φιλοσοφία όμως ταιριάζει με την μετέπειτα φιλοσοφία του Freinet.

Σαν χώρος βρίσκεται εκτός του οικισμού, και αποτελείται από ένα κτήριο στο οποίο απαντώνται οι υποδομές του σχολείου και από έναν μεγάλο εξωτερικό χώρο που εμπλέκεται με το περιβάλλον χωρίς να διαχωρίζεται ξεκάθαρα από αυτό.

Ο στόχος του σχολείου είναι «η συναισθηματική, κοινωνική, ηθική και βιοσωματική ανάπτυξη του παιδιού, η ανάπτυξη της κριτικής του σκέψης και η καλλιέργεια της δημιουργικότητας μέσα από ένα συνεργατικό μοντέλο οργάνωσης και ένα φιλικό, ευέλικτο και πλούσιο σε ερεθίσματα μαθησιακό περιβάλλον». Το εκπαιδευτικό σύστημα του σχολείου βασίζεται στις αρχές των Freire και Freinet, χωρίς όμως να είχε καθοριστεί με βάση αυτές εξαρχής.

Μέσα από τον διάλογο και τις δραστηριότητες τα παιδιά συλλέγουν γνώσεις και οικοδομούν τον χαρακτήρα τους. Ταυτόχρονα όμως με τα παιδιά εκπαιδεύονται και οι γονείς, γιατί μέσω αυτών και παράλληλα μ' αυτούς εκπαιδεύονται και τα παιδιά εφαρμόζοντας το σύστημα του σχολείου και στο οικογενειακό περιβάλλον.

Η εκπαίδευση εμπεριέχει μία μείξη εκπαιδευτικών σεμιναρίων και δραστηριοτήτων κοινωνικοποίησης. Η εκπαίδευση κινείται κυρίως προς την κατεύθυνση της εσωτερικής ανακάλυψης και αυτογνωσίας, με σκοπό να τεθούν ισχυρές βάσεις στον εαυτό του εκπαιδευόμενου. Οι δραστηριότητες έχουν ως κύριο σκοπό την κοινωνικοποίηση των συμμετεχόντων, τόσο μεταξύ τους όσο και με τον κοινωνικό τους περίγυρο, είτε αυτός είναι ο στενός περίγυρος της περιοχής και της πόλης της Θεσσαλονίκης, είτε ένας διευρυμένος περίγυρος όπως οι πρόσφυγες που βρίσκονται στην χώρα αυτή την περίοδο. Μέσα από αυτές τις δραστηριότητες το σχολείο στοχεύει στην ανάπτυξη και στην καλλιέργεια αξιών όπως η συλλογικότητα αλλά και στην καλύτερη ενσωμάτωση και κατανόηση της κοινωνίας από τον καθένα.

4. Έρευνα

Στην προηγούμενη ενότητα αναφέρθηκαν τρία σχολεία που εφαρμόζουν εναλλακτικές μορφές εκπαίδευσης και επιτυγχάνουν. Σκοπός της εργασίας είναι να διερευνηθεί αν οι διεργασίες που συμβαίνουν κατά τη διαδικασία της εκπαίδευσης σε ένα Σχολείο ομοιάζουν με αυτές που οικοδομούν οικονομίες της κοινότητας, επηρεάζοντας τους γονείς των παιδιών.

Ενδιαφέρον θα ήταν σε μελλοντική έρευνα η μελέτη των συνεπειών της εκπαίδευσης αυτής και στους άμεσους αποδέκτες της, τα παιδιά. Επομένως, τα όσα στη συνέχεια ακολουθούν αποτελούν μία αναζήτηση των διεργασιών, αλλαγών και πρακτικών στην γονεϊκή κοινότητα που δραστηριοποιείται στο Σχολείο.

4.1.Μεθοδολογία Έρευνας⁴

Για τη διεξαγωγή της έρευνας αποφασίσθηκε η διενέργεια ενός περιορισμένου αριθμού συνεντεύξεων με συγκεκριμένα άτομα, αφού η παρούσα εργασία αποτελεί το πιλοτικό μόνο κομμάτι μιας πιο εκτεταμένης μελλοντικής έρευνας. Ανάμεσα στα άτομα που επιλέχθηκαν ήταν η διευθύντρια του σχολείου που αποτελεί και τη βασική πηγή έμπνευσης των δράσεων του σχολείου, διαδραματίζοντας έναν ρόλο που ομοιάζει αυτόν της ακαδημίας, στην προσέγγιση των οικονομιών της κοινότητας. Τα υπόλοιπα άτομα ήταν γονείς οι οποίοι ίδρυσαν έναν κοινωνικό σύλλογο, τον «Σύλλογο», μέσα από την επαφή τους με το Σχολείο και τη μεταξύ τους αλληλεπίδραση. Σκοπός μας σε αυτή τη πιλοτική φάση της έρευνας δεν ήταν η εκτεταμένη ανάλυση όλων των τρόπων με τους οποίους το σχολείο συμβάλλει στην οικοδόμηση οικονομιών της κοινότητας, αλλά κυρίως ο αρχικός έλεγχος της υπόθεσης εργασίας, ότι δηλαδή η εκπαίδευση που προσφέρεται στο «Σχολείο» εμπεριέχει στοιχεία και επηρεάζει την κοινότητα προς την κατεύθυνση που ακολουθείται στις οικονομίες της κοινότητας. Τα συμπεράσματά μας θα επιτρέψουν στη συνέχεια την έρευνα σε μεγαλύτερο βάθος και έκταση.

Σε ότι αφορά τα «εργαλεία» της έρευνας, επιλέχθηκαν οι ημιδομημένες συνεντεύξεις έναντι του ερωτηματολογίου ή της δομημένης συνέντευξης γιατί σκοπός είναι ο έλεγχος των επιδράσεων του Σχολείου στη στάση ζωής των συγκεκριμένων ατόμων που κατέληξαν να δρουν συλλογικά. Αυτού του είδους οι συνεντεύξεις είναι οι πλέον κατάλληλες εξαιτίας της ευκαιρίας που προσφέρουν κατά τη διάρκεια διενέργειάς τους για μία σε βάθος επικοινωνία με τον ερωτώμενο. Ειδικότερα, μέσα από την ημιδομημένη συνέντευξη, επιτρέπεται στον ερωτώμενο να αναδείξει τις επιδράσεις που είχε το Σχολείο στη ζωή του, χωρίς απαραίτητα να κατευθύνεται πάντα από τον ερευνητή. Έτσι είναι δυνατόν να σχηματιστεί μια ολοκληρωμένη και πλήρης καταγραφή των διεργασιών, αλλαγών και πρακτικών που μελετώνται, επιτρέποντας στους ερωτηθέντες να παρουσιάσουν την κατάσταση μέσα από τη δικιά τους αντίληψη.

---

⁴ Η ενότητα αυτή, και γενικά η μεθοδολογία της έρευνάς μας, βασίστηκε στο (Ιωσηφίδης, 2008).

Η έρευνα απευθύνθηκε αρχικά μόνο σε πρόσωπα που διαδραματίζουν ένα σημαντικό ρόλο στη λειτουργία του κοινωνικού Συλλόγου. Τα άτομα αυτά διαχέουν αυτή τη δραστηριότητα και τους σκοπούς τους στα άλλα μέλη, όχι μόνο με το λόγο αλλά και με τη στάση τους απέναντι στη συλλογική δράση. Επομένως, ο μικρός αριθμός των συνεντεύξεων είναι απόλυτα ικανοποιητικός σε ότι αφορά τον ποιοτικό έλεγχο της προαναφερόμενης υπόθεσης εργασίας.

4.2.Πλαίσιο των συνεντεύξεων

Το πλαίσιο συνέντευξης ξεκινάει με κάποιες βασικές ερωτήσεις και συνεχίζει με γενικές κατευθυντήριες ερωτήσεις ανοικτού τύπου ώστε να συλλεχθούν όσο το δυνατόν περισσότερες πληροφορίες σχετικές με τις αλλαγές που συνέβησαν στην ζωή των ερωτηθέντων μέσα από την αλληλεπίδρασή τους με το σχολείο και έγιναν σταδιακά και σε μεγάλο χρονικό διάστημα. Μερικές από τις ερωτήσεις τέθηκαν προσπαθώντας να θυμίσουν στους ερωτηθέντες πως σκέπτονταν πριν από την επαφή τους με το σχολείο, και να συγκρίνουν την τότε κατάσταση με την σημερινή, όπως ακριβώς κάποιος καταλαβαίνει πόσο έχει αλλάξει όταν αντικρύσει μια φωτογραφία του τραβηγμένη πριν από καιρό.

Οι ερωτήσεις, ενώ ομαδοποιούνται σε κατηγορίες, δεν παρατίθενται πάντοτε με τη σειρά αυτή στους ερωτώμενους. Σκοπός μας είναι να επιστρέφουν συχνά στα ίδια θέματα, ώστε να ανακαλέσουν μέσα από την συζήτηση όσες περισσότερες λεπτομέρειες και συναισθήματα είναι δυνατόν.

4.2.1. Ερωτήματα του πλαισίου συνέντευξης

Παρακάτω ακολουθούν οι ερωτήσεις του πλαισίου συνέντευξης προς τα μέλη του κοινωνικού συλλόγου, χωρισμένες σε ομάδες που αναφέρονται σε ομοειδή ζητήματα. Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να διευκρινιστεί πως το πλαίσιο συνέντευξης προς τη διεύθυνση του σχολείου ήταν διαφορετικό από των υπολοίπων, εφόσον αυτή αποτελεί βασικό συντελεστή της επίδρασης που είχε το Σχολείο στους γονείς.

Η πρώτη ομάδα ερωτήσεων έχει σκοπό τη συλλογή πληροφοριών υποβάθρου για το συγκεκριμένο άτομο σε ότι αφορά τα παιδιά του και τον τόπο διαμονής του. Ο τόπος διαμονής είναι σημαντικός ως δείκτης της καθημερινής αλληλεπίδρασης με το Σχολείο και το Σύλλογο ή της έλλειψης αυτής λόγω απόστασης. Με την τελευταία ερώτηση αυτής της ομάδας, που αφορά στην πρόθεση μετακόμισης όταν το άτομο δεν κατοικεί στην περιοχή, γίνεται προσπάθεια ανάδειξης του βαθμού που ο ερωτώμενος νιώθει την ανάγκη αύξησης της αλληλεπίδρασης με το Σχολείο και το Σύλλογο. Αν το κίνητρο αυτό είναι αρκετά ισχυρό, τότε το άτομο ωθείται σε μία σημαντική απόφαση αλλαγής της κατοικίας του ώστε να βρίσκεται πλησιέστερα στην έδρα του Σχολείου και του Συλλόγου.

- ✓ Πόσα παιδιά έχετε και ποιες οι ηλικίες τους;
- ✓ Για πόσα χρόνια πήγαινε το κάθε παιδί σας στον παιδικό σταθμό; Πήγαν και στο νηπιαγωγείο;
- ✓ Που μένετε;

- ✓ Έχετε σκεφτεί ποτέ να μετακομίσετε περιιαστική περιοχή της Θεσσαλονίκης για να είστε πιο κοντά στο σχολείο και την κοινότητα;

Οι επόμενες ερωτήσεις αφορούν στο Σχολείο, τη γνωριμία με αυτό, τις πρώτες εντυπώσεις, και τους λόγους επιλογής του. Οι ερωτήσεις αυτές έχουν ως σκοπό τη διαμόρφωση μιας εικόνας για τον τρόπο που κινήθηκε το άτομο σε σχέση με την σχολική κοινότητα, για τον τρόπο που παίρνει πληροφορίες για αυτήν, καθώς και για τα κριτήρια επιλογής του σχολείου. Οι ερωτήσεις αυτές, πληροφορούν για τον τρόπο που σκέφτονταν το άτομο και για τα δεδομένα που είχε πριν γνωρίσει με ουσιαστικό τρόπο το Σχολείο και τον τρόπο εκπαίδευσης που χρησιμοποιείται σε αυτό. Ουσιαστικά, γίνεται προσπάθεια διερεύνησης του αρχικού βαθμού αποδοχής ενός εναλλακτικού τύπου εκπαίδευσης σε σύγκριση με το καθιερωμένο και γνωστό εκπαιδευτικό σύστημα. Οι οικονομίες της κοινότητας είναι μια αρκετά διαφορετική προσέγγιση της οικονομίας για άτομα που έχουν «γαλουχηθεί» να κατανοούν την οικονομία με ένα συμβατικό τρόπο, ένας τρόπος που αποκλείει την ποικιλομορφία. Επομένως μπορεί να θεωρηθεί ότι τα άτομα που θα αλλάξουν και θα δεχθούν μία άλλη προσέγγιση της εκπαίδευσης για να έχουν οφέλη τα παιδιά τους, ουσιαστικά εκπαιδεύονται και τα ίδια για να αποδεχτούν μια διαφορετική θέση της οικονομίας.

- ✓ Πότε αρχίζετε να έχετε επαφή με το Σχολείο;
- ✓ Από πού έχετε ακούσει για αυτό;
- ✓ Γιατί επιλέξατε το συγκεκριμένο σχολείο για να στείλετε το παιδί σας;
- ✓ Τι σας έκανε εντύπωση όταν ήρθατε σε επαφή με το Σχολείο; (καλή, κακή, ήσασταν επιφυλακτική/ός)

Έπειτα ζητείτε από τους ερωτηθέντες να απαντήσουν τον τρόπο που θα επιλέξουν το σχολείο στο οποίο θα συνεχίσουν τα παιδιά τους μετά το νηπιαγωγείο, καθώς δεν υπάρχει κάτι αντίστοιχο αυτού του Σχολείου στο επίπεδο του δημοτικού. Ρωτιούνται, επίσης σχετικά με την άποψή που έχουν για το νέο δημοτικό σχολείο που έχει αναγγείλει η διεύθυνση πως ετοιμάζεται σε ανατολικότερη περιοχή της Θεσσαλονίκης και αν θα ήθελαν τα παιδιά τους να φοιτήσουν σ' αυτό. Μέσα από τις ερωτήσεις διερευνάται το αν και το πως άλλαξε ο τρόπος σκέψης του γονέα ως προς την εκπαίδευση των παιδιών του και αν πιστεύει ότι αξίζει να επενδύσει με τέτοιο τρόπο στο μέλλον τους. Οι ερωτήσεις αυτές αναζητούν και πάλι την αλλαγή στον τρόπο σκέψης του γονιού, μετά από την εμπειρία που είχε στο σχολείο. Οποιαδήποτε αλλαγή αυτού του είδους είναι μια ένδειξη υιοθέτησης μίας διαφορετικής, εναλλακτικής αντίληψης.

- ✓ Με ποιο κριτήριο κάνατε ή θα κάνετε την επιλογή σας για το επόμενο σχολείο του παιδιού σας (το δημοτικό);
- ✓ Τι γνώμη έχετε για το νέο σχολείο που ετοιμάζεται; Σκέφτεστε να συμμετέχετε σε αυτό;

Ακολουθούν ερωτήσεις που αφορούν στην οικονομική κατάσταση του ερωτώμενου. Ενδιαφέρον έχει η διαπίστωση αν υπάρχει δυνατότητα να πληρώνουν οι ίδιοι οι γονείς ή ήταν ενταγμένοι σε κάποιο πρόγραμμα οικονομικής στήριξης, όπως το ΕΣΠΑ. Έτσι, αναλόγως με τις οικονομικές δυνατότητες του καθενός, μπορεί να ερευνηθεί κατά πόσο σημαντική θεωρεί την φοίτηση σε ένα τέτοιο εκπαιδευτήριο ώστε να παραβλεφτούν οικονομικές δυσκολίες. Οι οικονομικές δυσκολίες είναι πιθανό να επηρεάσουν τις αποφάσεις επιλογής ενός ιδιωτικού σχολείου. Συνεπώς, εξετάζεται αν αντί της απόρριψης του σχολείου εξαιτίας του κόστους, εμφανίστηκαν στάσεις μιας άλλης θεώρησης σχετικής με τις έννοιες τους κόστους και του οφέλους. Οι στάσεις αυτές δεν θεωρούν ότι οι ανάγκες του ατόμου περιορίζονται και αξιολογούνται μόνο με υλικά κριτήρια, οπότε οδηγούν σε διαφορετικές επιλογές σχετικά με τις προτεραιότητες στη διαχείριση των οικονομικών της οικογένειας και ειδικά προς την κατεύθυνση υιοθέτησης στοιχείων των οικονομικών της κοινότητας στα στάδια τόσο της καλλιέργειας του υποκειμένου, όσο και της συλλογικής δράσης (στο βαθμό που το νέο δημοτικό σχολείο εμπεριέχει τη συλλογική συμμετοχή των γονέων για την οικοδόμησή του).

- ✓ Τα παιδιά σας εντάχθηκαν στο Σχολείο με ΕΣΠΑ ή με κάποιο άλλο τρόπο;
- ✓ Πόσο η οικονομική κρίση άλλαξε την οικονομική σας κατάσταση;
- ✓ Η αλλαγή αυτή επηρέασε τις αποφάσεις σας για την παρακολούθηση του σχολείου;
- ✓ Σε ποιο βαθμό σας επηρεάζει το γεγονός ότι το σχολείο είναι ιδιωτικό και όχι δημόσιο;

Η επόμενη ομάδα ερωτήσεων αφορά τη διευθύντρια του σχολείου. Κυρίως ενδιαφέρει ο εντοπισμός των αξιών και ιδεών που ο ερωτώμενος υιοθέτησε ή ενίσχυσε χάρη στην διευθύντρια. Επίσης ερωτάται αν στην πορεία αποδέχθηκε ιδέες και αντιλήψεις με τις οποίες αρχικά διαφωνούσε .

- ✓ Τι αντιπροσωπεύει για εσάς η διευθύντρια;
- ✓ Ποια πράγματα από όσα λέει και όσα κάνει επικροτείτε (ή άλλο συναίσθημα) και ποια δεν επικροτείτε ή είστε επιφυλακτικοί; Θυμηθείτε, με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη λεπτομέρεια, την αίσθηση και αντίδρασή σας τόσο για αυτά που λέει, όσο και για αυτά που κάνει.
- ✓ Σε ποιες αξίες θεωρείτε ότι πιστέψατε ακόμη περισσότερο εξαιτίας της;
- ✓ Υπήρξαν αλλαγές στην πορεία; Δηλαδή υπήρξαν στοιχεία με τα οποία ήρθατε αρχικά σε σύγκρουση και με τα οποία στη συνέχεια συμφωνήσατε;

Στη συνέχεια ερωτάται η άποψη των γονιών για τη παιδαγωγική προσέγγιση που ακολουθεί το σχολείο. Η παιδαγωγική προσέγγιση δηλαδή με το σημαντικό ρόλο που διαδραματίζει η στάση των γονιών στη διαμόρφωση των παιδιών. Γίνεται προσπάθεια να διευκρινιστεί αν η μέθοδος αυτή γίνεται κατανοητή και συνεπώς υπάρχει μία βάση για να έχει αποτελέσματα. Ταυτόχρονα είναι απαραίτητο όμως να διευκρινιστεί αν τα άτομα είναι θετικά

προς αλλαγές και αν αντιλαμβάνονται τον ρόλο που παίζουν τέτοιες αλλαγές στην καθημερινή τους ζωή, στο βαθμό που αυτές «απαιτούνται» για την ανατροφή των παιδιών τους.

- ✓ Τι σημαίνει για εσάς η παιδαγωγική μέθοδος πως «για να αλλάξει το παιδί σας πρέπει πρώτα να αλλάξετε εσείς»;
- ✓ Με πιο τρόπο βιώσατε αυτή τη μέθοδο. Δηλαδή τι πράξεις κάνατε και πόσο βοήθησε το σχολείο σε αυτό;

Μερικές ερωτήσεις αφορούν στις δράσεις του σχολείου. Αποσκοπούν στην εύρεση των κινήτρων του καθενός για συμμετοχή σ' αυτές, και κατά πόσο το Σχολείο και η ίδια η διευθύντρια επηρέασαν αυτή τη συμμετοχή. Γίνονται ερωτήσεις επίσης για τον λόγο και τον τρόπο που επέλεξαν οι γονείς τις εκάστοτε δραστηριότητες και κατά πόσο προδιατεθειμένοι ήταν για να συμμετάσχουν. Μέσα από τα ερωτήματα αυτά γίνεται προσπάθεια κατανόησης των συλλογικών δράσεων που ήταν αποτέλεσμα της αλλαγής στον τρόπο αντίληψης του ρόλου των συμμετεχόντων σε αυτές. Η συλλογική δράση είναι σημαντικό τμήμα των οικονομιών της κοινότητας, και είναι απαραίτητο να διαπιστωθεί αν προωθείται μέσα από την εκπαίδευση στο Σχολείο αυτό.

- ✓ Σε ποιες πράξεις θεωρείτε ότι παρακινηθήκατε να συμμετάσχετε εξαιτίας των προτροπών της;
- ✓ Σε ποιες από τις δραστηριότητες του Σχολείου συμμετείχατε; Τι ήταν αυτό που σας παρακίνησε να το κάνετε (για κάθε μία από αυτές);
- ✓ Τα μηνύματα της διευθύντριας, τα mail, οι κάρτες και οι εκδηλώσεις έπαιξαν κάποιο ρόλο;
- ✓ Ποιες ήταν οι εντυπώσεις σας και τα συναισθήματά σας; Ανάμεσα σε αυτά, υπήρξε δέσιμο με άλλους γονείς, σκέψεις για να κάνετε όλοι μαζί κάτι επιπλέον;
- ✓ Με πιο τρόπο πιστεύετε ότι συνέβαλε το Σχολείο στην απόφαση συμμετοχής σας στις δραστηριότητες για τους γονείς;
- ✓ Ήσασταν από την αρχή προδιατεθειμένος/η να συμμετέχετε στις δραστηριότητες ή μήπως αρχίσατε να το «συνηθίζετε» εξαιτίας του Σχολείου;
- ✓ Βοήθησε το γεγονός ότι μπορούσατε να αφήσετε το παιδί σας να παίξει στο Σχολείο την ώρα που εσείς συμμετέχετε στη δραστηριότητα;

Όσον αφορά τις επαγγελματικές δραστηριότητες, διερευνάται αν μέσα από το Σχολείο και τον Σύλλογο επιτεύχθηκαν επαγγελματικές συνεργασίες σε τοπικό επίπεδο. Τέτοιου είδους κινήσεις και δομές δικτύωσης είναι απαραίτητες στη διαδικασία οικοδόμησης των οικονομιών της κοινότητας, επομένως είναι απαραίτητο να διαπιστώσουμε αν όντως υπήρξαν και οδήγησαν προς μία εναλλακτική μορφή οικονομίας.

- ✓ Μέσα από τις ομαδικές ενέργειες του σχολείου και την γνωριμία σας με τους άλλους γονείς, προέκυψε για εσάς κάποιου είδους επαγγελματική συνεργασία;

Σημαντική επίσης είναι η άποψη των ερωτώμενων περί συλλογικότητας. Γίνεται προσπάθεια να διαπιστωθεί η επαφή που είχε ο ερωτηθέν πριν το Σχολείο με συλλόγους και αν και πως αυτή άλλαξε μέσω του σχολείου. Η συμμετοχή σε συλλογικότητες είναι βασικό στοιχείο της οικονομίας της κοινότητας. Είναι απαραίτητο επομένως να δούμε κατά πόσο το σχολείο ενίσχυσε μία τέτοια συμμετοχή και ποιος ήταν ο σχετικός αντίκτυπος στις αντιλήψεις τους για το ρόλο και τις δυνατότητες που έχουν στη ζωή τους.

- ✓ Σε ποιες συλλογικές και ατομικές δραστηριότητες «εκτός Σχολείου» συμμετείχατε/χετε (πλην του Συλλόγου);
- ✓ Με πιο τρόπο πιστεύετε ότι συνέβαλε το Σχολείο στην απόφαση συμμετοχής σας στο Σύλλογο;
- ✓ Σε ποιες συλλογικές δράσεις συμμετείχατε παλιότερα (πολιτιστικοί σύλλογοι, κινήματα, κόμματα, κοκ);
- ✓ Πως νιώθατε για την έννοια της συλλογικότητας παλιότερα και πως μετά τη επαφή σας με το Σχολείο;
- ✓ Νιώσατε οι δυνατότητές σας να αυξάνονται, οι επιλογές σας να πληθαίνουν από τη συμμετοχή σας στη συλλογικότητα; «Αντηχούν» μέσα σας κάποια λόγια της διευθύντριας όταν σκέφτεστε κάτι τέτοιο;

Συνεχίζοντας πάνω στο θέμα της συλλογικότητας, ακολουθούν ερωτήσεις για την επαφή που έχει ο ερωτώμενος με το κοινωνικό Σύλλογο και τις δράσεις του στις οποίες συμμετείχε. Ταυτόχρονα διερευνώνται τα κίνητρα και οι διαδικασίες που τον οδήγησαν στις επιλογές του σε σχέση με τον υπό συζήτηση Σύλλογο. Τέλος ενδιαφέρει η άποψη των ερωτηθέντων περί «προσφοράς», αφού αυτή αποτελεί βασική στόχευση του Συλλόγου.

- ✓ Σύλλογος: Ποια η σχέση σας με αυτόν;
- ✓ Πως αποφασίζετε να συμμετάσχετε ενεργά; Τι είναι αυτό που σας παρακίνησε;
- ✓ Τι σημαίνει για εσάς η προσφορά;
- ✓ Αισθάνεστε μέσα από την προσφορά σας στον Σύλλογο πως αλλάζετε και εσωτερικά ως άνθρωπος; Αν ναι, πώς;
- ✓ Αισθάνεστε καλύτερος γονέας ή άνθρωπος;
- ✓ Σε ποιες δράσεις του Συλλόγου έχετε συμμετάσχει; Πως αισθανθήκατε για αυτές;
- ✓ Ποια θεωρείτε ότι ήταν τα αποτελέσματα στην κοινωνία;
- ✓ Ποια ήταν τα αποτελέσματα σε εσάς (ικανοποίηση, άγχος, χαρά, ματαιότητα κοκ);

Έπειτα ακολουθεί η έννοια της ομάδας. Τι σκέφτεται το άτομο γι' αυτήν, αλλά και πως αντιλαμβάνεται το κοινό όραμα μίας ομάδας για τον καθένα. Στόχος των ερωτημάτων ήταν η διερεύνηση του αν υπήρξαν διεργασίες που οδήγησαν τον ερωτώμενο να θεωρεί την ομάδα ως μία σχέση και μία οντότητα πέραν του ατόμου μέσα από την οποία μπορεί να υλοποιήσει στόχους που επιθυμεί. Στη διαδικασία αυτή διερευνάται επίσης ο ρόλος τους Σχολείου.

- ✓ Τι σημαίνει για εσάς η λέξη ομάδα; Ποια παραδείγματα - εικόνες αντιπροσωπεύουν αυτή την έννοια;
- ✓ Τι σημαίνει για εσάς το «όλοι μαζί μπορούμε να αλλάξουμε κόσμο». Ποιος ήταν ο ρόλος του Σχολείου σε αυτή την απόφασή σας;
- ✓ Νομίζετε ότι μπορεί να υπάρξει κοινό όραμα και μέχρι πιο σημείο; Αντηχούν μέσα σας κάποια λόγια της διευθύντριας όταν σκέφτεστε κάτι τέτοιο;

Οι επόμενες ερωτήσεις εστιάζουν στην οικονομική διάσταση των λειτουργιών του Συλλόγου, για να διαπιστωθούν πιθανές αλλαγές στάσης σε ότι αφορά την κατανόηση της οικονομίας, αλλά και απέναντι στα ατομικά ή συλλογικά οικονομικά εγχειρήματα. Αυτή η στάση αντιπαραβάλλεται με τα συλλογικά βιώματα στο σχολείο.

- ✓ Πιστεύετε ότι οι δράσεις του Συλλόγου είναι πέρα από κοινωνικές και οικονομικές; Δηλαδή επιτελείτε μία οικονομική λειτουργία αλλά με διαφορετικό τρόπο (πχ το θέατρο είναι και οικονομική λειτουργία);
- ✓ Άλλαξε καθόλου η άποψή σας για τον τρόπο που μπορεί να λειτουργεί η οικονομία και να αποδίδει καρπούς με τη συμμετοχή σας στο Σύλλογο (έστω και στη σκέψη σας);
- ✓ Έχετε την επιθυμία να κάνετε κάτι διαφορετικό με συλλογικό τρόπο;
- ✓ Τι είναι αυτό που επιθυμείτε να κάνετε σε ότι αφορά τις οικονομικές σας δραστηριότητες;
- ✓ Αν πολλά, τι από αυτό θα μπορούσε να γίνει ή να μην γίνει συλλογικά;
- ✓ Για όσα θεωρείτε ότι πρέπει να γίνουν μόνο ατομικά, πώς αντιπαραβάλλετε τη πιθανή θέλησή σας για ατομική και όχι συλλογική οικονομική δράση με την εμπειρία σας σε συλλογικές δράσεις του συλλόγου και του σχολείου;

Την αποτίμηση του ερωτώμενου σχετικά με τα προβλήματα του συλλόγου και την επιθυμία του για τα μελλοντικά σχέδια αφορούν τα επόμενα ερωτήματα. Ουσιαστικά γίνεται διερεύνηση, αφενός της θέλησης για συνέχιση της δράσης και αφετέρου του ρόλου του Σχολείου στην αντιμετώπιση των δυσκολιών και την χάραξη καινούργιων στόχων που κρατούν το εγχείρημα ζωντανό.

- ✓ Ποια πιστεύετε ότι είναι τα «προβλήματα» που πρέπει να αντιμετωπίσει ο Σύλλογος;
- ✓ Ποια θα θέλατε/επιθυμείτε να είναι τα μελλοντικά σχέδια του Συλλόγου;
- ✓ Τι πιστεύετε ότι μπορεί να τα εμποδίσουν και τι να τα προωθήσουν; «Αντηχούν» μέσα σας κάποια λόγια της διευθύντριας όταν σκέφτεστε κάτι τέτοιο;

Σαν κατάληξη έρχεται με μια ερώτηση που προσπαθεί να διερευνήσει τις σημαντικές αλλαγές που αποδίδει ο ερωτώμενος στο Σχολείο, επιτρέποντας έτσι μία δική του σύνοψη, η οποία δίνει ίσως διαφορετική βαρύτητα στα όσα έχει ήδη αναφέρει για τη σχέση του με αυτή την εκπαιδευτική μονάδα. Ουσιαστικά αναμένεται μία έμφαση και σύνδεση στοιχείων που αποκόμισε από το Σχολείο με στοιχεία του Συλλόγου.

- ✓ Θυμηθείτε τον εαυτό σας πριν την επαφή με το Σχολείο και σήμερα. Τι θεωρείτε σημαντικό να αναφέρετε; Γενικότερα Προσθέστε οτιδήποτε θεωρείτε σημαντικό να αναφέρετε.

5. Ανάλυση των συνεντεύξεων

Η ανάλυση και σχολιασμός των συνεντεύξεων που ακολουθήσει, γίνεται στις περισσότερες περιπτώσεις με βάση τις ομάδες ερωτήσεων, όπως αυτές παρατέθηκαν κατά την περιγραφή του πλαισίου έρευνας. Όπως διαπιστώθηκε, οι περισσότερες ερωτήσεις παίρνουν ίδιες οι παρόμοιες απαντήσεις από όλους τους ερωτηθέντες, πλην σπανίων εξαιρέσεων. Παρακάτω γίνεται στην πλειοψηφία, εκτός αν θεωρείται απαραίτητη η παρουσίαση κάποιας σημαντικής διακύμανσης από τον μέσο. Σημειώνεται ότι τα ονόματα των συνεντευξιζόμενων είναι φανταστικά έτσι ώστε να μην παραπέμπουν στα πραγματικά πρόσωπα.

Αρχικά, ξεχωρίζει η συνέντευξη της διευθύντριας του Σχολείου, που αφορά στην δημιουργία και στην κατεύθυνση αυτού. Το Σχολείο δημιουργήθηκε από την ιδέα να βελτιωθεί η εκπαίδευση των παιδιών, να ανέβει ένα επίπεδο πάνω από αυτό που προσφέρει το δημόσιο σχολείο.

Διεύθυνση: Έβλεπα στα παιδιά, ήτανε μια ανημποριά, μια κατάσταση όπου τα παιδιά δεν ήταν καλά στην παιδική ηλικία, δεν ένιωθαν πράγματα, δεν μπορούσαν να συντονιστούν με το περιβάλλον, με τον εαυτό τους, με τους άλλους, και αντιλαμβάνονται ότι κάτι πάει λάθος εδώ.

Ο τρόπος εκπαίδευσης που υιοθέτησε το Σχολείο εξελίχθηκε και πλησίασε την φιλοσοφία των Freinet και Freire.

Διεύθυνση: Άρα εγώ, που θέλω να προσφέρω αγωγή σε ποιον θα προφέρω αγωγή; Στον σημαντικό φορέα του παιδιού, στο γονιό.

Όχι μόνο αποφεύγεται η «στεγνή» παροχή πληροφορίας, αλλά προωθείται η συνεργασία και η μαθητεία μέσα από την δοκιμή.

Διεύθυνση: Δεν θα 'ρθω και θα σου πω, θα κάτσω μαζί σου να δουλέψω μαζί σου σε ισότιμη βάση.

Το ίδιο συμβαίνει και με το παιχνίδι και με δράσεις που δεν έχουν κανέναν απώτερο σκοπό πέρα από τη διασκέδαση.

Διεύθυνση: Γιατί μέσα απ' τη χαρά φτάνεις στον ανώτερο σου εαυτό.

Μέσα από τη συνεχή τριβή της εκπαίδευσης και την εξέλιξη των ιδεών της διεύθυνσης δημιουργείται ένα περιβάλλον ανάπτυξης τόσο των παιδιών όσο και των γονιών.

Διεύθυνση: Οι μεγάλες γιορτές, τα μεγάλα πάρτι, τα μεγάλα τραπέζια, οι μεγάλες κουβέντες, και αυτό αρχίζει μετά τα θεατρικά να πολλαπλασιάζεται και να μεγαλώνει.

Ανάμεσα στην πρώτη ομάδα ερωτήσεων που αφορούσαν προσωπικά στοιχεία των ερωτώμενων ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το ερώτημα που αφορούσε στον τόπο κατοικίας και στην πρόθεση για μετεγκατάσταση στην περιφερειακή περιοχή της Θεσσαλονίκης λόγω του σχολείου. Παρατηρούμε ότι οι περισσότεροι ερωτώμενοι ήταν ήδη κάτοικοι της περιοχής ή έγιναν πρόσφατα.

Η απόφαση όμως μετεγκατάστασης δεν σχετιζόταν σε καμία περίπτωση με το σχολείο, ούτε με το σύλλογο και την συλλογικότητα που σχηματίστηκε μετά. Ωστόσο, έγινε γνωστό ότι υπήρξαν τέτοιες μετεγκαταστάσεις από άλλα νοικοκυριά με το σχολείο να παίζει σημαντικό ρόλο σε αυτή την απόφασή τους.

Οι επόμενες ερωτήσεις έχουν να κάνουν με την γνωριμία και την επαφή με το σχολείο. Η πρώτη επαφή και οι πρώτες εντυπώσεις, καθώς και ο τρόπος που έγινε γνωστό στον καθένα και οι λόγοι επιλογής του σχολείου αυτού.

Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων γνώρισαν την ύπαρξη του σχολείου από τον κοινωνικό τους περίγυρο, όταν ήρθε η ώρα να επιλέξουν σχολείο για τα παιδιά τους. Η επιλογή έγινε κυρίως από τις θετικές εντυπώσεις τρίτων και έπειτα από τη γνωριμία με τον χώρο, τις εγκαταστάσεις, και τη φιλοσοφία του σχολείου.

Δέσποινα: Αν είχα κάποια αμφιβολία για κάτι δεν θα έστελνα το παιδί μου.

Οι πρώτες ενδείξεις για την επίδραση του σχολείου στις αποφάσεις των οικογενειών αρχίζουν να εμφανίζονται στις ερωτήσεις που αφορούν στην επιλογή του επόμενου σχολείου των παιδιών (το δημοτικό). Το δημοτικό έρχεται ως συνέχεια στο Σχολείο, το οποίο όλοι αντιμετωπίζουν, έπειτα από την καλύτερη γνωριμία με αυτό, με πολύ θετικό τρόπο.

Έφη: Το αγαπήσαμε, μας αγάπησε. Είναι ένα σχολείο απίστευτο.

Στην περίπτωση των δημόσιων σχολείων η ένταξή τους ήταν υποχρεωτική με βάση τον τόπο διαμονής τους. Ωστόσο αυτό που αξίζει να σημειωθεί είναι πως δεν φαίνονται αδιάφοροι για το δημοτικό σχολείο αυτό. Με βάση την μέθοδο εκπαίδευσης που γνώρισαν στο Σχολείο κρίνουν την ικανότητα των δασκάλων στο δημοτικό και αποφαινόμενοι ότι η δουλειά που κάνουν είναι ικανοποιητική. Παράλληλα οι απαντήσεις τους δείχνουν πως τα άτομα αυτά αναπτύξανε ή βελτιώσανε στην πορεία την ικανότητά τους να διακρίνουν τις επιρροές που έχει η εκπαίδευση στην ανάπτυξη του παιδιού τους και ενδιαφέρονται να συμμετέχουν σ' αυτήν. Συνεπώς η διάθεσή τους για συμμετοχή στα κοινά επηρεάστηκε σημαντικά από την εμπειρία που έζησαν στο Σχολείο.

Η διεύθυνση ετοιμάζει την ίδρυση ενός νέου εκπαιδευτικού ιδρύματος δημοτικής εκπαίδευσης στην ευρύτερη περιοχή. Το δημοτικό σχολείο δεν είναι έτοιμο, οπότε και δεν υπάρχει σαν επιλογή φοίτησης των παιδιών τους ακόμα. Αξίζει όμως να σημειωθεί ότι ζητείται η κτιριακή υποδομή να οικοδομηθεί με την οικονομική συμμετοχή των νοικοκυριών, των οποίων τα παιδιά θα γίνουν μαθητές της εκπαιδευτικής μονάδας. Αυτό το στοιχείο της συμμετοχής αποτελεί από μόνο του ακόμη ένα «μάθημα» για το ρόλο που μπορούν να έχουν οι συλλογικότητες στη διαχείριση τόσο σημαντικών αναγκών όσο η εκπαίδευση. Υπήρχε ερώτηση που αφορούσε τη θέληση και την δυνατότητα συμμετοχής των ερωτηθέντων στο εγχείρημα αυτό. Εδώ οι περισσότεροι δεν θέλουν ή/και δεν έχουν την δυνατότητα να συμμετέχουν, με εξαίρεση συγκεκριμένα άτομα που αγκαλιάζουν την προσπάθεια αυτή. Όπως αναφέρθηκε, η γνώμη που έχουν οι ερωτηθέντες για το δημοτικό σχολείο που δημιουργείται είναι θετική.

Από εδώ προκύπτει το συμπέρασμα ότι τα άτομα αυτά, αν και ανήκουν στην ίδια συλλογικότητα, δεν είναι έτοιμα να αναλάβουν τη σχετική οικονομική επιβάρυνση. Σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση αυτής της στάσης παίζει η οικονομική κρίση που προκαλεί μεγάλη ανασφάλεια. Επίσης, ανασταλτικό ρόλο στην συμμετοχή παίζει και το γεγονός ότι τα παιδιά τους ήδη έχουν προσχωρήσει στις τάξεις του δημόσιου δημοτικού, και η εκπαίδευση εκεί δείχνει ικανοποιητική, οπότε και η θέληση για συμμετοχή στο δημοτικό που δημιουργείται είναι μικρή έτσι ώστε να αποφευχθεί η αλλαγή.

Οι συμμετοχές δείχνουν να έχουν δύο κύριες κινητήριες κατευθύνσεις. Μία είναι ο συγχρονισμός της εισόδου των παιδιών των συμμετεχόντων στην προσπάθεια στο δημοτικό με την δημιουργία του πρότυπου δημοτικού σχολείου αυτού. Δεύτερη, και κυριότερη φαίνεται ότι είναι η τυφλή εμπιστοσύνη στα εγχειρήματα που ετοιμάζει η διεύθυνση.

Παράλληλα, από τις συζητήσεις με τους ερωτηθέντες πάνω στις δύο αυτές ερωτήσεις φαίνεται ότι έχουν αρχίσει να έχουν μία καλή αντίληψη της εκπαίδευσης αυτής που προτείνει το Σχολείο και του ρόλου της στην διαπαιδαγώγηση και ανάπτυξη των παιδιών.

Μια άλλη ομάδα ερωτήσεων αφορούν την οικονομική κατάσταση των οικογενειών, το πως επηρέασε η οικονομική κρίση την επιλογή του Σχολείου και την επίδραση που είχε το γεγονός ότι το Σχολείο είναι ιδιωτικό. Οι ερωτήσεις αυτές βοηθάνε στην κατανόηση της ύπαρξης αλλαγής σχετικά με τον τρόπο υπολογισμού του πραγματικού «κόστους» και «οφέλους», έτσι ώστε να μην έχει μόνο οικονομικές διαστάσεις.

Οι περισσότεροι θεωρούν ότι το σχολείο θα έπρεπε να είναι δημόσιο, αλλά κατανοούν ότι τα πράγματα που γίνονται εκεί δεν είναι εύκολο να καταστούν εφικτά στο δημόσιο σχολείο, επομένως αναγνωρίζουν την αναγκαιότητα του ιδιωτικού. Σαν ιδιωτικό έχει δίδακτρα, τα οποία είναι αρκετά για τις περισσότερες οικογένειες λόγω της κρίσης. Παρόλα αυτά, επειδή αναγνωρίζουν την αξία της εκπαίδευσης, οι γονείς προτιμούν να πιεστούν οικονομικά για να στηρίξουν τα παιδιά τους, δίνοντάς του τα καλύτερα, όπως οι ίδιοι πιστεύουν, εφόδια για το μέλλον τους μέσα απ' το σχολείο αυτό.

Στην συνέχεια ακολουθούν ερωτήσεις που έχουν άμεση σχέση με την φιλοσοφία της εκπαίδευσης που ακολουθεί το σχολείο, η οποία προσομοιάζει με πλευρές των οικονομιών της κοινότητας.

Έφη: Εμείς τα χαλάμε τα παιδιά. Εμείς δεν έχουμε την εκπαίδευση που πρέπει.

Αρχικά ζητείται η άποψη για την διευθύντρια και τις αξίες και ιδέες που αυτή αντιπροσωπεύει. Γίνεται προσπάθεια να διαπιστωθεί ποιες αξίες προϋπήρχαν στην κουλτούρα των ερωτηθέντων και ποιες δημιουργήθηκαν και εξελίχθηκαν μέσα από την αλληλεπίδραση με το Σχολείο και τη συμμετοχής τους σε αυτό.

Το σύνολο των ερωτώμενων επικροτεί την ικανότητα και τις γνώσεις της διευθύντριας πάνω στην εκπαίδευση. Θεωρούν ότι ακολουθεί μια καταπληκτική παιδαγωγική μέθοδο και ότι τόσο τα παιδιά τους, όσο και οι ίδιοι έχουν ωφεληθεί από την επαφή τους μαζί της.

Έφη: Η ενσυναίσθηση και η αγάπη που έχει η διεύθυνση για τους γύρω της και τον εαυτό της, έχει αγάπη για τον εαυτό της οπότε αυτόματα αγαπάει και τους υπόλοιπους και έχει ενσυναίσθηση σε σχέση με τον άλλον. Αυτό είναι μία απ' τις αρχές που δουλεύεται στα προγράμματα πάνω στα παιδιά, και στους γονείς.

Παράλληλα, πολλοί φαίνεται να δείχνουν μια αυτοσυγκράτηση όταν αναφέρονται στον αυθορμητισμό της διευθύντριας, θεωρώντας ότι αυτός ίσως να είναι σχετικά υπερβολικός. Ταυτόχρονα αναγνωρίζουν ότι ο ίδιος αυθορμητισμός είναι αυτός που την έχει οδηγήσει στα επιτεύγματα για τα οποία την θαυμάζουν.

Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων αναφέρουν ότι διέπονται ήδη από πολλές από τις αξίες που ευαγγελίζεται η διευθύντρια, αναφερόμενοι κυρίως στις αξίες της συλλογικότητας. Ωστόσο, παράλληλα διαφαίνεται ότι αυτές οι αξίες αναδείχθηκαν στην επιφάνεια μέσα απ' το σχολείο και ότι όλοι τους έχουν αλλάξει σε τέτοιο βαθμό ώστε να έχουν γίνει ενεργά μέλη μιας κοινότητας που ενδιαφέρεται και πράττει προς το κοινό συμφέρον, ενώ προηγουμένως δεν εμφανίζονταν τέτοιες τάσεις συμμετοχής στα κοινά και σε συλλόγους παρά μόνο σποραδικά.

Όλοι οι ερωτηθέντες φαίνεται να ενστερνίζονται την παιδαγωγική μέθοδο της διεύθυνσης: «για να αλλάξει το παιδί σας πρέπει πρώτα να αλλάξετε εσείς».

Δέσποινα: Συμφωνώ απόλυτα διότι πιστεύω πως ο γονιός αποτελεί γέφυρα για το παιδί του. Το οδηγεί και το επηρεάζει.

Ισχυρίζονται πως είχαν ήδη την ίδια αντίληψη, ωστόσο δηλώνουν ότι πριν την επαφή τους με το σχολείο δεν την εφάρμοζαν και σε κάποιες περιπτώσεις δεν την κατανοούσαν καν, το οποίο αντιτίθεται με τις προηγούμενες απαντήσεις τους γενικά. Εδώ φαίνεται ότι λειτουργεί ένας μηχανισμός άμυνας και επιβεβαίωσης (ως προς τον εαυτό τους) του ότι και πριν την γνωριμία τους με την φιλοσοφία αυτή οι πράξεις τους και οι επιλογές τους όσον αφορά τα παιδιά τους ήταν πάντα σωστές.

Το Σχολείο τους βοήθησε όλους να την κατανοήσουν και να την εφαρμόσουν γιατί μέσα από τις δραστηριότητες στις οποίες συμμετείχαν, είτε μαζί είτε χωρίς τα παιδιά τους, κατάφεραν να αναγνωρίσουν τα αποτελέσματά της.

Η επαφή τους με την διεύθυνση, μας λένε σχεδόν όλοι, καλλιέργησε την ικανότητά τους να βλέπουν μέσα από τα μάτια του άλλου, να αντιλαμβάνονται την κατάσταση που βρίσκεται ο άλλος.

Γεωργία: Νομίζω σε κάνει πιο άνθρωπο.

Απέκτησαν μια καλύτερη κατανόηση του κόσμου και μια εμπάθεια προς τους άλλους, ικανότητες που τους βοηθάνε στην βελτίωση του εαυτού τους, της οικογένειάς τους, αλλά και της κοινότητας στην οποία ανήκουν.

Μιλώντας για τις δράσεις και τις δραστηριότητες του Σχολείου διαφαίνεται ότι τα κίνητρα της συμμετοχής σ' αυτές ήταν δύο. Το πρώτο αφορά στην ανάγκη να συμμετέχουν ενεργά στην εκπαίδευση του παιδιού τους. Ακολουθεί η περιέργεια και το ενδιαφέρον για τις δραστηριότητες αυτές.

Καθοριστικός παράγοντας για τη συμμετοχή τους σε δραστηριότητες φαίνεται να είναι η επάρκεια του ελεύθερου χρόνου, καθώς προσπαθούν να ισορροπήσουν ανάμεσα στην κοινωνική και την επαγγελματική ζωή.

Στέφανος: Εγώ, τρία χρόνια στο σχολείο της φύσης άλλαξε η ζωή μου, η προσωπική μου, σαν οικογένεια, η σχέση μου με το παιδί μου, η σχέση μου με τη γυναίκα μου, και άλλαξε και επαγγελματικά, γιατί άνοιξε, γιατί έκανα πράγματα τα οποία πριν δεν μπορούσα να τα κάνω, ούτε και τα σκεφτόμουνα, και τώρα μέσα από αυτή την εκπαίδευση κάνω ένα άνοιγμα επαγγελματικό που πετυχαίνει κιόλας.

Η συνεχής ενημέρωση της διεύθυνσης για δράσεις, δραστηριότητες, και γενικά για την πορεία του σχολείου δεν φαίνεται ότι έπαιξε σημαντικό ενισχυτικό ρόλο στη θέλησή τους για συμμετοχή. Η διάθεση υπήρχε, οπότε η ενημέρωση απλά τους βοήθησε στην γνώση της ύπαρξης των δραστηριοτήτων και στην ανάλογη οργάνωση του χρόνου τους.

Γεωργία: Τι ζω τώρα; Το έζησα κι αυτό!

Στο σημείο αυτό, με αρκετά ευκρινή τρόπο, διακρίνεται η εμφάνιση ενός δεσίματος και μιας συνοχής μεταξύ των συμμετεχόντων στις δραστηριότητες. Το φαινόμενο αυτό αποτελεί την πρώτη σημαντική επιρροή του Σχολείου που μπορεί να συσχετισθεί με τις διαδικασίες οικοδόμησης των οικονομιών της κοινότητας. Συγκεκριμένα, τα άτομα αυτά αρχίζουν και νιώθουν αρκετά κοντά ο ένας για τον άλλον. Μας αναφέρουν μάλιστα πολλοί ότι νιώθουν εμπιστοσύνη και φιλία σε μεγαλύτερο βαθμό απ' ότι τα νιώθουν για παλιότερους φίλους τους. Αποτέλεσμα είναι να αρχίζει να εμφανίζεται ένας πυρήνας που κατανοεί ότι είναι δυνατόν μαζί να καταφέρουν πολλά για να αλλάξουν τον κόσμο τους. Γεννιέται η επιθυμία για συλλογική δράση επομένως μέσα από τις δραστηριότητες που ακολουθούνται στο Σχολείο.

Διαπιστώνεται από τις απαντήσεις στην ερώτηση για τις επιδράσεις του σχολείου στην επαγγελματική δραστηριότητα, ότι η δημιουργία αυτού του πυρήνα, που αναφέρθηκε παραπάνω, έχει ως αποτέλεσμα τη σύναψη επαγγελματικών σχέσεων μεταξύ τους.

Γίνονται βήματα δικτύωσης στο επίπεδο της οικονομίας ως αποτέλεσμα της οικοδόμησης του κοινωνικού κεφαλαίου. Οι σχέσεις αυτές θα μπορούσαν να προσομοιασθούν με ένα είδος πρακτικών του δίκαιου εμπορίου, γιατί οι συναλλαγές γίνονται σε τοπικό επίπεδο, με τα δύο μέρη να γνωρίζουν την κατάσταση του άλλου, και να προσαρμόζονται στο επίπεδο που και οι δύο πλευρές είναι ευχαριστημένες.

Χωρίς να αποτελεί επιδίωξη του σχολείου, το κοινωνικό κεφάλαιο που δημιούργησε έφερε και οικονομικά αποτελέσματα. Αυτό είναι ένα σημαντικό κομμάτι των ποικίλων οικονομιών και αποτελεί ένα μεγάλο βήμα προς την οικοδόμηση των οικονομιών της κοινότητας.

Μια μεγάλη ομάδα ερωτήσεων, εξαιρετικά σημαντική για την έρευνά, είναι αυτές που αφορούν στη συλλογικότητα.

Γεωργία: Αυτό που λέμε μας έβγαλε απ' τον καναπέ μας, μπορεί να υπήρχε, αλλά βλέπαμε απ' τον καναπέ μας τη συλλογικότητα, λίγο του καναπέ συλλογικότητα.

Οι ερωτηθέντες διατείνονται ότι είχαν ήδη το αίσθημα της συλλογικότητας και πριν την επαφή τους με το Σχολείο, αλλά το εξέφραζαν μόνο μέσω ελάχιστων δραστηριοτήτων, αθλητικών και πολιτιστικών κυρίως. Μέσα από τις δραστηριότητες του σχολείου το αίσθημα αυτό ενδυναμώθηκε και καλλιεργήθηκε τόσο πολύ, που κατάφεραν να το μετατρέψουν σε δράση, με αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός κοινωνικού Συλλόγου.

Δέσποινα: Ομάδα σημαίνει ένα σύνολο ανθρώπων με κοινό στόχο, που δρύνε με ένα κοινό σκοπό και έχουν μεταξύ τους αλληλεγγύη και αλληλοϋποστηρίζονται.

Όλοι τονίζουν ότι οι δραστηριότητες και γενικότερα η εκπαίδευση που είχαν στο σχολείο τους βοήθησαν στη ζωή τους, κάνοντάς τους να κατανοήσουν τις δυνατότητές τους. Όλοι κατανοούν ότι μέσα από τη συλλογικότητα οι επιλογές τους και οι ευκαιρίες τους αυξάνονται.

Γιώργος: Προσφορά σημαίνει ότι μπορείς να είσαι δίπλα με τον άλλον, όχι επειδή το έχει ανάγκη, να μπορείς να είσαι δίπλα με τον άλλον για να μπορέσεις να του δώσεις να καταλάβει αυτό που αυτός θα θέλει σαν προσφορά μπορεί να το χρειάζομαι κι εγώ κάποια στιγμή.

Αυτό είναι ακόμα ένα σημαντικό βήμα της διαδικασίας για την οικοδόμηση των οικονομιών της κοινότητας.

Έφη: Προσφορά, συλλογικότητα, ομάδα, να ανήκω κάπου, να βοηθάω χωρίς αντάλλαγμα.

Έφη: Ό,τι δίνεις το παίρνεις στο πολλαπλάσιο.

Έτσι γίνεται κατανοητό, ότι η θεωρία του Freinet, όπως εφαρμόζεται από αυτό το σχολείο, παίζει ένα σημαντικό ρόλο σε αυτή τη διαδικασία. Έρχεται λοιπόν η διαμόρφωση αυτής της κατάστασης ως επιβεβαίωση της θεωρίας του Freinet. Τόσο οι γονείς όσο και τα παιδιά, μέσα από τον βιωματικό τρόπο εκπαίδευσης διδάσκονται αξίες και γνώσεις και εξελίσσονται σε ολοκληρωμένα άτομα ικανά να αντιλαμβάνονται τον κόσμο γύρω τους.

Στέφανος: Τα μαθαίνει τα παιδιά μέσα από την πράξη. Εκτός του ότι δεν υπάρχει πίνακας, μαθαίνουν τα πάντα μέσα από πράξεις.

Το αποκορύφωμα της προαναφερόμενης διαδικασίας ήταν αρχικά η δημιουργία μιας Θεατρικής Ομάδας και έπειτα του κοινωνικού Συλλόγου.

Ειρήνη: Το οποίο μπορεί πιο εύκολα να φέρει εις πέρας οτιδήποτε βρει στο διάβα του. Η δύναμη εν τη ενώσει.

Όπως αναφέρθηκε στην ενότητα της μεθοδολογίας, οι ερωτηθέντες ανήκουν όλοι στον Σύλλογο, είναι ιδρυτικά μέλη, εξακολουθούν να είναι όσο ενεργοί είναι δυνατόν και οι περισσότεροι ανήκουν και στο διοικητικό συμβούλιο του Συλλόγου. Μια σειρά ερωτήσεων διαπραγματεύεται τους προαναφερόμενους συλλόγους. Ειδικότερα γίνεται προσπάθεια να αναδειχθούν τα κίνητρα, οι σκέψεις και τα συναισθήματα, οι δράσεις τους,

καθώς και η στάση τους απέναντι στην έννοια της προσφοράς και τον τρόπο που αυτή εκφράζεται μέσα από το Σύλλογο.

Τα κίνητρα συμμετοχής είναι κυρίως προσωπικά και έχουν να κάνουν με την συνέχιση της επαφής και των κοινωνικών σχέσεων που είχαν ως τη στιγμή εκείνη με τη διαμεσολάβηση του Σχολείου. Όταν οι μαθητές φεύγουν από το σχολείο, οι γονείς δεν έχουν λόγο να συνεχίσουν να έχουν άμεση και συνεχή επαφή μ' αυτό. Συνεπώς αρχικά δημιουργούν τον Σύλλογο για να διατηρήσουν αυτή τη συλλογικότητα που γνώρισαν μεταξύ τους. Ως μέλη του διοικητικού συμβουλίου οι ερωτηθέντες συμμετέχουν σε όσες περισσότερες δράσεις προλαβαίνουν. Οι δράσεις που οργανώνει ο Σύλλογος έχουν να κάνουν είτε με περεταίρω εκπαίδευση των μελών του και όσων άλλων θέλουν από την περιοχή (που είναι η έδρα του Συλλόγου) ή τις γύρω περιοχές και με την βοήθεια ευπαθών κοινωνικά ομάδων, κυρίως παιδιών. Τα συναισθήματα που αποκομίζουν είναι θετικά, νιώθουν να ολοκληρώνονται και να βελτιώνονται σαν άνθρωποι μέσα από τις δράσεις αυτές.

Ειρήνη: Η προσφορά είναι ό,τι καλύτερο. Δεν έχει αρχή, δεν έχει τέλος, είναι τα πάντα.

Επίσης βλέπουν ότι καταφέρνουν έστω και την ελάχιστη θετική αλλαγή στην κοινωνία γύρω τους.

Με τη βοήθεια του Συλλόγου οι ερωτηθέντες φαίνεται να κατανοούν σε βάθος πια την έννοια της ομάδας. Νιώθουν ότι ως μέλη μιας ομάδας γίνονται ισχυροί και μπορούν να επηρεάσουν τον κόσμο γύρω τους, διαμορφώνοντάς τον σύμφωνα με την εικόνα που θα ήθελαν να έχει.

Διεύθυνση: Αυτές οι ιδανικότητες είναι που χαλάσανε... Φτιάχνουμε εικόνες ιδανικές, κι όταν δεν τις βρίσκουμε γιατί δεν είναι ανθρώπινες, απογοητευόμαστε, και γι' αυτό δεν συμμετέχουμε. Υπάρχουν όμως τα αληθινά συναισθήματα που τα καταθέτουμε, όπως παλιά τα βράδια που μαζεύονταν.

Φαίνεται ότι η φράση «όλοι μαζί μπορούμε να αλλάξουμε τον κόσμο» παίζει τόσο σημαντικό ρόλο στον Σύλλογο, που υιοθετείτε σαν βασικό του σύνθημα. Είναι η δύναμη της ομάδας που εκφράζεται μέσα από την φράση αυτή και όλοι ανεξαιρέτως τη βιώνουν συνεχώς.

Διεύθυνση: Φτάνουν στο σημείο να έχουν καταλάβει, να έχουν μάλλον συνειδητοποιήσει ότι σ' αυτόν τον χώρο τα όνειρά τους μπορούν να γίνουν αληθινά, όποια όνειρα.

Αντιλαμβάνονται όλοι ότι σαν ομάδα μπορούν να έχουν κοινό όραμα, αρκεί το όραμα αυτό να συμβάλλει στην ευημερία της κοινότητας σαν σύνολο.

Η δεύτερη μεγάλη κατηγορία ερωτήσεων διαπραγματεύεται την αναγνώριση των δράσεων ως ένα είδος οικονομικής δραστηριότητας. Όλοι οι ερωτηθέντες νιώθουν ότι ο σύλλογος επιτελεί οικονομική δραστηριότητα, χωρίς όμως να μπορούν να εξηγήσουν αυτήν την αίσθηση με συγκεκριμένους όρους. Θεωρούν ότι η οικονομική δραστηριότητα συνδέεται πάντα με ένα κέρδος για αυτόν που την ασκεί, ενώ ο σύλλογος δεν είναι κερδοσκοπικός

οργανισμός, ούτε τα μέλη του αμείβονται για τη δράση τους. Μόνη εξαίρεση αποτελεί ο Στέφανος, ο οποίος σαν κάτοικος εξωτερικού έχει βιώσει την οικονομία της κοινότητας, και είναι πιο ικανός να αναγνωρίσει τις διαφορετικές μορφές οικονομικών δραστηριοτήτων που συμβαίνουν γύρω του.

Συνεπώς, δεν είναι δυνατόν να διαπιστωθεί σημαντική αλλαγή στην άποψη των ερωτηθέντων για την ποικιλία με την οποία μπορεί να ασκείται η οικονομική δραστηριότητα, αν και φαίνεται ότι όλοι έχουν αρχίσει να αμφισβητούν ως ένα σημείο τις αντιλήψεις που έχουν πάνω στο θέμα.

Για το μέλλον διακρίνεται μια πρόθεση να συνεχιστούν αλλά και να ενταθούν οι δράσεις του Συλλόγου, αλλά ελάχιστες προθέσεις να κάνουν κάτι ανεξάρτητα από τον σύλλογο σε προσωπικό επίπεδο. Η μόνη περίπτωση για πρόθεση ατομικής δράσης εξηγείται ότι η δράση έχει πολύ προσωπικό χαρακτήρα και είναι δύσκολο να συμμετέχει οποιοσδήποτε δεν έχει τις αντίστοιχες εμπειρίες.

Επίσης, μέσα από τις απαντήσεις διαφαίνεται μια πρώτη συνειδητοποίηση ότι η συλλογική δράση και οι διαδικασίες αυτές που ακολουθούνται από τον Σύλλογο μπορούν να εφαρμοστούν συλλογικά σε οικονομικές δραστηριότητες τις οποίες προηγουμένως το άτομο θεωρούσε ότι μπορεί να ασκεί μόνο ατομικά.

Έφη: Το παιδί μου επηρεάστηκε τόσο πολύ από τις δραστηριότητες του Σχολείου που πουλούσε τις ζωγραφιές του και έδινε τα χρήματα στο Χαμόγελο του Παιδιού.

Διακρίνεται μια μεταστροφή λοιπόν της αντίληψης των ερωτηθέντων για το ποιες δραστηριότητες συνιστούν οικονομική δραστηριότητα, και με ποιους τρόπους μπορούν αυτές οι δραστηριότητες να χρησιμοποιηθούν.

Στέφανος: Αν αυτό γινόταν σε κάθε γειτονιά τότε δεν θα υπήρχε πρόβλημα.

Οι τελευταίες ερωτήσεις αφορούν τις δυνάμεις και τις αδυναμίες του συλλόγου.

Το σημαντικότερο πρόβλημα του Συλλόγου είναι κατά ομοφωνία η έλλειψη ενεργών μελών. Αν και ο Σύλλογος έχει πολλά εγγεγραμμένα μέλη, μόνο λίγα από αυτά ενεργοποιούνται και συμμετέχουν ενεργά στις δράσεις που οργανώνει ο σύλλογος.

Ως προς τα μελλοντικά σχέδια, η πλειοψηφία πιστεύει ότι ο Σύλλογος πρέπει να συνεχίσει τις δράσεις όπως τις κάνει τώρα, και αν είναι δυνατόν να αυξήσει είτε την ενεργητικότητα των μελών είτε να προσθέσει νέα ενεργά μέλη.

Όλες οι συνεντεύξεις κλείνουν με μια πολύ γενική ερώτηση, ώστε να συμπληρώσει ο καθένας από τους ερωτηθέντες κάτι που θεωρεί σημαντικό, ωστόσο κανείς δεν νιώθει ότι χρειάζεται κάτι τέτοιο αφού ότι θεωρούσε σημαντικό το ανέφερε σε κάποια από τις προηγούμενες απαντήσεις.

6. Συμπεράσματα

Από όλα τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι η λειτουργία του Σχολείου προκάλεσε αλλαγές δημιουργώντας τις βάσεις για την υλοποίηση πολιτικών για την οικοδόμηση οικονομιών της κοινότητας, χωρίς να ήταν το τελευταίο στόχος του Σχολείου. Η διεύθυνση, βιωματικά στην αρχή, και αργότερα με βάση τις αντίστοιχες θεωρίες, υιοθέτησε ιδέες από εναλλακτικές εκπαιδευτικές μεθόδους σαν αυτών του Freire και του Freinet και μέσα από την εκπαίδευση αυτή έθεσε τις βάσεις για την δημιουργία μιας εναλλακτικής οικονομίας. Αυτή η διεργασία επέδρασε πάνω στους γονείς και πολύ πιθανόν θα έχει επηρεάσει με παρόμοιο τρόπο και τα παιδιά, στο βαθμό μάλιστα που έχουν αλλάξει οι ίδιοι οι γονείς τους.

Επιτεύχθηκε μια μετάβαση με τον τρόπο αυτό μίας συλλογικότητας από ένα συμβατικό τρόπο αντίληψης της ζωής τους και του ρόλου τους, σε ένα μοντέλο όπου πολλά περισσότερα είναι δυνατόν να συμβούν, μέσα από τη συνεργατική δραστηριοποίηση του κάθε μέλους της συλλογικότητας. Οι ερωτηθέντες δηλαδή έχουν αρχίσει να κατανοούν την ύπαρξη των ποικίλων οικονομιών και σταδιακά να τις ενσωματώνουν και στην ζωή και οικονομική δραστηριότητά τους. Ωστόσο, μέχρι στιγμής δεν γίνεται πλήρως αντιληπτό ότι κάτι τέτοιο συμβάλλει και στην αλλαγή του τρόπου που επιτελούνται οι οικονομικές δραστηριότητες, γεγονός που δείχνει την ανάγκη συνέχισης της έρευνας δράσης.

Οι απαντήσεις που πήραμε από τις συνεντεύξεις ήταν ενδιαφέρουσες και στο σημείο αυτό θα γίνει ένας γενικότερος συμπερασματικού χαρακτήρα σχολιασμός τους σε σχέση με τα τρεις πολιτικές που προτείνονται από τους Gibson και Graham στην πορεία οικοδόμησης των οικονομιών της κοινότητας: την πολιτική της γλώσσας, την πολιτική του υποκειμένου, και την πολιτική της συλλογικής δράσης.

Το σχολείο μέσω της διεύθυνσής του δείχνει να έπαιξε καταλυτικό ρόλο σε μία αναθεώρηση των αξιών και της στάσης ζωής των συνεντευξιζόμενων. Ουσιαστικά, η πολιτική καλλιέργειας του υποκειμένου, ότι μπορεί να παίξει ρόλο και να τολμήσει μέσα από συλλογικές δράσεις για να αλλάξει τον κόσμο του, ασκήθηκε σε σημαντικό βαθμό με αξιοπρόσεκτα αποτελέσματα. Η συνεχής ώθηση και κινητοποίηση, μέσω της συνειδητοποίησης αρχικά της ανάγκης αλλαγής, έτσι ώστε τα παιδιά να ακολουθήσουν το παράδειγμα και στη συνέχεια της γέννησης της επιθυμίας για αλλαγή μετά από συλλογικά βιώματα, βρίσκεται σε σχεδόν πλήρη αρμονία με την πολιτική της καλλιέργειας του υποκειμένου που θεωρείται αναγκαία σε μία πορεία οικοδόμησης των οικονομιών της κοινότητας.

Για παράδειγμα εκτός από τη λειτουργία της θεατρικής ομάδας που συμβάλλει στην ενίσχυση ευάλωτων ομάδων και ταυτόχρονη ενδυνάμωση των συμμετεχόντων υπήρξαν: Ένα είδος δικτύωσης που οι αρχές λειτουργίας του προσομοιάζουν σε κάποιο βαθμό με αυτές που συναντούμε στο δίκαιο εμπόριο. Την υιοθέτηση πρακτικών για την διατήρηση και εκμετάλλευση των κοινών πόρων (κυρίως των φυσικών). Την ενεργοποίηση ενός είδους ανταλλακτικού δικτύου σε ότι αφορά τη φύλαξη των παιδιών από διάφορες οικογένειες, με εναλλαγή. Την δημιουργία τράπεζας ρούχων και τροφίμων, αλλά και διάθεση σπιτιών για τη φιλοξενία προσφύγων.

Παράλληλα η ίδια η συλλογική δράση μέσα από την επιτυχημένη της πορεία, γεννά νέες εμπειρίες που ενισχύουν την καλλιέργεια του υποκειμένου. Η πορεία αυτή έχει προβλήματα και ορισμένες φορές δημιουργούνται αδιέξοδα, τα οποία δεν προσελκύουν εύκολα νέες δράσεις και ενεργά μέλη. Εδώ γίνεται εμφανές ότι όταν οι διαδικασίες εκπαίδευσης / καλλιέργειας του υποκειμένου ατονούν (η επαφή με το σχολείο μειώνεται) μειώνεται αντίστοιχα και η ευρύτερη απήχηση των δράσεων. Στο σημείο αυτό αναδεικνύεται η σημασία της πολιτικής της γλώσσας που αφορά σε μία συνεχή εκπαίδευση σχετικά με το πόσο ποικίλες είναι ήδη οι κοινωνικές μας δραστηριότητες ή θα μπορούσαν να είναι μία βάση τα παραδείγματα που ήδη υλοποιούνται σε ολόκληρο τον πλανήτη. Το σχολείο σε μία συνεχή προσπάθεια δικτύωσης με αυτά τα παραδείγματα ουσιαστικά υλοποιεί συνέχεια αυτή την πολιτική. Δεν έχει αναγκαστικά τα χαρακτηριστικά της αναγνώρισης ως μίας άλλης οικονομίας, ωστόσο έχει τα χαρακτηριστικά της αναγνώρισης των διαφορετικών αξιών που είναι πολύ διαφορετικές από τις συμβατικές του ατομισμού και του ανταγωνισμού, καθώς και των ποικίλων τρόπων που αυτές οι αξίες μπορούν να ικανοποιηθούν. Αυτού του είδους πολιτική της γλώσσας δημιουργεί το κατάλληλο υπόβαθρο που μπορεί να επιτρέψει την άνθηση των άλλων πολιτικών και στη πορεία η συνέχιση της έρευνας δράσης μπορεί να έχει σημαντικά αποτελέσματα, αν μάλιστα λάβει υπόψη της και άλλες συλλογικές δράσεις που συμβαίνουν την περιοχή.

Η αρχική μας υπόθεση εργασίας, ότι το Σχολείο επηρέασε μία κοινότητα ατόμων, επαληθεύεται λαμβάνοντας υπόψη τον πιλοτικό χαρακτήρα της έρευνας, γεγονός που επιτρέπει τη συνέχιση της έρευνας σε μεγαλύτερη έκταση και βάθος.

7. Βιβλιογραφία

Ξενογλώσση

- Amin, A. (2009). *The Social Economy: International Perspectives on Economic Solidarity*. London & New York: Zed Books.
- Amin, A., Cameron, A., & Hudson, R. (2003). *Placing the Social Economy*. London: Routledge.
- Breslau, D. (2003). Economics invents the economy: Mathematics, statistics, and models in the work of Irving Fisher and Wesley Mitchell. *Theory and Society* 32, 379-411.
- Callon, M. (2006). What does it mean to say that economics is performative?
- Cameron, J., Gibson, K. (2005α). Alternative Pathways to Community and Economic Development: The Latrobe Valley Community Partnering Project. *Geographical Research*, 43, 274-285.
- Cameron, J., Gibson, K. (2005β). Participatory Action Research in a Poststructuralist Vein. *Geoforum*, 36, 315-331.
- Carnoy, M. (2009). *Sustaining the New Economy: Work, Family, and Community in the Information Age*. New York: Harvard University Press.
- Coates, M. (2015). The Co-operative: Good with Schools? *Management in Education*.
- Connor, S. (2013). *Alternative Education and Community Wellbeing: A Case Study of Tutu Rural Training Centre in Taveuni, Fiji*.
- coop. (2017). *World Co-operative Monitor*. Ανάκτηση 2017, από World Co-operative Monitor: <http://monitor.coop/>
- EACB. (2017). *European Association of Co-operative Banks*. Ανάκτηση 2017, από <http://www.eacb.coop/en/home.html>
- Fickey, A. (2011). 'The Focus Has to be on Helping People Make a Living': Exploring Diverse Economies and Alternative Economic Spaces. *Geography Compass* 5/5, 237-248.
- Freinet, C. (1993). *Education Through Work: A model for child-centered learning*. Lampeter, Dyfed: The Edwin Mellen Press.
- Freire, P. (1998). *Teachers as Cultural Workers: Letters to Those Who Dare Teach*. Westview Press.
- Freire, P. (2000). *Pedagogy of the Oppressed*. New York: Bloomsbury Academic.
- Freundlieb, D. (1989). From Structuralism to Post-Structuralism: Was the Structuralist Project Beyond Redemption? *Poetics* 18, 271-298.
- Fuller D, Jonas AEG and Lee R (eds) (2010) *Interrogating Alterity: Alternative Economic and Political Spaces*. Farnham, Ashgate Publishing, Ltd.
- Gibson-Graham, J. K. (2005). Building Community Economies: Women and the Politics of Place. *Bloomfield: Kumarian Press*.
- Gibson-Graham, J.K., (2006α). A postcapitalist politics. University of Minnesota Press, Minneapolis.

- Gibson-Graham, J. K. (2006β). *The end of capitalism (as we knew it)*. Minnesota: University of Minnesota Press.
- Gibson-Graham, J. K. (2008α). *Diverse economies: performative practices for 'other worlds'*. Sage Publications.
- Gibson-Graham, J. K. (2008β). *Poststructural Interventions*. Στο J. K. Gibson-Graham.
- Gibson-Graham, J.K., 2010. Forging post-development partnerships, in: Pike, A., Rodriguez-Pose, A., Tomaney, J. (Eds.), *Handbook of Local and Regional Development*. Routledge, London, pp. 226–36.
- Gibson-Graham, J. K. (2014). *Rethinking the Economy with Thick Description and Weak Theory*. Chicago Press.
- Gibson-Graham, J. K., Cameron, J., & Healy, S. (2013). *Take Back the Economy*. Minnesota: Regents of the University of Minnesota.
- Healy, S., 2009. *Economies, alternative*. International Encyclopedia of Human Geography.
- Hill, S. (n.d.). *Summer Hill*. Ανάκτηση Οκτώβριος 28, 2016, από Summer Hill site: <http://www.summerhillschool.co.uk/>
- Integral, C. (n.d.). *Colegio Integral*. Ανάκτηση Οκτώβριος 28, 2016, από Colegio Integral web site: <http://colegiointegral.com.br/>
- Jean-Luc, N. (1991). *The Inoperative Community*. Minnesota: University of Minnesota Press, Mineapolis and Oxford.
- Jørgensen, M. W. & Phillips, L. J. (2002). *Discourse Analysis as Theory and Method*, SAGE.
- Moulaert, F., & Ailenei, O. (2005). *Social Eocnomy, Thrid Sector and Solidarity Relations: A Conceptual Synthesis from History to Present*. *Urban Studies*.
- Salamon, L. M., & Helmut, A. K. (1994). *Caring sector or Caring Society? Discovering the Nonprofit Sector Cross-Nationally*. *Working papers of the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project*, no. 17.
- Samers, M. (2005). *The Myopia of "Diverse Economies", or a Critique of the "Informal Economy"*. Blackwell Publishing.
- Schwab, M. (2007). *The Fate of Phenomenology in Deconstruction: Derrida and Husserl*. *Inquiry: An Interdisciplinary Journal of Philosophy* 49, 353-379.
- Smith, A. (2010). *Informal Work and the Diverse Economies of 'Post-Socialist' Europe*. London.
- Smith, A., & Stanning, A. (2006). *Beyond household economies: articulations and spaces of economic practice in postsocialism*. *Progress in Human Geography* 30, 190-213.
- Williams, C., Nadin, S., Rodgers, P., & Round, J. (2011). *Rethinking the nature of community economies: some lessons from post-Soviet Ukraine*. *Oxford Universit Press and Community Development Journal*, 216-231.

Ελληνική

Αφουξενίδης, Α. (2015). Η κοινωνία των πολιτών στην εποχή της κρίσης.

Ιωσηφίδης, Θ. (2008). *Ποιοτικές Μέθοδοι Έρευνας στις Κοινωνικές Επιστήμες*.
Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Καβουλάκος, Ι., & Γριτζάς, Γ. (2015). Κινήματα και Εναλλακτικοί Χώροι στην Ελλάδα της Κρίσης: Μια Νέα Κοινωνία Πολιτών. στο Γεωργαράκης Ν. Γ., Δεμερτζής Ν. (επιμ.), *Το πολιτικό πορτραίτο της Ελλάδας*, Αθήνα, Gutenberg

Καβουλάκος, Κ.-Ι., & Γριτζάς, Γ. (2016). *Εναλλακτικοί Οικονομικοί και Πολιτικοί Χώροι*. Θεσσαλονίκη: Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα.

Κλήμη-Καμινάρη, Ο., & Παπαγεωργίου, Κ. Α. (2010). *Κοινωνική Οικονομία: μια πρώτη προσέγγιση*. Αθήνα: Ελληνοεκδοτική.

Λεοντίδου, Λ. (2011). *Αγεωγράφητος Χώρα*. Προπομπός.

Μπουρίκος, Δ. (2013). Κοινωνική αλληλεγγύη στην Ελλάδα της κρίσης: Νέο κύμα ανάδυσης της κοινωνίας πολιτών ή εμπέδωση της κατακερματισμένης κοινωνικής ιδιότητας του πολίτη;. *ΕΛΙΑΜΕΠ*.